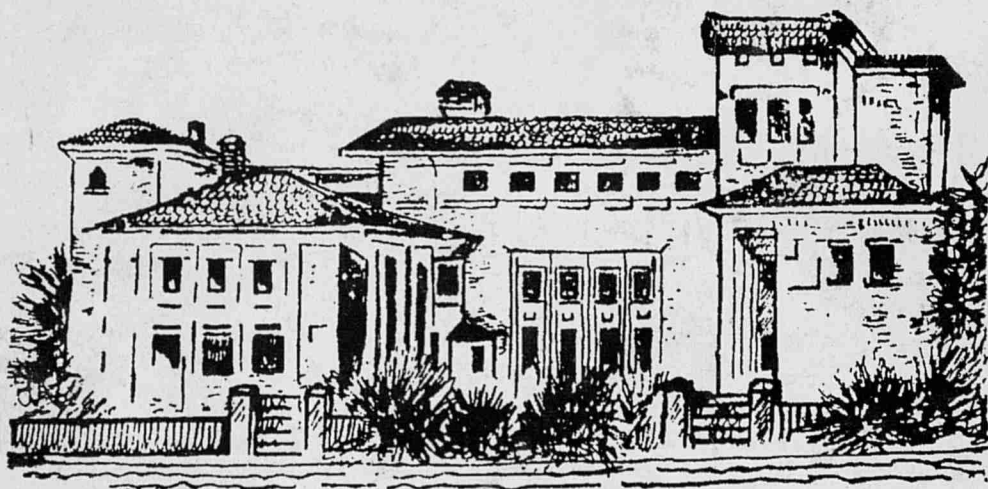

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVISTA ISTORICĂ

Fondator N. Iorga

Serie nouă, tomul IX, 1998

1 – 2

Ianuarie – Februarie

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

COLEGIUL DE REDACȚIE

ȘERBAN PAPACOSTEA (*redactor șef*), VENERA ACHIM,
PAUL CERNOVODEANU, VIRGIL CIOCÎLTAN, FLORIN
CONSTANTINIU, EUGEN DENIZE, ANDREI EȘANU,
GEORGETA PENELEA-FILITTI, NAGY PIENARU, APOSTOL STAN

„REVISTA ISTORICĂ” apare de 6 ori pe an în numere duble.

În țară, revista se poate procura pe bază de abonament la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5-42, București, România, RO-76117, Tel. 401-411 9008, Tel./Fax. 401-410 3983; 401-410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33-57, Fax 401-222 6407, Tel. 401-618 5103; 401-222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. BOX 77-19, București 3 - România, Tel. 653 79 85, Fax (401) 324 06 38

La revue „Revista Istorică” paraît 6 fois l’an en numéros doubles.

Toute commande de l'étranger pour les travaux parus aux Éditions de l'Académie Roumaine sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5-42, București, România, RO-76117, Tel. 401-411 9008, Tel./Fax. 401-410 3983; 401-410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33 - 57, Fax 401-222 6407, Tel. 401-618 5103; 401-222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. BOX 77-19, București 3 - România, Tel. 653 79 85, Fax (401) 324 06 38

REDACȚIA:

NAGY PIENARU
VENERA ACHIM

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb,
precum și orice corespondență se vor trimite pe
adresa redacției revistei:

„REVISTA ISTORICĂ”,
B-dul Aviatorilor nr.1, 71247-București,
tel. 650.72.41.

©, 1999, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, Tel. 410.32.00, Tele/Fax 410 39 83; 410 34 48
București, România

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ
TOMUL IX, NR.1 – 2
Ianuarie – Februarie

S U M A R

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA

- ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, Politica P.C.R. a „tovarășilor de drum”.
Cazul Gheorghe Tătărescu 5
- DANIELA BUȘĂ, Alegerile parlamentare din 1946 oglindite în presa vremii.... 15
- OVIDIU BOZGAN, Diplomația franceză despre manifestațiile universitare de
la Cluj din 1946..... 31

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

- CRISTIAN TRONCOTĂ, Contribuția informativă a SSI pe frontul de est (decembrie
1940 – iunie 1941) (II) 43
- FLORIN ANGHEL, Câteva imagini romanești despre „potopul” polon din septembrie
1939 55

DIN ISTORIA PARTIDELOR POLITICE – STUDII DOCUMENTARE

- NICOLAE PEPENE, Considerații privind opțiunea politică externă a P.N.L. condus de
Gheorghe I. Brătianu 69
- IOAN TODEA, Tineretul Național-Liberal între anii 1928–1948 77

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Se iunea științifică a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”: „Istoriografia română în perioada
comunistă” – 16–17 septembrie 1997 (*Marian Stroia*); Sesiunea de comunicări „File de
cronică argeșeană” – de la Muzeul municipal Curtea de Argeș, 11–12 octombrie 1996
(*George Georgescu Șuici*); Cronică..... 87

NOTE ȘI RECENZII

- *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, Chișinău, Edit. Știința, 1993, 800 p. (Damian Hurezeanu); •• *Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947. Preliminarii militare, consecințe politice*. Documente selectate și adnotate de Mircea Chirițoiu, prefață de dr. Florin Constantiniu, București, Fundația Academia Civică, 1997, 304 p. (Armand Goșu); SILVIU BRUCAN, *Stâlpii noii puteri în România*, București, Edit. Nemira, 1996, 154 p. (Betinio Diamant); WINSTON S. CHURCHILL, *Al doilea război mondial*, București, Edit. Saeculum, 1997, 2 vol., 928 p. (Mircea Dumitriu); MIRCEA CIOBANU, *În fața neamului meu. Convorbiri cu Mihai I al României*, Iași, Edit. Princeps, 1995, 384 p. (Ioan Babici); SHIMON PERES, *Battling for Peace. Memoirs*, Edited by David Landau, London, Weidenfeld and Nicholson, 1995, 402 p. (Betinio Diamant); HUGH TREVOR ROPER, *Ultimele zile ale lui Hitler*, traducere din limba engleză de Sandu Lăzărescu, București, Edit. Humanitas, 1993, 200 p. (Florin Anghel); Generalul RADU R. ROSETTI, *Mărturisiri (1914–1919)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, București, Edit. Modelism, 1997, 382 p. (Constantin Dinulescu); NADINE MARIE SCHWARTZENBERG, *Le KGB*, Paris, Presses Universitaires de France, 1993, 128 p. (Ovidiu Bozgan); VLADIMIR TISMĂNEANU, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, traducere de Alexandru Vlad, studiu introductiv de Dan Pavel, Iași, Edit. Polirom, 1997, 286 p. (Florin Müller); IOAN ȚEPELEA, *1919–1920. O campanie pentru liniștea Europei. Bilanțuri paradoxale*, Cluj, Edit. Dacia, 1996, 180 p.+ 6 hărți (Ovidiu Bozgan)

REVISTA ISTORICĂ

NEW SERIES

TOME IX, Nos 1 – 2

January – February 1998

CONTENTS

BEGINNINGS OF COMMUNISM IN ROMANIA

- ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, The Policy of the Romanian Communist Party concerning the "Traveling Companions". The Tătărescu Case 5
- DANIELA BUȘĂ, The 1946 Parliamentary Elections Reflected by the Press of Those Times 15
- OVIDIU BOZGAN, The 1946 University Movements in Cluj as Viewed by the French Diplomacy 31

ROMANIA DURING WORLD WAR II

- CRISTIAN TRONCOTĂ, The Intelligence Contribution of SIS to the Developments on the Eastern Front (December 1940 – June 1941) (II) 43
- FLORIN ANGHEL, Some Romanian Images on the Polish "Deluge" of September 1939 55

A HISTORY OF THE POLITICAL PARTIES – DOCUMENTARY STUDIES

- NICOLAE PEPENE, Some Considerations on the Foreign Policy of the National Liberal Party under the Leadership of Gheorghe I. Brătianu 69
- IOAN TODEA, The National Liberal Youth between 1928 and 1948 77

SCIENTIFIC LIFE

- Scientific Session at the "Nicolae Iorga" History Institute: "Romanian Historiography in the Communist Period" – September 16-17, 1997 (*Marian Stroia*); Communication Session "A Few Pages from the Argeș Chronicle", Curtea de Argeș Town Museum – October 11 – 12, 1996 (*George Georgescu-Șuici*); Commentary 87

- NOTES AND REVIEWS 91

„Revista istorică”, tom IX, nr.1 – 2, p. 1 – 110, 1998

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA

POLITICA P.C.R. A „TOVARĂȘILOR DE DRUM”. CAZUL GHEORGHE TĂTĂRESCU

ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Politica folosirii așa-numiților „tovarăși de drum” de către comuniști, în vederea instaurării propriei lor dictaturi, a fost un scenariu folosit în țările ajunse sub ocupația trupelor sovietice, la sfârșitul celui de al doilea război mondial, cu excepția Austriei și Finlandei¹.

Cine au fost de fapt „tovarășii de drum” și care a fost rolul acestora în procesul de comunizare a Europei centrale și de sud-est? În primul rând au fost așa-numitele partide de buzunar ale comuniștilor, care, oficial, ar fi reprezentat interesele specifice ale unor segmente sociale, dispuse de a colabora cu comuniștii, fără a adera însă la ideologia acestora și deci la programul lor maximal. În realitate, acestea erau conduse fie de comuniști, mai mult sau mai puțin camuflați, dar cu sarcini precise din partea partidului lor de obârșie, fie de oportuniști care au urmărit, pe această cale, să-și făurească o carieră, în conjunctura politică existentă. În România au făcut parte, din această primă categorie, Frontul Plugarilor și Partidul Național Popular. Activitatea acestora era dirijată și analizată periodic de către conducerea Partidului Comunist. Un exemplu, conform unei stenograme ce se găsește în arhiva fostului C.C. al P.C.R., la 15 ianuarie 1947 s-a desfășurat „Ședința cu organizațiile de masă – Fr. Plugarilor” prezidată de „tov. V. Luca, Vințe, Liuba Chișinevschi”. Tema discuției: succesele și, mai ales, lipsurile în activitatea Frontului Plugarilor. Un scurt fragment al stenogramei, care este edificator pentru cele menționate mai sus: „Tov. Agiu: De la început, de când am fost trimis (Ș.R.Z.: adică de către P.C.R. în conducerea Frontului Plugarilor²) am avut de combătut un sectarism feroce. Uitați-vă fraților, noi am creiat o anumită atmosferă, pot să zic chiar antiintelectuală. Frontul a fost izolat de intelectuali. Am început să combatem această atitudine. Au intervenit o serie de conflicte imediat

¹ Vezi Ș. Rădulescu-Zoner, *Climatul politic în preajma alegerilor din 1946*, în *Anul 1946–Începutul sfârșitului*, Fundația Academia Civică, București, 1996, p. 13–26.

² C. Agiu, membru al P.C.R. a activat mai întâi în „Uniunea Patrioților”, care s-a transformat în ianuarie 1946 în „Partidul Național Popular”, având ca președinte pe Mituță Constantinescu, unul dintre cei mai compromiși foști demnitari din timpul „dictaturii regale” și a Frontului Renașterii Naționale (1938–1940), iar ca vicepreședinți pe Gh. Vlădescu-Răcoasa și pe notoriul profesor comunist P. Constantinescu-Iași. Ulterior, Agiu a primit însărcinarea de a trece la „Frontul Plugarilor”, unde a fost imediat cooptat în conducere.

pe această chestie. Am arătat că oamenii trebuie puși la muncă. Gazeta lăncezea. Am făcut abonamente. Oamenii erau inactivi. Micle³ a scris în 3 luni două articole. Iată toată situația. Trebuie creiat ceva. Frontul Plugarilor este într-o situație că-ți este rușine să scoți capul⁴. A doua categorie a „tovarășilor de drum” a fost reprezentată în România de fracțiuni dizidente din cadrul celor două mari partide tradiționale, P.N.L. și P.N.Ț., fracțiuni conduse fie de politicieni compromiși datorită rolului jucat în timpul dictaturii fascizante a regelui Carol II (Gh. Tătărescu, Mihail Ralea⁵), fie de oportuniști (Anton Alexandrescu, dr. N. Lupu), toți aceștia fiind urmați de o anumită clientelă politică.

Pentru autorii modelului moscovit de instaurare în etape a totalitarismului comunist în România, amintitele partide satelit ale P.C.R. au avut rolul, pe plan intern, de a crea o anumită derută în rândul viitorului electorat, ceea ce a constituit în mare măsură, un eșec. Pe plan extern, asemenea partide au avut menirea, nu numai în România, ci și în celelalte țări în care fusese pus în aplicare același scenariu, de a crea imaginea existenței unor coaliții guvernamentale autentice, când în realitate acestea erau fictive („bogus coalition”)⁶. În anii care au urmat, sateliții comuniștilor au fost fie lichidați prin absorbție de către aceștia din urmă (cazul României), fie menținuți, dar fără a avea nici un fel de libertate de acțiune (cazul R.D.G. și al Poloniei).

Documentele diplomatice atestă faptul că guvernele marilor puteri occidentale cunoșteau foarte bine situația din zona Europei aflată sub controlul trupelor sovietice, dar reacțiile guvernelor de la Washington și Londra au fost palide și neangajante datorită unor rațiuni și aranjamente internaționale care nu fac obiectul acestor rânduri.

În încercarea comuniștilor din România de a deruta atât opinia publică din țară, cât și cercurile politice internaționale, cel mai prețios „tovarăș de drum”, pentru constituirea guvernului comunizant de la 6 martie 1945 a fost fracțiunea național-liberală condusă de Gheorghe Tătărescu. Aceasta se constituise într-un partid de sine stătător, cu structuri în teritoriu și cu un număr de cadre valoroase precum Dumitru Alimănișteanu, Costel Tătăranu, Aurelian Bentoiu, Mircea Druma, Aznavorian⁷, ș.a. sau influente, precum Richard Franasovici sau Petre Bejan. Prin atragerea partidului lui Gheorghe Tătărescu de partea Frontului Național Democrat, comuniștii au mai urmărit și spargerea cercurilor financiare și industriale, o parte a acestora având legături strânse cu unii dintre tătărăscani sau

³ Gheorghe Micle, avocat, făcea parte din cercul lui Petru Groza.

⁴ Arhivele Naționale (în continuare: A.N.), fond C.C. al P.C.R. – Cancelaria, ds. 3/1947, f. 6.

⁵ Mihail Ralea, ministrul muncii, membru marcant al Frontului Renașterii Naționale din timpul „dictaturii regale”, fost membru al P.N.Ț. constituise Partidul Socialist Țărănesc care, la 30 noiembrie 1944, fuzionează cu Frontul Plugarilor.

⁶ Vezi Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, ed. 3-a, New York, 1956, 169–171.

⁷ Aznavorian, Tătăranu, Bentoiu și Alimănișteanu aveau să revină la realul P.N.L. condus de Dinu Brătianu, odată cu decizia lui Tătărescu de a candida la alegerile din 1946 pe liste comune cu comuniștii, în cadrul B.P.D.

punându-și speranța în aceștia de a le apăra interesele. Spre deosebire de amintitele partide satelit ale P.C.R., P.N.L.-Tătărescu nu a fost condus sau controlat de comuniști infiltrați, ci supravegheat prin intermediul unor informatori ai Siguranței, ai căror conducători de facto, după instalarea guvernului Petru Groza, ajunseseră să fie agenți ai N.K.V.D. Un exemplu, nota informativă, cu indicația „strict secret” și înregistrată cu numărul 682/1947 la Cancelaria C.C. al P.C.R. conține următoarele: „În seara zilei de 15 august a. c., Al. Alexandrini, ministrul finanțelor, împreună cu Runcanu și Bazil Ștefănescu, de la fabrica Malaxa, au luat masa la restaurantul „Mon Jardin”. În cercurile financiare se afirma că Al. Alexandrini, împreună cu cei doi – cu care este în strânse relații de prietenie – se ocupă de afacerile din țară ale lui N. Malaxa”⁸.

Inițiativa includerii lui Gh. Tătărescu și a unor colaboratori ai acestuia în guvernul constituit la 6 martie 1945 și impus de către Vășinschi nu a aparținut însă comuniștilor de la București, ci sovieticilor. „Sunt păreri din locuri foarte competente care ne indică de a-l apropia pe Tătărescu, de a nu-l respinge”, susținea Gheorghiu-Dej, în ședința din 31 ianuarie 1945 a Consiliului F.N.D., care a avut la ordinea de zi pregătirea acțiunilor de răsturnare a guvernului Rădescu⁹. Această ședință s-a desfășurat doar la câteva zile după reîntoarcerea lui Gheorghiu-Dej de la Moscova, unde fusese uns de Stalin secretar general al P.C. din România¹⁰. Este interesant faptul că Tătărescu își oferise disponibilitatea de a participa la constituirea unui nou guvern, alături de comuniști, chiar înainte de amintita ședință a F.N.D., deci imediat după reîntoarcerea lui Gheorghiu-Dej de la Moscova¹¹. Să fi avut Tătărescu unele informații ? Să fi intuit doar intențiile Moscovei ? Documentele cercetate nu dau un răspuns la această întrebare. Este semnificativ însă faptul că la amintita ședință a Consiliului F.N.D. tocmai Vasile Luca și Ana Pauker au pledat pentru atragerea lui Tătărescu, în timp ce Ștefan Voitec și Lothar Rădăceanu, neavizați, au încercat să se opună, considerându-l „mai mult decât o canalie”¹². „Noi nu trebuie să ne speriem de ceea ce a fost Tătărescu. Toți știm cine a fost. Dar, dacă cu Tătărescu putem sparge Partidul Liberal [...], atunci să tratăm cu el [...]. Și linia lui Tătărescu o putem combate mâine. Îl putem și aresta dacă încearcă să danseze în altă parte”, a mai susținut Vasile Luca la aceeași ședință¹³. Faptul că intrarea lui Tătărescu și a unora dintre apropiații săi în preconizatul guvern Petru Groza fusese o inițiativă sovietică este dovedit și de conținutul întrevederii de la București, din ziua de 1 martie 1945, dintre reprezentantul misiunii britanice, Marjoribanks (în lipsa lui Le Roujetel) cu Vășinski. În urma discuțiilor purtate, diplomatul britanic a transmis la Foreign

⁸ A.N., fond C.C. al P.C.R. – Cancelaria, ds.58/1947, f. 33. N. Malaxa împreună cu fostul său rival și adversar din timpul dictaturii carliste, Max Auschnit, reușiseră să părăsească România.

⁹ *România. Viața politică în documente, 1945*, coord. I. Scurtu, București, 1994, doc. nr. 9.

¹⁰ Vezi Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, 1992, p. 59.

¹¹ Vezi nota 9.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

Office următoarele: „Un guvern F.N.D. putea să includă de asemenea și membri ai altor partide politice, ca de exemplu Național Liberal și Național Țărănesc, și l-a exclus pe Maniu. El (Ș.R.Z.: Vășinski) a menționat numele lui Ralea și Tătărescu. L-am întrebat dacă știa că dl. Tătărescu era un fost membru al unui guvern progerman. D. Vășinski a replicat că trecutul său fusese luat în considerație și că el nu fusese un sprijinitor al Germaniei. Am exprimat opinia că oricine fusese în vreun fel legat de activități progermane nu era un membru potrivit pentru guvernul român de acum. Dl. Vășinski a raspuns că Tătărescu era un prieten intim al lui Gafencu, care era un probritanic și un prorus bine știut”¹⁴.

Ce l-a determinat pe Tătărescu să facă amintita ofertă lui Gheorghiu-Dej ? Oportunismul ? Mai mult decât probabil, fiind cunoscută atitudinea sa versatilă din trecut, ambiția sa de a fi, în perioada interbelică, mai tot timpul la putere, indiferent dacă regimul fusese parlamentar sau autoritar și fascizant. A contribuit și teama unei eventuale arestări și condamnări sub acuzația de vinovat pentru dezastrul țării ? Incontestabil, iar comuniștii s-au folosit de aceasta, șantajându-l, cu atât mai mult cu cât țărăniștii au avut inabilitatea de a cere oficial trimiterea în fața justiției nu numai a foștilor demnitari antonescieni, ci și a celor din timpul dictaturii carliste¹⁵. „Când membrii P.N.Ț. au cerut ca Tătărescu să fie trecut pe liste, l-am apărat și just am făcut, pentru că poate că Tătărescu este mai puțin vinovat ca Maniu”, a mai susținut Vasile Luca la amintita ședință a Consiliului F.N.D. din 31 ianuarie 1945¹⁶.

Au încercat Tătărescu și ceilalți colaboratori ai săi, în calitatea lor de membri ai guvernului, să blocheze sau să încetinească procesul de comunizare a României ? Poate să fi avut o asemenea intenție. Constantin Olteanu, când general, ministru și istoric (?), când primar al capitalei, când secretar al C.C al P.C.R., însărcinat cu propaganda, în timpul dictaturii lui Nicolae Ceaușescu, susține într-o lucrare că miniștrii tătărăscani ar fi și acționat în sensul menționat mai sus¹⁷. Faptele dovedesc totuși că miniștrii tătărăscani au fost, în ultima instanță, simple marionete în guvernul Petru Groza.

Etatizarea Bancii Naționale, înființarea Oficiilor Industriale, care controlau activitatea întreprinderilor din sectorul privat și de stat, introducerea sistemului de predare obligatorie a cotelor de către producătorii agricoli, în sfârșit reforma monetara din 15 august 1947, concepută de consilieri sovietici, aplicata de miniștrii comuniști de la București, fără ca titularul portofoliului Finanțelor, liberalul Alexandru Alexandrini, să fi avut vreun cuvânt de spus, sunt doar câteva exemple ale unor masuri antilibere ce au pregătit de fapt etatizare și centralizarea

¹⁴ I Chiper, Fl. Constantiniu, A.Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, București, 1993, doc. nr. 19.

¹⁵ Vezi Ș. Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu și Daniela Bușe, *Instaurarea totalitarismului comunist în România* București, 1995, p. 17, 25, 54.

¹⁶ Vezi nota 9.

¹⁷ C. Olteanu, 1947, *Un an de transformări revoluționare în România*, București, 1972, p. 164–167.

economiei românești, proces ce s-a desfășurat cu rapiditate, ce-i drept, după eliminarea din guvern și din viața politică a P.N.L.-Tătărescu.

În plan politic, liberalii tătarăscani au fost, în primul rând, complici și beneficiari ai farsei electorale din noiembrie 1946. Nu-i mai puțin adevărat că, atâta vreme cât liberalii tătarăscani au făcut parte din guvern, întreprinzătorii mari și mici, cât și unii reprezentanți ai marii finanțe, în cazuri individuale mai ales, s-au bucurat de o anumită protecție și sprijin.

Dizidența liberală condusă de Gh. Tătărescu a fost acceptată la guvernare de către comuniști, mai ales din motive de „inamicitie”, atâta vreme cât România s-a aflat sub controlul Comunistilor. Odată cu semnarea tratatului de pace de la Paris, Tătărescu și-a „semnat” propria sa demisie din guvern, cu consecința aruncării sale, de către comuniști în rândul „dușmanilor poporului”.

Politician abil și cu o bogată experiență, Tătărescu, intuind sau având informații în legătură cu viitoarea sa debarcare de la putere, a jucat o ultimă carte, scontând pe sprijinul sovietic. La 24 mai 1947 el a trimis lui Petru Groza și șefilor de partid din arcul guvernamental un memoriu. Cu multă diplomație, subliniind intenția sa de a atrage atenția colegilor sai din guvern și B.P.D. asupra unor neajunsuri sau greșeli în actul de guvernare, Tătărescu și-a manifestat în realitate totalul dezacord față de politica comuniștilor, care acaparaseră toate parghiile puterii, acuzându-i voalat și totuși străveziu de a fi condus țara spre un dezastru economic și de a fi încălcat normele unui stat de drept. „Am rămas, sub raportul producției generale, ultima țară din lume. Toate celelalte țări sunt în curs de a-și ridica producția și au atins rezultate apreciabile. Noi suntem singura țară în care nu am putut face nici un pas înainte, înregistrând în unele sectoare, în al doilea an de guvernare, rezultate mai slabe decât cele din primul an de guvernare [...]. Nu voiesc să cercetez, în cadrul acestui memoriu, cauzele care au menținut producția națională în stadiul ei deficitar. Ele sunt multiple și de valoare neegală. Cea mai importantă însă dintre ele, după dezastrul secetei, este climatul de neîncredere care împiedică mobilizarea forțelor națiunii în slujba producției. Și cât timp acest climat va dura, orice tentativă de refacere va eșua, țara va continua să se zbată în cleștele nemulțumirilor provocate de o economie falimentară. Alături de această cauză a nemulțumirilor generale se înșiră altele. În loc de frunte stau excesele regimului de excepție care mai dăinuiește încă. Și în primul rând excesele arestărilor preventive [...]. Sunt arestați oameni absolut nevinovați și din considerente care n-au nici o legătură cu liniștea și ordinea publică [...]. Președintele Consiliului a făgăduit înaintea alegerilor o amnistie pentru delictive politice. Nu a urmat nici o amnistie ci numai o recrudescență a politicii de represiune”, a susținut Gheorghe Tătărescu în menționatul memoriu. Climatul de neîncredere și haosul economic, la care s-a referit Gh. Tătărescu, s-ar mai fi datorat, după cum a subliniat în același document: „înexistenței tot mai vexatorii și de cele mai multe ori incompetente ale statului în programul general economic, din cauza unor legi cu vâdit caracter etatizant” [...], „întrucât capitalul românesc nu mai are asigurată certitudinea posibilității dănuirii sale ca factor de producție și nu mai are

certitudinea că va putea să beneficieze în viitor de investițiunile sale. Ultimele acte ale guvernului nostru au dat impresia că se urmărește o acțiune de etatizare lentă, dar neîntreruptă. În atmosfera de astăzi nimeni nu mai investește în România. Capitalul așteaptă sau lichidează. Climatul de neîncredere omoară astfel orice nădejde [...]. Această stare de lucruri are repercursiune serioasă și asupra unui sector pe care trebuie să-l supraveghem cu toată grija – sectorul raporturilor noastre prietenești cu Uniunea Sovietică. Nemulțumirea ricoșează și asupra acestor raporturi. Există în acest ricoșeu primejdia unei slăbiri a prieteniei față de Uniunea Sovietelor, prietenie care constituie cheia de boltă a întregii noastre politici externe¹⁸.

Prin legarea criticilor sale, de pe poziții liberale, aduse politicii economice a guvernului cu o concomitentă pledoarie pentru eficientizarea raporturilor Romaniei cu Uniunea Sovietică, Tătărescu sperase să obțină sprijinul Kremlinului pentru menținerea sa și a colaboratorilor săi la guvernare. Această stratagemă a sa rezultă clar, dintr-o notă informativă, datată 13 august 1947 și care a ajuns la conducerea Partidului Comunist. „În ziua de 12 august a.c. – se precizează în această notă – Alexandrescu a avut o întrevedere cu I. Ciolan, subsecretar de stat tătărascan la Ministerul Cooperăției, precum și cu Tiroiu, deputat tătărascan. Cu această ocazie, I. Ciolan a afirmat că Gh. Tătărescu – în discursul pe care-l va ține la Craiova, în ziua de 15 august a. c. – se va referi în general la linia extremistă pe care au adoptat-o partidele muncitorești din B.P.D., precum și la comprimările făcute de guvern. De asemenea, Ciolan a afirmat că, într-o discuție pe care el a avut-o cu Tătărescu, acesta i-a explicat că în discursul său va căuta să nu comită greșala pe care a făcut-o Iuliu Maniu, de a se pune rau cu U.R.S.S.. El va lovi în comuniști, căutând să coalizeze în jurul său întreaga burghezie, rămasă fără organ de conducere prin dizolvarea Partidului Național Țărănesc. Buzuindu-se pentru toate acestea numai pe U.R.S.S., Tătărescu – în discursul sau – va fi cu totul, atât pe linia națională, cât și internațională, alături de U.R.S.S., repudiind pe anglo-americieni, lovind însă, în același timp, în P.C.R., Tătărescu credea ca în felul acesta are toate perspectivele ca, împotriva P.C.R., să obțină sprijinul Uniunii Sovietice, neputând să i se reproșeze nimic. Astfel, P.C.R. nu-l va putea scoate din guvern, fiindcă nu i-ar conveni U.R.S.S. să piardă un colaborator a cărui atitudine îi este favorabilă din punct de vedere internațional, mai ales că acest colaborator este ministru de externe¹⁹. O altă sursă confirmă faptul că Gh. Tătărescu sperase, în acea vreme, într-un sprijin sovietic pentru a se menține la putere. Astfel, într-un lung raport adresat Departamentului de Stat din Washington de către Rudolf

¹⁸ *Romania Viața politică în documente, 1947*, doc. nr. 24. Cu prilejul întreprinderii de la Paris din 29 august 1946, Gh. Tătărescu declarase Secretarului de Stat american, J. Byrnes că „a fi prietenos cu Sovietele este prin urmare o chestiune legată de însăși existența României”. Totuși, fără a specifica în ce fel, Tătărescu a cerut lui Byrnes sprijinul S.U.A., subliniind că „România nu este o națiune slavă, ci latină [...] cu un individualism latin” și „nu dorește să rămână izolată de vest”. Tătărescu a respins însă reproșurile Secretarului de Stat american, referitoare la persecutarea opoziției de către guvernul Petru Groza: vezi I. Stanciu, *Gheorghe Tătărescu despre situația României în august 1946*, în „Revista istorică”, IV, nr. 7–8, 1993, p. 743–746.

¹⁹ A.N., fond C.C. al P.C.R. – Cancelaria, ds. 58/1947, f. 25–26.

E. Schoenfeld, reprezentantul diplomatic al S.U.A. la București, acesta, referindu-se la desfășurarea evenimentelor ce au condus la eliminarea din guvern a tătărășcanilor, subliniază că memoriul din 24 mai 1947, adresat lui Groza, Tătărescu l-ar fi arătat, în prealabil, lui Kavtaradze, - ambasadorul U.R.S.S. la București, care „i-a arătat că este de acord cu el”. Tătărescu, „jubilând, l-a supus atenției guvernului și l-a încredințat presei cu mare tam-tam; în curând el a înțeles în ce capcană fusese târât și din acel moment poziția sa a fost atât de iremediabil compromisă, încât prăbușirea lui a devenit doar o chestiune de timp²⁰.

A fost amintita schimbare de atitudine a lui Gh. Tătărescu, din mai 1947, față de Petru Groza și comuniști, o încercare disperată de a se salva ? A fost un cânteo de lebadă, un mijloc de a se reabilita în fața opiniei publice ? A fost un fel de profesiune de credință, înainte de a cădea în prăpastie ? E greu de a se da încă, în stadiul actual de cunoaștere a documentelor, un răspuns tranșant. Ținând seama de întreaga activitate politică a lui Tătărescu din perioada antebelică și postbelică, înclin spre a da un răspuns afirmativ la prima întrebare. Un lucru este însă cert. Conflictul dintre comuniști și Gh. Tătărescu fusese declanșat oficial de către acesta din urmă, chiar dacă înlăturarea tătărășcanilor din guvern fusese programată de comuniști, iar momentul sosise, pentru a se trece la acțiune, în conformitate cu planul de bolșevizare a României, înmănat încă la 7 martie 1945 de către emisarii lui Stalin, Anei Pauker și lui Constantin Pârvulescu²¹.

Decizia înlăturării liberalilor tătărășcani din guvern a fost luată de către Biroul politic al C.C. al P.C.R., în ședința din 11 octombrie 1947. În acest scop s-a decis „începerea campaniei de demascare a acestei grupari, campanie care să ducă în timpul cel mai scurt la eliminarea din guvern [...]; va trebui mobilizată întreaga presă și toate mijloacele de propagandă de masă pentru demascarea grupării Tătărescu, în toate direcțiile de activitate. Campania trebuie să înceapă cu procesul P.N.Ț., și să fie în plină desfășurare îndată după proces. În această acțiune să participe în comun cele 5 partide din B.P.D. și C.G.M., iar în guvern să desfășoare activitatea, în această direcție, toți miniștrii comuniști, social-democrați și ai Frontului Plugarilor”. În această ședință s-au întocmit și două variante de împărțire a portofoliilor ce urmau să devină vacante prin eliminarea tătărășcanilor. În cea de a doua se preconiza totuși repartizarea a două ministere grupării Bejan, care se desolidarizase de acțiunile lui Tătărescu. Cum în amintita ședință, membrii Biroului Politic se pronunțaseră în unanimitate pentru prima ipoteză, cine urma să opteze, în ultima instanță, între cele două variante ? În același dosar în care se află documentul menționat se mai află două file, care ne dau un răspuns indirect la întrebare. Ultimele două file ale dosarului conțin aceeași decizie a Biroului Politic, dar în versiune rusă²².

Conform celor hotărâte, „campania de demascare” a început curând. Mai întâi prin modul de manevrare a procesului frunțașilor P.N.Ț., prin implicarea unor

²⁰ *România. Viața politică în documente, 1947*, doc. nr. 58.

²¹ Vezi, I. Chiper, Fl. Constantiniu și A. Pop, *op. cit.*, doc. nr. 30.

²² A.N., fond C.C. al P.C.R. - Cancelaria, ds. 35.

funcționari ai M.A.E., încât să rezulte că prin intermediul acestui minister, condus de Gh. Tătărescu, Maniu ar fi comunicat cu Grigore Gafencu, Gr. Niculescu-Buzești și C. Vișoianu, refugiați în Occident, și care, la acea vreme, încercau să convingă cercurile politice din țările respective asupra situației politice reale din România. Ancheta a fost în așa fel condusă iar probele de așa manieră administrate, inclusiv întrebările puse martorilor de către președintele completului de judecată²³, încât cei din boxa acuzaților, inclusiv unii angajați ai M.A.E., în funcție de data arestării, să fie acuzați de înaltă trădare²⁴. Conform unei note informative străine, din 8 noiembrie 1947, interceptată și trimisă la Procuratura Poliției Capitalei: „În cercurile presei străine persistă convingerea că procesul este condus realmente de Iosif Chișinevski”. În aceeași notă se mai menționa că : „În ultima ședință a procesului pe primul plan era chestiunea lui Tătărescu, astfel că Partidul Comunist a coordonat dinainte acțiunea împotriva P.N.L.-Tătărescu”²⁵.

Concomitent, conform celor hotărâte în amintita ședință a Biroului Politic al C.C. al P.C.R. s-a acționat pentru „demasizarea” lui Tătărescu, în presă. „Nu poate fi vorba de neglijență sau nepăsare. Este vorba de o complicitate al cărei resort principal a fost identitatea de interese dintre conducătorii departamentului externelor și șefii opoziției maniste [...]. De la Memoriul domnului Tătărescu, până la transmiterea lui prin cifrul secret al Ministerului este o cale directă”, susținea ziarul „Poporul” cu data de 5 noiembrie 1947. „Problema Ministerului de Externe ne apare sub aspectul de o gravitate pe care-l cunoaștem, ilustrat de dezvoltarea unei acțiuni de spionaj fără precedent prin însăși instituția în care s-a desfășurat” – scrie în „România liberă”, Florica Șelmaru²⁶. „Toată lumea știe ce se petrece la Ministerul de Externe. Numai conducătorii lui nu știu”, scria Camil Ring, un infiltrat al comuniștilor în redacția ziarului „Semnal”, jurnal care, în trecut, se dovedise de a fi fost un independent²⁷. Tonul „demascărilor” din presă îl dăduse evident „Scânteia”, care, prin Sorin Toma, agent sovietic notoriu (fostul soț al Anei Grossman, în acel moment soția odiosului Pantiușa Bodnarenko) cerea „ca putregaiul de la ministerul de externe să fie extirpat. Cu toată hotărârea și cât mai repede”²⁸. În sfârșit, la întrunirea din sala cinematografului ARO, consacrată împlinirii a 30 ani de la „uriașa Revoluție din Octombrie”, același Sorin Toma, aprecia că M.A.E. se comportă ca o instituție a „guvernului de trădători în slujba imperialiștilor anglo-americieni, a cărui înființare fusese proiectată și organizată de spionul Maniu și complicității săi”²⁹.

În paralel, Comisia pentru politică externă a Adunării Deputaților, comisie prezidată de Marin Constantinescu, a adoptat o moțiune, în care se cerea „a se cerceta activitatea Ministerului de Externe” și în același timp a se da un vot de

²³ A.N., fond C.C. al P.C.R. - Cancelaria, ds. 48/1947, vol. 1 și 2.

²⁴ Ibidem, vol. 2, f. 90-160.

²⁵ *România. Viața politică în documente, 1947*, doc. nr. 255.

²⁶ „România liberă”, V, nr. 989, 5 nov. 1947.

²⁷ „Semnalul”, X, nr. 1652, 4 nov. 1947.

²⁸ „Scânteia”, III, nr. 965, 3 nov. 1947.

²⁹ Ș. Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, Daniela Bușe, *op. cit.*, p. 235.

„neîncredere” privind pe „titularul Ministerului Afacerilor Externe”. Sub președenția venerabilului și sfântosului scriitor Mihail Sadoveanu, plenul Adunării Deputaților, în ședința din 5 noiembrie 1947, și-a dat consimțământul³⁰.

Rezultatul imediat al adoptării acestei moțiuni a fost transmiterea lui Petru Groza a scrisorilor de demisie, semnate separat de Gh. Tatarescu, Gh. Vantu, Al. Alexandrescu și alți demnitari liberali-tătărăscani.

În urma „acceptării” acestor demisii, Ana Pauker a ajuns în fruntea Ministerului de Externe, iar Vasile Luca a preluat conducerea Ministerului de Finanțe.

Comentând aceste evenimente, Rudolf Schoenfeld, de la Legația S.U.A. din București, scria Secretarului de Stat de la Washington, la 17 noiembrie, următoarele: „Bancherii și industriașii avuți pe care i-a reprezentat Tătărăscu au pierdut acum toate șansele, oricât de mici, pe care le-au avut înainte, de a-și salvă bogăția și influența și se pare că procesul de comunizare completa a României va fi acum accelerat și se va desfășura fără nici o opoziție organizată”. În același raport Schoenfeld dădea drept certă știrea că „Tătărăscu se afla în arest la domiciliu, de la demisia sa”³¹. Nu am putut verifica autenticitatea acestei informații. Este însă cunoscut faptul că atât Gheorghe Tătărăscu, cât și o parte dintre foștii membri ai guvernului Petru Groza, de-a lungul unei perioade mai lungi sau mai scurte, au ajuns în temnița de la Sighet: Dumitru Alimănișteanu, Petre Bejan, Gheorghe Vântu, Alexandru Alexandrini³². Totodată, valorile de arestări ce au urmat, după înlăturarea ultimului obstacol în calea instaurării totalitarismului comunist, regele Mihai I, au aruncat în închisori pe mai toți fruntașii partidului condus de Gheorghe Tătărăscu: foști deputați, prefecți, primari, șefi de organizații județene. Ei vor ajunge astfel, în gulagul comunist, alături de cei care, în frunte cu Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, au înfruntat de la început pe comuniști și pe patronii acestora de la Moscova.

THE POLICY OF THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY CONCERNING THE “TRAVELLING COMPANIONS”. THE TĂTĂRESCU CASE

Abstract

On the basis of several documents from the Archives of the Central Committee of the Romanian Communist Party, part of which are unpublished, there are analyzed the Communists' attitude towards the Liberal dissidents led by Gheorghe Tătărăscu, and the latter' position towards Moscow and the Communist Party of România.

⁰ Vezi Stelian Neagoe *Istoria politică a României, 1944–1947*, București, 1996, p. 509–510.

³¹ *Viața politică în documente 1947*, doc. nr. 58.

³² Dan A. Lăzărescu, *Introducere în istoria liberalismului european și în istoria Partidului Național Liberal din România*, București, 1996, p. 133–134.

ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1946 OGLINDITE ÎN PRESA VREMII

DANIELA BUȘĂ

Parte integrantă a procesului coordonat de Moscova, de acaparare a puterii politice de către comuniști și de sovietizare a României, alegerile din 1946 au constituit sfârșitul speranțelor poporului român într-o societate democratică. Pentru occidentali acest lucru a fost evident – așa cum sublinia, pe bună dreptate, istoricul Paul Quinlan¹ – odată cu semnarea acordului de la Moscova la Conferința miniștrilor de externe ai Marii Britanii, S.U.A. și U.R.S.S., desfășurată între 16–26 decembrie 1945. Cu acest prilej s-a decis ca o comisie alcătuită din reprezentanții celor trei mari puteri, A.I. Vâșinski, prim-locțiitor al Comisarului Poporului pentru Afaceri Externe, și ambasadorii de la Moscova ai Statelor Unite și Marii Britanii, A.W. Harriman, respectiv A.C. Kerr, să se deplaseze la București pentru ca, în discuțiile cu regele, guvernul și conducerea partidelor istorice, să se pună capăt grevei regale prin remanierea cabinetului Groza cu cooptarea a câte unui reprezentant al Partidului Național Liberal și Partidului Național Țărănesc. Totodată, la conferință se hotărâse și organizarea, în scurt timp, de alegeri libere, cu participarea tuturor partidelor. Guvernul român se angaja, la rândul-i, ca acestea să fie „libere și democratice”, pe baza votului universal, și garanta libertatea presei, cuvântului și religiei. În schimbul acestor promisiuni, rămase numai în acest stadiu, marile puteri au recunoscut, la 6 februarie, guvernul Petru Groza.

Obiectivul urmărit cu insistență de rege și partidele istorice nu a fost atins în nici unul din cele două cazuri. Era și greu, atâta timp cât marile puteri hotărâseră soarta României. Includerea în guvern doar a câte unui reprezentant al P.N.Ț. și P.N.L. ca miniștri fără portofolii – și aceasta după îndelungi discuții, și numai cu misiunea, asumată, de altfel, de ei și acceptată de ceilalți, de a se rezuma la „supravegherea” acțiunilor guvernului² – denotă „implicit opinia sovietică potrivit căreia aceste partide nu mai jucau un rol de primă importanță în viața politică a României³.

Cât privește alegerile parlamentare, ele s-au dovedit o culme a falsului, a încălcării prevederilor Constituției, a abuzurilor și agresiunilor de tot felul, abil

¹ Paul Quinlan, *Clash over Romania. British and American Policies toward Romania: 1939–1947*, Los Angeles, 1977, p. 151.

² Vezi „Dreptatea”, seria III, an XXI, nr. 3, 7 februarie 1946, p. 1.

³ Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Edit. Enciclopedică, București, 1994, p. 440.

ascunse de mașina de propagandă comunistă și cosmetizate de ea într-o răsunătoare victorie a comuniștilor, autointitulați „forțe democratice”. Deznodământul a fost anticipat de întreaga societate românească, „în fapt – nota diplomatul englez A. Clark Kerr –, afară de membrii guvernului, care erau exagerați în promisiunile lor, nu am întâlnit un singur român care să creadă că alegerile vor fi libere, dacă nu va fi creat un organism independent care să supravegheze îndeplinirea asigurărilor date de guvern”⁴. Regele Mihai și liderii partidelor istorice, Iuliu Maniu și Constantin I.C. (Dinu) Brătianu, atrăgeau atenția reprezentanților Marii Britanii și Statelor Unite asupra manevrelor guvernului care: „[...] cu ajutorul unor metode îndătinate de a face falsuri la urnele de vot, pot instala Parlamentul și să-și asigure o majoritate care ar putea consimți la ceea ce cred ei că doresc rușii – adică să includă România în Uniunea Sovietică și să cruțe Rusia de folosirea forței pentru dobândirea celei de a șaptesprezecea republici a ei”⁵. Pentru acest lucru existau de altfel toate premisele atât timp cât guvernul primea ordine de la Moscova, țara era practic ocupată de Armata Roșie, iar economia românească, în stare de colaps, era sufocată și de cuantumul înrobitor al reparațiilor de război. Opinia era împărtășită și de diplomații occidentali acreditați la București.

Subiect de neabordat în era comunistă decât cu riscul din partea celui ce se încumeta de a falsifica, încă o dată, istoria, problematica alegerilor își are un loc aparte, după decembrie 1989, în articolele, studiile, lucrările generale care analizează etapa 1944–1947. Ea vine să considere un eveniment și să restabilească adevărul în lumina mărturiilor și a faptelor. O mărturie de necontestat s-a dovedit a fi presa vremii, fapt ce explică regimul special la care a fost supusă pâna în decembrie 1989, când nu putea fi consultată decât de unii specialiști, și aceasta după obținerea aprobărilor de rigoare. Indiferent de orientarea politică a ziarelor timpului, parcurgerea conținutului lor relevă cu ușurință etapele procesului de comunizare a societății românești, modul efectiv de punere a acestuia în practică, principalii artizani, dar și încălcarea și suprimarea celor mai elementare drepturi ale omului: dreptul la vot, la libera exprimare, la asociere. Iată de ce, utilizând acest atât de penetrant mijloc de exprimare, ne-am propus în cele ce urmează să desprindem adevărul privind alegerile din 1946.

În demersul nostru, trei ni se par aspectele cele mai importante: stabilirea datei alegerilor, legea electorală și desfășurarea propriu-zisă.

Potrivit hotărârilor de la Moscova, alegerile trebuiau ținute în cel mai scurt timp, adică – așa cum declarau, la 16 ianuarie 1946, agenției „Reuter”, primul ministru, Petru Groza, și ministrul afacerilor externe, Gheorghe Tătărescu – prin luna iunie sau iulie⁶. Data avansată părea acceptabilă, ținându-se cont de

⁴ Ion Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americiene*, Edit. Iconica, București, 1993, p. 168.

⁵ *Ibidem*, p. 167.

⁶ „România liberă”, an III, nr. 442, 17 ianuarie 1946, p. 1.

necesitatea elaborării unei legi electorale, a restabilirii cetățeniei zecilor de mii de locuitori ai Ardealului de nord revenit la patria-mamă, a întocmirii registrelor electorale. Dar, odată cu recunoașterea de către Marea Britanie și S.U.A., guvernul Petru Groza uită cu desăvârșire de aplicarea prevederilor acordului de la Moscova și, ca atare, data alegerilor este amânată „după înscrierea în listele electorale și strângerea recoltei”⁷.

Abia la mijlocul lunii octombrie guvernul face public decretul-lege privind convocarea corpului electoral pentru data de 19 noiembrie 1946⁸, fără a ține cont de termenul prevăzut de lege pentru contestații, afișaj și întocmirea cărților de alegator.

În același timp, atacurile la adresa democrației au devenit tot mai fățișe: ziarele de opoziție sau independente erau fie suprimate, fie puse în imposibilitatea sa apară datorita nerepartizării cotei de hârtie, libertatea cuvântului și a întrunirilor nu erau respectate, agresiunile împotriva membrilor partidelor Național Țăranesc și Național Liberal erau tot mai frecvente și violente. Este pus în aplicare întregul cortegiu de subminare din interior a unor partide sau chiar de acaparare a conducerii lor, se fac promisiuni și presiuni asupra altor formațiuni pentru participarea la alegeri pe o listă comună. Prin protecția sovietică și intimidare, comuniștii reușeau să impună, la 17 mai 1946, celor 6 partide ce intrau în componența Blocului Partidelor Democratice (B.P.D.) – adică: P.C.R., P.S.D., P.N.L. (Gheorghe Tătărescu), Frontul Plugarilor, P.N.Ț. (Anton Alexandrescu) și P.N.P. – participarea la alegeri pe o listă comună, pe baza unei platforme program elaborată de ei. Victime ale propriilor iluzii de temperare a comunismului și impunere a unor puncte din programul liberal, Gh. Tătărescu și partidul său au trebuit să renunțe la ideea de participare pe liste separate, deși cu numai două luni în urma oficiosul partidului, „Drapelul”, criticase „exagerările” din viața politică și „combinațiile politice” materializate prin carteluri, mai ales în rândul partidelor de stanga⁹.

Devenea astfel tot mai evident că viitoarele alegeri nu vor fi nici pe departe libere și corecte. Și aceasta cu atât mai mult cu cât proiectul legii electorale, dat publicității la 30 mai, prezenta inadvertențe și chiar prevederi neconstituționale, ce favorizau abuzurile, exploatare apoi la maxim de comuniști în timpul campaniei electorale și a scrutinului. Două erau articolele proiectului legii electorale ce priveau neconstituționalitatea. Primul se referea la componența unicamerală a Parlamentului, prin suprimarea Senatului¹⁰, considerat, de altfel, de oficiosul Partidului Comunist, „Scânteia”, drept „corp nereprezentativ” în cadrul sistemului cameral „prin esența antidemocratică”¹¹. Cel de-al doilea, tot la fel de însemnat,

⁷ „Timpul”, an X, nr. 3070, 24 februarie 1946, p.1.

⁸ Vezi „Monitorul Oficial” (în continuare M.O.), nr. 239 bis din 15 octombrie 1946.

⁹ „Drapelul”, 15 martie 1946, p.1.

¹⁰ Conform Constituției din 1923, repusă în vigoare după 23 august 1944, sistemul parlamentar era bicameral. Prin suprimarea Senatului se încălca Constituția, deoarece modificarea ei nu putea fi făcută de guvern, cu atât mai mult de unul neales și nereprezentativ.

¹¹ Vezi Mihai Florescu, *Senatul împotriva poporului*, în „Scânteia”, seria III, an XVI, nr. 563, 3 iulie 1946, p. 1.

priva pe suveran de dreptul său de a dizolva Camera Deputaților, conferindu-i în schimb acesteia puterea exclusivă de auto-dizolvare. Această nouă restrângere a prerogativelor regale se adauga celei ce decurgea din acordul de la Moscova, prin care i se răpea regelui dreptul de a demite un guvern¹².

Alte prevederi generatoare de falsuri și abuzuri erau semnalate de ziarele „Dreptatea” și „Liberalul”, în timp ce presa comunista, în frunte cu „Scânteia” și „România liberă”, și cea satelita nu mai contenea cu laudele la adresa ministrului de justiție, Lucrețiu Patrașcanu, și a operei lui. Amplasarea birourilor electorale locale în incinta centrelor de votare, crearea unor comitete electorale județene, la discreția P.C.R., posibilitatea fixării arbitrare de centre de votare fara alta îngrădire decât a plafonului maxim de alegatori, înființarea unei comisii electorale centrale la București, cu puteri exclusive asupra numararii voturilor, înființarea unor centre de votare în fabrici, unde muncitorii erau obligați sa voteze chiar la locul de muncă, a altora în cazarni, erau tot atâtea nereguli generatoare de abuzuri, asupra cărora au atras atenția, în mai multe rânduri, P.N.L., și P.N.Ț., atat prin reprezentanții lor în guvern, cât și prin presă. Cu toate acestea, proiectul este aprobat în ședința Consiliului de Miniștri din 11 iulie și semnat de suveran doua zile mai târziu sub presiunea cabinetului Groza și a sovieticilor ce-și facusera un obicei în a prezenta regelui legi menite a-i altera popularitatea. Legea stipula ca votul este universal, egal, direct și secret pentru toți cetățenii ce împliniseră vârsta de 21 de ani. Ea atribuia o competență nepermis de mare factorilor administrativi și politici în dauna celei a magistraților, care și-au vazut mult restranse atribuțiile. De altfel, la 6 septembrie, la solicitarea ministrului justiției, Lucrețiu Patrașcanu, Comisia Centrala Electorala desemna ca președinți de secții de votare „funcționari de la gradul de șef de serviciu inclusiv”¹³. Prin articolul 7, legea interzicea participarea la vot (exercitare sau alegeri) a „dușmanilor poporului”, a „elementelor fasciste, hitleriste, legionare” și a celor ce au ocupat „funcții de raspundere” în aparatul de stat în timpul dictaturii antonesciene declarați „nedemni”¹⁴. În aceasta categorie au fost incluse abuziv personalități marcante ale partidelor de opoziție, printre care Ion Mihalache, vicepreședinte al Partidului Național Țăranesc, istoricul Gheorghe Brătianu, fostul ministru și prim-ministru Ion Gîgurtu și soția sa etc. În total, lista celor declarați „nedemni” cuprindea 6 000 de nume.

Legea a fost aspru criticata de partidele istorice, evidențiind se faptul ca „înlesnea fraudă pe întreaga scara a operațiunilor electorale, de la întocmirea listelor și până la totalizarea și proclamarea voturilor”¹⁵.

Odată promulgata legea electorala, guvernul și-a înmulțit și diversificat acțiunile de intimidare și denigrare la adresa opoziției, de amenințare și încălcare a

¹² Vezi „Liberalul”, an I, nr. 101, 15 iunie 1946, p. 43; ibidem, nr. 122, 10 iulie 1946 p. 3; „Dreptatea”, nr. 108, 17 iunie 1946, p. 4.

¹³ „Scânteia”, nr. 618, 6 septembrie 1946, p. 3.

¹⁴ Vezi textul legii electorale în M.O. nr. 161, 15 iulie 1946.

¹⁵ „Liberalul”, nr. 125, 13 iulie 1946, p.3.

libertaților democratice, devenite tot mai grave pe măsură ce se apropia data alegerilor. Era evident că executivul va folosi orice metodă de influențare a rezultatului pentru a-și asigura victoria. Una dintre cele mai însemnate, menite a crea confuzie în rândul alegătorilor, s-a dovedit a fi atribuirea semnelor electorale. La 15 august¹⁶, Comisia Centrala Electorala publica tabloul cu cele 40 de semne ce urmau a fi atribuite „în ordinea cererilor ce vor fi înregistrate după apariția tabloului”, cele depuse anticipat fiind considerate „premature”¹⁷. Dar, a doua zi, aceeași comisie dădea deja publicității tabloul prin care vechile semne ale P.N.Ț. și P.N.L. fuseseră atribuite grupurilor lui Anton Alexandrescu, respectiv Gheorghe Tatarescu, ambele componente ale B.P.D..

Prin intermediul guvernului, unde dețineau portofoliul de Interne, Justiție, Comunicații, comuniștii au luat măsuri de infiltrare și în alte ministere sau domenii de activitate, în scopul anihilării opoziției. Astfel, prin legea de reorganizare a Ministerului Afacerilor Externe din martie 1946, se înlocuia admiterea pe criteriul competenței și al valorii cu cel pe baza apartenenței politice, ramaș valabil de-a lungul celor 45 de ani de comunism. La 8 august, conform listelor întocmite de Partidul Comunist sub directa supraveghere a Moscovei, 8 000 de ofițeri și subofițeri ai armatei române, dintre care 1 000 reprezentau elita, au fost trecuți în rezerva, tot pe criterii politice. O luna mai tarziu, comandanții marilor unități militare și secunzii lor pentru educație, cultura și propaganda erau instruiți de ministrul de război, general de corp de armata C. Vasiliu-Rășcanu, în prezența primului ministru, asupra necesității câștigării alegerilor de către guvern. Votarea urma să se facă în unități militare. În acest scop se constituia un birou electoral al armatei, condus de generalul Mihail Lascar (comandantul diviziei „Horia, Cloșca și Crișan”, alcătuită în Uniunea Sovietică din elemente procomuniste), cu rolul de a organiza „felul de votare al armatei”¹⁸. Tot criteriul politic stătea la baza legii de organizare a învățământului superior, din septembrie 1946, care desființa practic autonomia universitară prin numirea cadrelor didactice „de către ministru, cu concursul organelor proprii”¹⁹.

Se naște întrebarea cum aceste grave încălcări ale libertaților democratice și ale drepturilor omului nu au starnit proteste și reacții interne și internaționale. Cele pe plan extern nu fac obiectul investigației noastre. Ne limităm numai să amintim notele guvernelor S.U.A. și Marii Britanii din 27 mai, 14 iunie și 28 octombrie, prin care se protesta fața de cele subliniate mai sus și față de multe altele relevate pe parcursul campaniei electorale și pe care le vom evidenția în cele ce urmează, oferind un răspuns și pentru prima parte a interogației.

¹⁶ Tabloul cu semne electorale trebuia definitivat în 30 de zile de la publicarea legii și făcut cunoscut în presă la 10 zile după aceasta, într-o zi lucrătoare.

¹⁷ Vezi „Scanteia”, nr. 600, 15 august 1946, p.1.

¹⁸ „Scanteia”, nr. 624, 13 septembrie 1946, p. 3.

¹⁹ I. Teodorescu, *Desființarea autonomiei universitare*, în „Dreptatea” nr. 171, 5 septembrie 1946, p. 1; pentru textul legii vezi M.O. nr. 195 din septembrie 1946.

Teoretic, campania electorală trebuia să ofere șanse egale pentru toate partidele politice înscrise în cursa electorală, de la posibilitatea de a-și face cunoscut programul politic, la mitinguri și întâlniri cu alegătorii de la orașe și sate, la acces liber și echitabil la mijloacele de propagandă: presa și radioul, la desemnarea propriilor candidați, prezentarea și înscrierea lor. Realitatea a fost cu totul alta, disponibilitățile de mai sus s-au dovedit valabile numai pentru coaliția Blocului Partidelor Democratice.

De la început, campania electorală pe țară a debutat cu o neregularitate. Ea a fost inaugurată de Blocul Partidelor Democratice și, dintre acestea, de cel mai loial, Frontul Plugarilor, și s-a făcut printr-un mare miting la Iași, la 2 iunie²⁰, adică la numai două zile de la publicarea proiectului legii electorale și cu peste o lună înainte ca acesta să fie aprobat. La 7 iunie, B.P.D. își făcea cunoscută și componența comitetului central electoral: Mihail Ralea (Frontul Plugarilor) – președinte, I.G. Vântu (P.N.L. – Gh. Tătărescu), B. Solomon (P.S.D.), Miron Constantinescu (P.C.R.), Mihail Dragomirescu (P.N.P.), Aurel Potop (P.N.Ț. – Anton Alexandrescu), Gh. Apostol (Confederația Generală a muncii – C.G.M.), Gabriela Bernachi (Federația Democrată a Femeilor)²¹. Ultimele două formațiuni, dominate de comuniști, anunțaseră de curând hotărârea de a sprijini platforma-program a B.P.D.. La 12 iunie, comitetul central electoral al B.P.D. hotărâ înființarea comitetelor electorale județene, pe lângă acestea funcționând câte o comisie electorală de propagandă, administrativă, economică, financiară, de transport, a tineretului²². Menirea acestora era de a „determina o înfrângere politică decisivă a reacțiunii în alegerile care se apropie”²³, de fapt, de a lua din timp toate măsurile în vederea asigurării cu orice preț a victoriei Blocului Partidelor Democratice.

Gândită și planificată în cele mai mici amănunte la Moscova, campania electorală, parte integrantă a procesului de comunizare a României, la care și-a adus aportul și mâna de comuniști din țară, s-a bazat pe promisiuni demagogice și populiste, amenințări, defăimări și atacuri. Demagogia comunistă exploata situația concretă din țară: o economie puternic afectată de război, dar mai ales de jaful sovietic camuflat sub forma reparațiilor de război, inflația galopantă, lipsa unor alimente de bază, seceta, aplicarea reformei agrare, dar și respectul pentru tradiție, proprietate privată, monarhie, drepturi cetățenești. „Datinile noastre strămoșești, trecutul nostru, regele nostru, biserica noastră, proprietatea individuală sunt lucruri la care ținem”, dădea asigurări Petru Groza cu prilejul deschiderii campaniei electorale pe țară²⁴. De altfel, chiar platforma-program a Blocului Partidelor

²⁰ „Scânteia”, nr. 541, 6 iunie 1946, p. 1.

²¹ Ibidem, nr. 544, 2 iunie 1946, p. 1.

²² Ibidem, nr. 547, 14 iunie, p. 1.

²³ Ibidem, nr. 595, 9 august 1946, p. 1.

²⁴ Ibidem, nr. 541, 6 iunie 1946, p. 1.

Democrate, preluând atât din programul electoral al unora dintre componente, dar și din cel al unor adversari, prevedea propagandistic „respectarea drepturilor și libertăților cetățenești: libertatea cuvântului, a scrisului, a întrunirilor și a dreptului de asociere, libertatea religioasă, asigurarea regimului democratic în cadrul monarhiei constituționale, respectarea libertății individuale” etc. Câtă greutate au avut aceste promisiuni și în ce scop au fost ele făcute, trecerea timpului le-a dovedit.

Demagogia și promisiunile populiste ale B.P.D. au diferit în funcție de auditoriu: țaran sau orășean, muncitor sau intelectual; de zonă geografică, naționalitate. Cei ce le formulau erau membri marcanți ai guvernului: primul ministru Petru Groza, ministrul de interne Teohari Georgescu, ministrul comunicațiilor Gheorghe Gheorghiu-Dej, ministrul justiției Lucrețiu Pătrășcanu, dar și alți importanți activiști P.C.R.: Vasile Luca, Miron Constantinescu, Emil Bodnăraș, Ana Pauker, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Leonte Răutu, Nicolae Ceaușescu, deveniți, unii dintre ei, „elita” politică în timpul dictaturii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și a lui Nicolae Ceaușescu. Cunoscând influența în rândul țăranilor a P.N.Ț. și profitând de poziția avută de acesta la un moment dat în problema agrară²⁵, P.C.R. și-a intensificat propaganda la sate, dublând-o cu împărțirea titlurilor de proprietate, într-un ritm tot mai susținut, de la 15 000 de titluri înmanate în intervalul 15 mai – 1 iulie²⁶ la 16 000 de titluri numai într-o singură zi, 16 octombrie, la Satu Mare²⁷. „Minciuni sunt toate acestea câte vi se spun că guvernul urmărește – sau comuniștii urmăresc – colectivizarea pământului, colhozuri și așa mai departe”, afirma Teohari Georgescu la 28 iulie la Pitești, la mitingul comitetului județean P.C.R., adresându-se „țaranului care nu înțelege așa ușor ca muncitorul adevărata față a partidelor istorice”²⁸. Cu o lună înaintea alegerilor, la 6 octombrie, la Cluj, Vasile Luca garanta: „Astăzi lozinca partidului nostru este: întărirea și înflorirea gospodăriilor, atât ale țăranilor nou împroprietăriți, cât și ale țăranimii întregi”²⁹.

Pentru a convinge că numai un guvern B.P.D. va rezolva favorabil revendicările salariale, lipsa principalelor alimente, seceta, promisiunile demagogice și fanteziste ale comuniștilor nu cunoșteau limite, de la creșteri

²⁵ În 1944 și la începutul anului 1945, Partidul Național Țărănesc a susținut, pe bună dreptate, înfăptuirea reformei agrare după încheierea războiului, pentru a nu dezorganiza sectorul agricol și așa greu încercat de anii de conflagrație.

²⁶ Vezi declarația lui Traian Săvulescu, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii, în „Scânteia”, nr. 562, 2 iulie 1946, p. 1–2.

²⁷ Ibidem, nr. 564, 18 octombrie 1946, p. 3.

²⁸ Ibidem, nr. 588, 2 august 1946, p. 2.

²⁹ Ibidem, nr. 646, 11 octombrie 1946, p. 2. Nu peste mult timp, conform rezoluțiilor Plenarei C.C. a P.C.R. din 3–5 martie 1949, va începe colectivizarea forțată a agriculturii, soldată cu numeroase arestări și suprimări în rândul țăranilor care se opuneau. Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din 27–30 aprilie 1962 consfințește încheierea colectivizării.

salariale cu 100% până la 500%, la plata unui ajutor pentru aprovizionările de iarnă, la suportarea de către stat a costului chiriei și a sporului pentru scumpete de 20%³⁰, la plata orelor suplimentare³¹, la reducerea stagiului militar în armată și jandarmerie la „atâta cât este necesar, la jumătate și poate mai mult”³², până la crearea unui „comandament unic” în sprijinul populației afectate de secetă, pentru care Uniunea Sovietică „a hotărât să renunțe la grâul colectat în contul Convenției de Armistițiu”³³, la construirea, într-un timp record, de locuințe; 20 de blocuri în trei luni în cartierul Ferentari pentru funcționarii publici³⁴, 20 000 de case pentru țăranii din Moldova ridicate de angajații Ministerului de Interne, „uriaș șantier de muncă gospodărească”, care au electrificat și comune în județele Prahova, Brăila, Timiș, Arad, Romanați, „au construit drumuri, poduri, primării, școli, biserici, conducte de apă etc.”³⁵. Se promitea chiar rezolvarea crizei de ulei, destinat consumului populației, prin folosirea unor materii prime noi ca: semințele de pătlăgele roșii, sămburii de prune și struguri, jirul decapsulat și decojit³⁶. De altfel, criza alimentară a constituit o importantă armă electorală, zahărul, de pildă, lipsind de regulă de la rație (250 de grame de persoană pe lună la oraș și 50 de grame la sat), dar putând fi achiziționat fără restricții de „anumite persoane” sau de „formațiunile fenediste”³⁷.

După înlocuirea structurilor administrației centrale și locale cu oameni devotați comuniștilor, proces desfășurat concomitent, așa cum am arătat, și în eșaloanele superioare ale armatei, în Ministerul Afacerilor Externe și în învățământul superior, campania s-a extins și asupra tuturor instituțiilor de învățământ și cultură, a asociațiilor neguvernamentale (scriitori, artiști plastici, barouri de avocați, ziariști, actori etc.). Zilnic, „Scânteia”, „România liberă”, „Libertatea”, „Aurora”, „Adevărul”, „Dreptatea nouă”, „Universul”, „Timpul” informau despre mitinguri, demonstrații, congrese, consfătuiri sau conferințe ale acestora, prin care participanții – profesori universitari sau secundari – se constituiau într-o uniune sindicală, afiliată la Confederația Generală a Muncii, decisă să voteze lista B.P.D.³⁸, ca și Federația Democrată a Femeilor din România. Scriitori, ziariști, artiști adoptau rezoluții conform cărora erau hotărâți să sprijine în alegeri același B.P.D., iar jandarmii promiteau că „vor vota «Soarele», să se întunece reacțiunea”³⁹. La fel și armata care, prin glasul ministrului său,

³⁰ Ibidem, nr. 617, 5 septembrie 1946, p.1.

³¹ Ibidem, nr. 582, 26 iulie 1946, p.1.

³² Ibidem, nr. 546, 12 iunie 1946, p. 1.

³³ Ibidem, nr. 601, 16 august 1946, p. 3 și nr. 617, 5 septembrie 1946, p. 3.

³⁴ Ibidem, nr. 623, 14 septembrie 1946, p. 1.

³⁵ Ibidem, nr. 574, 15 iulie 1946, p. 1.

³⁶ Ibidem, nr. 623, 14 septembrie 1946, p. 1.

³⁷ „Liberalul”, nr. 131, 20 iulie 1946, p.3.

³⁸ „Scânteia”, nr. 552, 20 iunie 1946, p. 3.

³⁹ Ibidem, nr. 646, 11 octombrie 1946, p. 3.

C. Vasiliu-Rășcanu, asigura guvernul că la alegeri „se va prezenta ca un mănunchi unit de voințe liber exprimate în votul dat Blocului Partidelor Democrat”⁴⁰. La rândul-le, 30 de preoți, printre care prof. dr. Liviu Stan, protopopii Alexandru Ionescu și Iosif Țintă, preot Grigore Pișculescu (Gala Galaction) – semnatari ai unui apel către preoțime – cereau celorlalte fețe bisericești ca „nici un preot să nu absenteze de la datoria de a vota B.P.D. și de a sfătui poporul să-l urmeze”⁴¹.

Comuniștii din țară, împreună cu cei sosiți de la Moscova pentru a contribui la instaurarea regimului comunist totalitar planificat acolo, reușiseră astfel să-și facă o masă de manevră, prezență perpetuă la întrunirile electorale ale B.P.D. Pentru a crea imaginea unei adevărate largi în rândul electoratului, presa comunistă și satelită descria întotdeauna această masă drept o mare de oameni: zeci de mii (50 000 sau 60 000) sau sute de mii (120 000), indiferent de locul de desfășurare al acțiunii: piețe, stadioane, săli de spectacol. Autorizațiile pentru aceste întruniri și manifestații veneau de la sine, Prefectura Poliției exercitându-și atribuțiile, de obicei prin neautorizare, doar în cazul solicitărilor din partea liberalilor sau țărăniștilor.

Încă din septembrie 1944 se prefigura instaurarea de către comuniști a unui regim de defăimare și înlăturare a adversarilor politici, de desființare a elitei intelectuale, a valorilor, în numele unor noțiuni abstracte ca „masele largi populare” sau „clasa muncitoare”, de violență pentru preluarea frauduloasă a puterii. Toate acestea devin practic cunoscute pe măsură ce campania electorală avansa și se apropia ziua alegerilor. Dezbinarea socială, prin incitare la ură și luptă de clasă, era prezentă în toate discursurile potențailor vremii, iar presa comunistă adoptase un limbaj agresiv și vulgar, câțiva condeieri de duzină sau chiar unii gazetari și scriitori consacrați dovedind prin articolele lor o violență maladivă și o inexplicabilă dorință de acuzare. Miron Constantinescu, Silviu Brucan, Nicolae Moraru, Leonte Răutu și Tudor Olaru în „Scânțea”, Zaharia Stancu și Nicolae Bellu în „România liberă”, cotidian autointitulat „independent”, A. Munte în „Aurora”, ziar al Partidului Țărănesc Democrat, fondat de dr. N. Lupu⁴², Constantin Jaleș în „Dreptatea nouă”, organ al Partidului Național Țărănesc (Anton Alexandrescu)⁴³ au fost principalii acuzatori ai partidelor de opoziție P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D.I. Liderii și membrii marcanți ai acestora, ce candidau în diferite circumscripții, erau acuzați de sabotaj, politică antisovietică și etichetați drept

⁴⁰ Ibidem, nr. 682, 17 noiembrie 1946, p.3.

⁴¹ Ibidem, nr. 673, 11 noiembrie 1964 p. 3.

⁴² Vicepreședinte al Partidului Național Țărănesc și șef al organizației național-țărăniste din București, doctorul N. Lupu anunța la începutul lunii ianuarie 1946 desprinderea de P.N.Ț. și înființarea Partidului Țărănesc Democrat. Vezi „Universul” nr. 4 din 6 ianuarie 1946.

⁴³ Exponent al unei grupări de stânga, Anton Alexandrescu anunța, în februarie 1945, desprinderea de Partidul Național Țărănesc, și întemeierea unui partid cu același nume. I s-au alăturat Aurel Potop, Ioan D. Ioan, Teo Simionescu, Iosif Andreescu. Vezi Ioan Scurtu, *Din viața politică a României 1926–1947*, Edit. științifică enciclopedică, București, 1983, p. 515.

„slugi ale naziștilor” pe motivul participării directe, pe front, la războiul antisovietic și a neacceptării raptului Basarabiei. Dacă în viziunea lui Silviu Brucan, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu erau „fariseii democrației”⁴⁴, pentru Miron Constantinescu, intransigentul director al organului central al P.C.R., „Scânteia”, ei erau „colaboraționiști” și „complicii slugilor lui Hitler”⁴⁵, iar pentru A. Munte „marii vinovați” de ascensiunea la putere a lui Antonescu⁴⁶. Același Silviu Brucan îi „demasca”, cum îi plăcea să-și intituleze rubrica din „Scânteia”, pe Ion V. Pop și Victor Gheție drept „colaboraționiști și afaceriști fără scrupule”⁴⁷, pe Ionel Pop un „lefeștiu al intereselor revizioniste maghiare”⁴⁸ și-i socotea pe marii diplomați ai României interbelice: Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu, Viorel Tillea și C. Vișoianu „misiți fără patrie”, „banda de la Berna” și „trădători”⁴⁹. În paginile aceluiași cotidian, Tudor Olaru, un alt condei în slujba Moscovei, îi socotea „trădători” pe Vintilă, Dinu și Gheorghe Brătianu, ultimul etichetat și „agent nazist”⁵⁰, ca și pe Sever Bocu, președintele organizației P.N.Ț. Banat, iar pe Constantin Titel Petrescu îl numea „o marionetă socialistă”⁵¹.

Cu totul altul era limbajul gazetăresc atunci când erau prezentați alegătorilor candidații B.P.D. – cei mai mulți membri ai P.C.R.. De altfel, în presa comunistă și satelită rubrici speciale erau destinate tocmai preamării acestora, portretizării lor la superlativ, atribuirii unui trecut bazat pe intransigență morală și politică de care aceștia erau cu totul străini. Printre cei mai cunoscuți beneficiari, de pildă, ai rubricii „Cui dăm votul și încrederea noastră” din „Scânteia”, se numărau: Ana Pauker, „dârză și neînfricată”, pe care „poporul o iubește”⁵², Teohari Georgescu, „un ministru al poporului, iubitor de oameni”⁵³, Vasile Luca, „unul din fondatorii P.C.R.”⁵⁴, Miron Constantinescu, „vrednic și credincios fiu al poporului român”⁵⁵, Lucrețiu Pătrășcanu, Iosif Chișinevschi, Gheorghe Apostol, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Bodnăraș etc.

Campania electorală a evidențiat, de-a lungul ei, numeroasele și variatele abuzuri venite din partea puterii, în ciuda promisiunilor repetate ale acesteia de asigurare a libertății depline. Astfel, unul dintre drepturile elementare ale cetățeanului, garantat de Constituție și legea electorală, dreptul la vot, a fost

⁴⁴ Vezi „Scânteia”, nr. 531, 24 mai 1946, p. 1.

⁴⁵ Vezi *Complicii* (1), în „Scânteia”, nr. 524, 16 mai 1946, p. 2.

⁴⁶ *Răspunderea în fața istoriei*, în „Aurora”, nr. 84, 16 mai 1946, p. 1.

⁴⁷ „Scânteia”, nr. 640, 3 octombrie 1946, p. 1; ibidem, nr. 641, 4 octombrie 1946, p. 1.

⁴⁸ Ibidem, nr. 589, 3 august 1946, p. 1.

⁴⁹ Ibidem, nr. 620, 8 septembrie 1946, p. 1; ibidem, nr. 621, 11 septembrie 1946, p.1–4.

⁵⁰ Ibidem, nr. 598, 12 august 1946, p. 1–2, ibidem, nr. 607, 23 august 1946, p. 1–2.

⁵¹ Ibidem, nr. 611, 29 august 1946, p. 1–2; ibidem, nr. 662, 27 octombrie 1946, p. 1.

⁵² Ibidem, nr. 588, 2 august 1946, p. 1.

⁵³ Ibidem, nr. 669, 4 noiembrie 1946, p. 1.

⁵⁴ Ibidem, nr. 677, 14 noiembrie 1946, p.1.

⁵⁵ Ibidem, nr. 678, 15 noiembrie 1946, p.1–2.

încălcăt. Înregistrarea pentru înscrierea pe listele electorale s-a făcut pe foi volante fără ca persoanele în cauză să primească vreo dovadă în acest sens. Odată cu tipărirea listelor electorale au fost omise persoanele despre care se știa că nu vor vota cu guvernul. Celor care doreau să reclame acest lucru, arăta Iuliu Maniu în protestul adresat ministrului justiției, li se solicita de către Comisia Electorală Centrală nici mai mult nici mai puțin decât 16 adevăruri, imposibil de obținut, mai ales pentru un provincial, ceea ce însemna practic „răpirea dreptului de vot a milioane de cetățeni”⁵⁶. În schimb, dispoziția ca salariații și militarii să voteze la locul de muncă a dus la înscrieri multiple ale aceluiași alegător și familiilor pe motiv că lucrează la mai multe întreprinderi sau la înscrieri duble: la întreprindere și la domiciliu⁵⁷. Iată cum, după patru ani de război, potrivit „Scânteii”, numărul celor înscriși în listele electorale în București era de 500 000, față de 107 000 cât fusese în 1937⁵⁸. În preziua alegerilor, numai 10% din cărțile de alegător din țară fuseseră împărțite, circa 5 000 000 – 5 500 000 rămânând neîmpărțite. Comisia Electorală Centrală, arată ziarul „Dreptatea”, a luat măsuri ca ele să fie centralizate și repartizate pe secții de votare, unde în locul lor să fie introduse „un număr echivalent de liste cu «Soarele», astfel încât cei 7 500 000 de alegători înscriși, arătați în statisticile guvernului, să se acopere integral cu voturile ce vor fi furate”⁵⁹.

De o inventivitate deosebită a dat dovadă guvernul în folosirea autorităților publice la susținerea propriei campanii electorale. Localurile ministerelor, prefecturilor, primăriilor și ale altor instituții „au fost inundate de afișe și inscripții ale B.P.D.”, iar sindicatele funcționarilor publici, dirijate de comuniști, făceau propagandă pentru același bloc. Vehiculele autorităților publice erau folosite tot pentru campania electorală a guvernului. De asemenea echipele de șoc de la C.F.R., participante la agresiuni, primeau salariu de la locul real de muncă, chiar și în zilele lipsă. Mai mult, birourile poștale aplicau pe orice corespondență ștampila cu următorul cuprins: „Trăiască victoria blocului Partidelor Democratice în alegeri!” Toate acestea, în timp ce propaganda electorală a P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D.I. era practic interzisă în armată, în localurile administrației publice, în ministere etc.⁶⁰, iar mitingurile și congresele lor perturbate de echipe de bătăuși, cum a fost cazul congresului P.N.L. de la Oradea din 12 august. Aceleași echipe au împiedicat și buna desfășurare a mitingului organizat de Partidul Național Țărănesc în Piața Teatrului Național din București. Intervenția forțelor de ordine cu „rafale de mitralieră asupra mulțimii” a creat panică. S-au înregistrat răniți. Printre cei

⁵⁶ Vezi textul protestului în „Dreptatea”, nr. 193, 1 octombrie 1946, p. 1.

⁵⁷ Vezi în acest sens protestul lui Mihail Romniceanu înaintat Ministerului de interne în „Liberalul”, nr. 187, 25 septembrie 1946, p. 1.

⁵⁸ „Scânteia”, nr. 627, 16 septembrie 1946, p. 3.

⁵⁹ „Dreptatea”, nr. 236, 18 noiembrie 1946, p. 1.

⁶⁰ Vezi protestul înaintat de Iuliu Maniu lui P. Groza în „Dreptatea”, nr. 191, 28 septembrie 1946, p.1.

agresați s-a aflat și ziaristul și fotoreporterul american James Pringle⁶¹. În schimb, la „întrunirea ostășească” din Piața Universității, prezidată de însuși ministrul de război, C.Vasilie-Rășcanu, lucrurile au decurs cu totul altfel, de vreme ce se desfășura sub lozincă: „Vom vota «Soarele!»”⁶².

O adevărată teroare a instituit guvernul prin oamenii săi, membri ai partidelor din bloc, pentru a împiedica pe candidații național-țărăniști și liberali să-și depună candidaturile. În județele Sibiu, Severin, Dâmbovița, Cluj, Năsăud, Someș, Bihor, Ialomița, Covurlui, echipe de bătăuși au interzis accesul membrilor P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D.I. în incinta tribunalelor unde trebuiau depuse listele cu candidați, fără ca autoritățile să intervină. Mai mult chiar, în multe din aceste județe, Ministerul de Interne, prin oamenii săi – se arăta în protestul înaintat primului ministru în numele partidelor lor de către Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu și C. Titel Petrescu – dăduse „dispozițiuni pentru confecționarea de urne duble”⁶³. Ziarul „Liberalul” din 16 noiembrie publică o lungă listă de candidați liberali arestați sau la domiciliul cărora se efectuaseră percheziții, printre cei din urmă figurând și Gheorghe Brătianu și A. G. Donescu⁶⁴. Aceștia li se adăugau simpli membri sau simpatizanți, care au fost concediați, bătuți și arestați pentru convingerile lor politice. În aceeași zi, cotidianul „Dreptatea” relata despre agresarea în urmă cu câteva zile, a lui Ion Mihalache, la Bacău, despre atentatul de la Topoloveni asupra acestuia, comis de un activist P.C.R., și despre atacarea cu lovituri de cuțit a secretarului tineretului universitar al P.N.Ț., Ion Bărbuș, și a altor trei studenți, în plin centrul capitalei, de elemente comuniste⁶⁵.

O ultimă încercare a guvernului de culpabilizare și denigrare a partidelor de opoziție a constituit-o programarea, în săptămâna ce precedea alegerile, a judecării procesului așa-numitelor „organizații subversive”, de fapt organizații de rezistență împotriva comunizării României: „Sumanele negre”, „Mișcarea națională de rezistență”, „Haiducii lui Avram Iancu” și „Gruparea de rezistență Sinaia”. Printre acuzați se aflau Aurel Aldea fost ministru de interne în guvernul Rădescu, Mihail Fărcașanu și Ilie Lazăr, liderii organizației de tineret a P.N.L., respectiv P.N.Ț., Vintilă Brătianu, unii judecați și condamnați în contumacie. Această înscenare se adăuga seriei de procese judecate de așa-zisul „Tribunal al poporului”, dintre care amintim pe cel intentat lui Antonescu și membrilor guvernului său, prin care puterea comunistă urmărea acreditarea ideii de complicitate cu dictatura fascistă a chiar adversarilor acesteia și ai comunismului: Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc. Se contura astfel, tot mai clar, procesul unei clase politice.

Dacă la București atmosfera de sărbătoare imprimată de comuniști „cu hore în piețele publice și în fața secției de votare”, reușea să ofere ziariștilor străini o

⁶¹ „Dreptatea”, nr. 236, 20 noiembrie 1946, p. 1.

⁶² „Scânteia”, nr. 682, 20 noiembrie 1946, p. 3.

⁶³ Vezi „Liberalul”, nr. 233, 17 noiembrie 1946, p. 1.

⁶⁴ Ibidem, nr. 232, 16 noiembrie 1946, p. 1.

⁶⁵ „Dreptatea”, nr. 236, 20 noiembrie 1946, p. 1.

imagine neconformă cu realitatea, în diferite orașe din țară – dar, mai ales, la sate – ilegalitățile, provocările, bătăile, furtul urnelor și chiar crima au constituit întâmplări frecvente ale acestei zile despre care presa comunistă a informat prima, chiar dacă a făcut-o în mod tendențios, culpabilizând victimele și solidarizându-se cu agresorii. Fie și numai câteva din cele enumerate mai sus, despre care se știa chiar din data de 19 noiembrie, la care s-au adăugat altele în zilele următoare, pe măsură ce știrile ajungeau în capitală și erau inserate în ziarele de opoziție, constituiau serioase argumente în sprijinul vicierii rezultatului. Astfel, în comunele Vârtoape și Arveasca (Teleorman) grupuri de agresori au atacat și ocupat primăria și au furat buletine de vot; în comunele Mera-Putna și Tudor Vladimirescu, localurile de vot au fost ocupate de bande de huligani; la Șarânga (Buzău), Ceravaneț (Teleorman), Salva (Năsăud), Brănești (Arad) au avut loc spargerii de secții de votare, furturi de urne, maltratări ale primarilor, rănirea unor președinți ai secțiilor sau chiar atac asupra gărzii militare care asigura paza. La Galați au fost atacate Tribunalul și Prefectura unde se aflau candidații liberali, Mihail Romniceanu și Gheorghe Simionescu, scăpați cu greutate de furia comunistilor. În alte locuri din țară s-au înregistrat focuri de armă (Dobra – Hunedoara) sau chiar crime prin împușcare (Târnava-Mare)⁶⁶. De altfel, chiar în comunicatul său, Ministerul de Interne, după ce arăta că votarea s-a prelungit până în dimineața zilei de 20 noiembrie, concomitent cu numărătoarea voturilor, recunoștea că au avut loc agresiuni, s-au tăiat fire telefonice, s-au tras focuri de armă și și-au pierdut viața 6 persoane⁶⁷. Nu peste mult timp, în ședința Camerei din 5 decembrie 1946, Teohari Georgescu, titularul Ministerului de Interne, prezenta un tablou mai amplu, dar și acesta incomplet, al agresiunilor din 19 noiembrie: 127 răniri, dintre care 17 ofițeri și jandarmi, 28 de atacuri ale birourilor electorale, 21 de agresiuni asupra autorităților, 35 împotriva gărzilor militare și 22 împotriva particularilor, 65 de atacuri asupra secțiilor de votare, 10 distrugerii de urne, 4 devastări de instituții publice, 11 devastări de secții de votare, 8 de sedii de partide, 15 de bunuri particulare, 61 de linii de comunicație tăiate⁶⁸.

Cu toate aceste abuzuri, furturi, agresiuni, rezultatele reale nu au fost cele scontate de guvern. După anunțarea câtorva date la radio, în cursul nopții de 19 spre 20 noiembrie, timp de trei zile nu s-a mai spus nimic, presa comunistă asigurând numai asupra unei victorii a B.P.D., fără a da, însă, cifre. Legăturile telefonice cu provincia au fost întrerupte pentru a împiedica partidele din opoziție să ia legătura cu teritoriul. Totuși, rezultatele ce reușeau să răzbată arătau o victorie netă a candidaților țărâniști și liberali. Era clar că pentru partidele din opoziție votaseră chiar adepți ai P.C.R., muncitori, funcționari pe care guvernul contase atât de mult. Cum toate încercările de influențare în favoarea sa a rezultatului alegerilor eșuaseră, singura modalitate de deturnare a voturilor cetățenilor rămânea

⁶⁶ Vezi „Scânteia”, nr. 683, 21 noiembrie 1946, p. 2–3.

⁶⁷ Ibidem, nr. 684, 22 noiembrie 1946, p. 1.

⁶⁸ Ibidem, nr. 697, 7 decembrie 1946, p. 1.

înregistrarea rezultatelor de către comisiile electorale și comunicarea lor. Numai așa se poate explica de ce în județele: Argeș, Bacău, Constanța, Dâmbovița, Făgăraș, Ialomița, Ilfov, Mehedinți, Olt, Prahova, Sălaj, Someș, Tulcea, P.N.Ț. nu a obținut nici un mandat, deși consultări electorale anterioare și chiar campania însăși dovediseră o cu totul altă configurație a preferințelor electoratului. Și, pentru a face imposibilă dovedirea falsului, conform unei „dispoziții de sus”, buletinele de vot au fost arse pe întreg teritoriul țării, imediat după numărarea lor⁶⁹.

Referitor la falsificarea rezultatului votului, Adriana Georgescu, fostă șefă de cabinet a generalului Rădescu, ea însăși victimă a răzbunării comuniste, condamnată în vara anului 1945, aduce precizări. La câteva zile după alegeri a fost vizitată la spitalul penitenciarului Văcărești de către ministrul liberal Mihail Romniceanu, care i-a povestit despre „nebulia ce a pus stăpânire pe toți, în frunte cu Teohari Georgescu”, la aflarea rezultatului real al scrutinului. A fost încunostiințat imediat ambasadorul sovietic la București, S.I. Kavtaradze, care i-a sfătuit „ca voturile opoziției să fie trecute pe seama coaliției guvernamentale și invers”⁷⁰.

Rapoartele organizațiilor județene ale P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D.I., publicate în „Dreptatea” și „Liberalul”, prezintă pe larg întreaga gamă de abuzuri, ilegalități și, mai cu seamă, fraude, de la nedistribuirea cărților de alegător la arestarea liderilor locali cu câteva zile înaintea alegerilor, la constituirea birourilor secțiilor de votare înainte de ora fixată și fără prezența delegaților și asistenților, la evacuarea acestora din secții în pauza de masă și după închiderea votării, la refuzul de a încheia procese verbale, la falsificarea lor, la necomunicarea rezultatelor. De pildă, în județul Timiș-Torontal, din cele 105 secții de votare numai pentru 15 dintre ele președinții au eliberat, la cererea delegaților sau asistenților P.N.Ț., certificate oficiale asupra rezultatului scrutinului. El trebuia să coincidă cu cel din procesele verbale oficiale, ceea ce nu s-a întâmplat. Existau pentru aceste secții de votare „dovezi oficiale” ale falsului, care constau în „corectarea, ștergerea cu diferite substanțe chimice sau înlocuirea cu totul a proceselor verbale originale, dresate de președinții secțiilor de votare și contrasemnate, unele, și de reprezentanții opoziției”. Dacă rezultatul consemnat în certificate pentru 10 secții de votare arăta 5 454 de voturi pentru B.P.D. și 7 683 de voturi pentru P.N.Ț. (Maniu), cel din listele oficiale era de 15 977 în primul caz și 1 576 în cel de-al doilea. Un exemplu concludent îl constituie falsurile de la Remetea Mare și Săcălaz, unde lista B.P.D. obținuse numai 171 de voturi, respectiv 397 de voturi, dar figura în rezultatele oficiale cu 1 171 de voturi, respectiv 1 397 de voturi, în timp ce P.N.Ț. obținuse 1 003 voturi, respectiv 1 072 de voturi, dar fusese înregistrat cu 3 voturi, respectiv 72 de voturi⁷¹.

⁶⁹ Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Edit. Humanitas, 1990, p. 291.

⁷⁰ Adriana Georgescu, *La început a fost sfârșitul*, București, 1990, p. 152–153.

⁷¹ Vezi „Dreptatea”, nr. 253, 13 decembrie 1946, p. 1.

Abia la 23 noiembrie Ministerul Justiției anunța rezultatul alegerilor. Conform acestuia, coaliția guvernamentală „câștiga” alegerile cu 4 776 630 de voturi (71,80%) din totalul voturilor exprimate de 6 934 583. Pe locurile următoare se situau P.N.Ț. (Maniu) cu 878 927 voturi (12, 92%), Uniunea Patriotică Maghiară – 569 651 voturi (9,84%), P.N.L. (Dinu Brătianu) – 259 306 voturi (4,72%), P.Ț.D. (dr. N. Lupu) – 156 775 voturi (2,30%), P.S.D.I. (C. Titel Petrescu) – 65 528 voturi (1,9%)⁷². Distribuția celor 414 mandate de deputați în noul Parlament era cea avansată încă în decembrie 1945 de A. I. Vâșinski lui A. Harriman, și anume: B.P.D. – 348 de mandate (84%), P.N.Ț. (Maniu) – 32 de mandate (7,75%), P.N.L. (Dinu Brătianu) – 3 mandate (sub 1%)⁷³. Se oficializa astfel un fals de proporții prin prezentarea unei înfrângeri zdrobitoare a guvernului drept o victorie răsunătoare a sa.

De altfel, primul ministru Petru Groza îi spusese încă din luna august reprezentantului politic al Statelor Unite la București, Burton Berry, că, „atunci când anglo-americanii erau de acord cu deciziile Moscovei, ei gândeau în termenii unor alegeri libere așa cum erau ținute în Anglia și America în timp ce rușii gândeau în termenii unor alegeri libere așa cum erau ținute în Rusia”⁷⁴. Acest lucru s-a dovedit a fi valabil pentru toate țările de așa-zisă „democrație populară”, aflate în sfera de influență sovietică, pentru care consultările electorale ale acelor vremuri trebuiau să ascundă, de fapt, adevăratul scop, cel al desființării opoziției politice.

Dată fiind falsificarea clară a rezultatului scrutinului, conducerile P.N.L. și P.N.Ț. hotărâu retragerea din guvern a celor doi miniștri și denunțau alegerile „ca lipsite de orice temei de drept, și, prin aceasta, nule și neavenite”⁷⁵, cerând totodată regelui să facă același lucru și să nu deschidă Parlamentul la 1 decembrie 1946, iar misiunile americană și engleză să protesteze. Dar, în ciuda nerespectării acordului de la Moscova și a drepturilor și libertăților cetățenești, a neregulilor, abuzurilor și agresiunilor la care au fost supuse de către guvern partidele de opoziție în timpul campaniei electorale, a falsificării evidente a rezultatului alegerilor, guvernele de la Washington și Londra s-au mulțumit să-și facă cunoscută atitudinea doar prin afirmații publice, la ele acasă. Nici vorbă de note oficiale de protest adresate Moscovei și solicitate de regele Mihai ca bază în acțiunea sa de a refuza inaugurarea Parlamentului. Drept urmare, la 1 decembrie 1946, se deschidea noul Parlament, rezultat al unei imense fraude și farse, atâta timp cât voința națiunii nu fusese respectată. Viciată și nulă era și sancțiunea regală dată acestui înalt for, atâta timp cât însuși Suveranul devenea, pe zi ce trecea, un ostatic al trupelor de ocupație rusești, în imposibilitate de a uza de prerogativele constituționale.

⁷² Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaților” din 4, 5 și 6 decembrie 1947; Scânteia”, nr. 685, 23 noiembrie 1946, p. 1; „Dreptatea”, nr. 238, 24 noiembrie 1946, p. 1.

⁷³ Nicolae Baciuc, *Agonia României, 1944–1948*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 237.

⁷⁴ *Apud* Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 154.

⁷⁵ Vezi comunicatul comun al P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D.I. în „Liberalul” nr. 232, 27 noiembrie 1946, p. 1.

Prin alegerile din noiembrie 1946 se îndeplinea unul dintre punctele principale ale planului de comunizare a României: înfrângerea opoziției politice. În scurt timp, prin manevre oculte, ea va fi redusă la tăcere și suprimată. Porțile închisorilor comuniste s-au deschis larg pentru membrii și simpatizanții acesteia, ca și pentru cei care nu erau de acord cu noul regim. Planul Moscovei se dovedise perfect.

THE 1946 PARLIAMENTARY ELECTIONS REFLECTED BY THE PRESS OF THOSE TIMES

Abstract

As part of the process coordinated by Moscow and aiming to propel the Communists into the circle of power, the 1946 elections marked the end of the Romanian people's hopes of a democratic society. The host of abuses, forgeries, murders and infringements of human rights perpetrated by the Communist regime under the direction and with the backup of Moscow were amply mirrored in the press of those times. All newspapers, irrespective of their political orientation, would therefore paint a grim image of the stages leading to the communization of Romania, of its main promoters and of the infringement and suppression of civic rights and liberties. The 1946 elections actually marked the reaching of a major goal in the project of communization of Romania: the suppression of any political opposition.

DIPLOMAȚIA FRANCEZĂ DESPRE MANIFESTAȚIILE UNIVERSITARE DE LA CLUJ DIN 1946

OVIDIU BOZGAN

În pofida eforturilor întreprinse în ultimii ani de a surprinde rezistența la procesul de sovietizare a țării în toate formele sale, pentru moment o tratare monografică a subiectului pare dificilă. Stadiul actual al cercetărilor se caracterizează prin reconstituiri parțiale, așa cum este cazul și celei de față.

Unul din grupurile socio-profesionale care s-au opus comunizării României a fost corpul universitar în sens larg, profesori și studenți, și care s-a manifestat în anii 1945–1946, după care măsurile de represiune l-au anihilat. Impactul mișcării legionare asupra tineretului universitar și în amonte asupra liceenilor explică atitudinea ostilă a acestora față de forțele de extremă stângă și față de internaționalismul promovat de acestea și care era receptat ca o violentare a unor valori considerate sacrosante. Corpul didactic universitar, chiar dacă fusese în proporție mai redusă influențat de legionarism, prin propria formație și cultură politică, prin comportamente dobândite în momentul exercitării diverselor funcții oficiale în statul român, era nu mai puțin dispus să se acomodeze cu procesul comunizării. De altfel, noua putere comunistă a considerat de la bun început acest grup drept un obstacol în calea instalării hegemoniei sale, neîncrederea sa explicită întărind ostilitatea corpului universitar care într-o oarecare măsură se vedea respins.

Rezistența universitară la comunizarea țării reprezenta un potențial deloc neglijabil în centrele universitare dar care a fost minată din interior de dezertări tot mai numeroase – mai ales la nivelul cadrelor didactice – și contracarată din exterior de grupuri urbane care aderaseră masiv și rapid la noul regim de după 6 martie 1945. Desigur este vorba de proletariat, care sporise numeric în perioada războiului și care, în parte de dată recentă, nutrea sentimente de frustrare și era dispus să urmeze acele forțe politice care promiteau suprimarea conștiinței lui de excludere, o soluționare mult peste așteptări a complexului său de inferioritate, devenind în schimb un instrument al terorii.

Evident rezistența universitară nu este singura care s-a manifestat în perioada imediat următoare numirii guvernului Groza. Un raport diplomatic francez din 14 noiembrie 1945 și care încerca o sinteză asupra evenimentelor din 8 noiembrie același an nici nu menționează componenta studențească a demonstrațiilor antiguvernamentale, demonstrații la care părea să fi luat parte întreaga populație bucureșteană mai puțin muncitorii. Aparenta obiectivitate a documentului justifică

reproducerea sa: «La documentation ci-jointe en copie ou en traduction et qui émane, pour une part de la formation politique au pouvoir, et pour l'autre du parti national-tzaraliste, n'est guère de nature à éclairer Votre Excellence mieux que les dépêches d'agences, sur les origines ou causes directes des événements sanglants du 8 novembre à Bucarest. Gouvernement et opposition rivalisent en effet d'hypocrisie à ce sujet. La vérité est à peu près la suivante: La manifestation massive de la population de Bucarest en l'honneur du Roi, procède avant tout de la popularité du souverain et de l'impopularité du cabinet Groza, l'une et l'autre atteignant leur comble en ce moment et toutes deux fonctionnent l'une de l'autre. Ceci dit, il n'est pas douteux que les «partis historiques» aient stimulé le zèle des manifestants, et que, par ailleurs, des éléments, des fidèles de l'ancienne Garde de Fer, se soient trouvés ici ou là dans leurs rangs; que des juifs aient été attaqués. La manifestation se serait passée, semble-t-il, sans aucun désordre, si des hommes de main de la C.G.T. (Confederația Generală a Muncii – nota O.B.), à la discrétion de la police secrète dirigée ici par un leader du parti communiste M. Bodnaras, n'avaient jugé bon de monter dans des camions automobiles et de circuler à travers la foule massée sur la place du Palais Royal, pour l'incliner à se disperser. Exaspérés, les manifestants finirent par attaquer les camions, les renverser et les incendier; ce fut le début des troubles et des coups de feu. Contrairement à certaines versions accréditées du côté anglo-saxon, les Russes n'ont pris part ni aux bagarres, ni à leur répression. Leurs patrouilles circulaient seulement, comme à l'habitude et, dans la nuit, tirèrent sur des véhicules ne s'arrêtant pas à leurs sommations (c'est ainsi que fut blessé peu gravement à la nuque, le général Ionescu, sous-secrétaire d'état à l'Air). Il n'en était pas moins fatal que lorsqu'après les incidents sanglants, la foule se déchaîna à travers la ville, elle eût certains gestes qui traduisent en quelque mesure, les sentiments anti-soviétiques de la masse; c'est ainsi que des vitrines furent démolies ou étaient affichées des publications du parti communiste, des journaux de l'armée rouge, des photographies de Staline etc., et que ce qui était en devanture de ces librairies fût brûlé par les manifestants. Il n'a donc pas été trop difficile aux éléments gouvernementaux, qui ont la confiance de Moscou, de persuader les autorités russes, tant civiles que militaires, du caractère antisoviétique de la manifestation. C'est ce qui explique la sortie indignée de M. Kavtaradze (ambasadorul sovietic la București – nota O.B.) au cours du discours qu'il prononça dimanche dernier à la cérémonie anniversaire de l'association de propagande roumano-russe A.R.L.U.S.. Mais, en fait, la police soviétique a pris en main, presque immédiatement, l'enquête sur les événements du 8 novembre, et le contrôle qu'elle a effectué des affirmations du ministre de l'Intérieur du cabinet Groza, ne peut que mettre à jour aux yeux de Moscou, la lamentable conduite du gouvernement que l'U.R.S.S. maintient à Bucarest»¹.

Conflictul social și cultural din capitală se regăsea și la Cluj unde însă era dublat de tensiunile interetnice preexistente. Ostilitatea tradițională româno-

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Europe, 1944–1949, Roumanie 9.

maghiară era potențată de evenimente specifice acelei perioade. Pe de o parte exasperarea populației maghiare care își pierduse orice speranță după 7 mai 1946 în a vedea o parte din teritoriul Transilvaniei atașat Ungariei; pe de altă parte populația românească deja traumatizată de ocupația maghiară a Transilvaniei de nord-vest în anii 1940–1944 găsea insuportabilă prezența masivă a maghiarilor în structurile comuniste locale care dețineau puterea. Adeziunea unei părți importante a minorității maghiare la comunism era un reflex de apărare față de posibilele intenții de revanșă ale populației majoritare reputat refractară noului crez. În realitate era introdusă încă o cauză/pretext pentru inflamarea relațiilor interetnice. Ar trebui o mare doză de ipocrizie pentru a nu recunoaște și reînvierea vechilor demoni ai antisemitismului în condițiile prezenței unui număr important de evrei – de cultură maghiară – în aceleași structuri de putere. Acest climat exploziv explică declanșarea protestelor studențești la Cluj.

O anchetă recentă asupra anului 1946, readuce în discuție evenimentele din primăvara aceluia an derulate la Cluj². Mărturiile publicate cu această ocazie de către martori sau participanți la evenimente au o valoare mediocră, cu excepția celor semnate de Stela Rusu și de Raul Volcinschi, și desigur nu reușesc să rezolve toate chestiunile suscitade de un demers științific. S. Rusu face efortul de a depăși simpla narare a evenimentelor și, în pofida unui pesimism retroactiv, atrage atenția asupra faptului că represiunea de la 8 noiembrie 1945 nu a inhibat total rezistența anticomunistă, deși reacția guvernamentală a putut să surprindă forțele democratice. «În '46 din cei circa 200 de studenți care veneau la cursuri, cel puțin jumătate erau angajați politic: țărăniști sau liberali și, descoperiți încet, 2 comuniști. Adunările noastre (...) aveau un caracter prea puțin concret și activ. De fapt, practic, nu prea aveai de ce, cum și unde să acționezi. Toată lumea era contra comuniștilor și guvernului Groza, cui să faci lămurire și propagandă? Protestul era singura armă. Se făcea pretutindeni, în adunări mai mari sau mai mici, dar fără anvergură. Nu numai experienței dureroase din Piața Palatului, din noiembrie '45, ci și pentru că nu exista în noi conștiința unei situații disperate. Sentimentul că această situație nu putea fi decât efemeră era puternic în conștiința tuturor»³. Efectiv această convingere larg răspândită a unei crize temporare care va fi depășită a reprezentat un handicap. Ostilitatea generală față de regimul comunist a paralizat forțele politice care ar fi putut să încadreze o rezistență masivă anticomunistă și aceasta cu atât mai ușor cu cât absența unei culturi insurecționale predispunea la inactivitate populația românească. Luarea în considerație a rezistenței pasive, un concept ambiguu, mai mult o formulă care să concilieze conștiințele cu un trecut supărător, nu a dus atât la eșecul regimului comunist, cât la eșecul global al societății românești. Autoarea continuă în explicarea răspunsului inadecvat dat de societate agresiunii multiforme a noului regim, considerând anul 1946 ca pe o șansă ratată: «Păstrez convingerea că reacția tuturor, dar mai ales a noastră a studenților, ar fi putut fi cu totul alta, mult mai puternică (...). Deși războiul și ultimii ani ne

² *Anul 1946 – Începutul sfârșitului. Instituții, mentalități, evenimente*, București, 1996.

³ Stela Rusu, *Studenți – înainte și după alegerile din 1946*, în vol. *Anul 1946*, p. 343.

obișnuiseră cu evenimente și schimbări spectaculoase, acum era vorba de inerția unor anumite stereotipuri de gândire, aceasta fiind prea rapid surprinsă de elemente strănii, străine nouă, ca să-și fi permis o percepție promptă a realității. Pe de altă parte, funcționa un refuz visceral de a sesiza evenimentele ca pe o catastrofă, nu numai dintr-un sentiment al speranței, inerent naturii umane, dar și datorită unei convingeri cunoscute, ce părea rațională și logică tuturor – tineri sau bătrâni – că aliații nu puteau, până la urmă, să lase sovieticilor o zonă pe care noi o credeam importantă pentru ei»⁴. Credința comodă, în mitul ajutorului american, în superioritatea militară a occidentalilor – categoric reală – a dus la deresponsabilizarea societății românești în momentul când se confrunta cu o sfidare redutabilă, necunoscută în trecutul care demonstra că situațiile dificile au fost rezolvate de circumstanțe externe favorabile. Totuși nu toate forțele care teoretic ar fi trebuit să acționeze contra comunismului au eșuat în iluziile istoriei, studențimea constituind o asemenea excepție grație, considerăm noi, cel puțin în parte, mișcării legionare care instilase în tineretul universitar militantism și comportamente protestatate. Deși poate prematură, afirmația că rezistența anticomunistă a fost opera unor grupuri minoritare care au putut fi anihilate fără mari dificultăți, nu pare a fi falsă.

Revenind la contribuțiile relative la manifestațiile studențești de la Cluj, acestea constată existența conflictului interetnic, climatul de război civil și reticențele partidelor istorice față de aceste acțiuni. Matei Boilă, președintele Tineretului Universitar Național Țărănist de la universitatea clujeană amintește de eforturile liderului local național-țărănist, Ionel Pop, de a determina pe studenți să-și contramandeze manifestațiile⁵. Mai mult, încetarea grevei studențești s-ar fi produs la apelurile P.N.Ț., P.N.L. și mișcării legionare⁶.

Cronologia evenimentelor din mai–iunie 1946 încearcă să o reconstituie Raul Volcinschi care redă și o «preistorie» a grevelor. La 24 ianuarie 1946 studenții care demonstrau de ziua Unirii au devastat sediile P.C.R. și P.S.D.⁷, iar în februarie studenții comit violențe contra sediului ARLUS în urma cărora o parte sunt arestați dar rapid eliberați. Un raport al inspectoratului de poliție din Cluj din 6 martie 1946 descrie evenimentele din acea zi care se doreau o omagiere a echipei guvernamentale. Cu ocazia unui miting procomunist, discursul secretarului regional P.C.R. Vasile Vaida a fost întrerupt de un mic grup de studenți partizani ai partidelor istorice și care și-au atras intervenția furibundă a muncitorimii masate pentru a-și asculta liderii. A fost nevoie de intervenția poliției pentru a calma situația. În replică un grup de muncitori de la «Dermata» a organizat o

⁴ *Ibidem*, p. 345.

⁵ Matei Boilă, *Un episod al manifestațiilor studențești din 1946 de la Cluj*, în vol. *Anul 1946*, p. 353–357.

⁶ Ion Gavrilă-Ogoranu, *La 50 de ani de la greva studențească din 1946*, în vol. *Anul 1946*, p. 369–372.

⁷ Raul Volcinschi, *Marea grevă studențească de la Cluj și urmările ei*, în vol. *Anul 1946*, p. 358–363. Autorul menționează atacarea sediului P.S.D. (Voitec-Rădăceanu) când în realitate sciziunea în P.S.D. s-a produs abia la congresul acestuia din 10 martie 1946.

contramanifestație în fața sediului P.N.T. și a redacției oficiosului național-țărănesc «Patria», unde din nou poliția intervine⁸. Serviciul Secret de Informații revine la 12 martie cu amănunte despre aceste tulburări. Poliția a operat 28 de arestări în rândul studenților, din care numeroși au fost spitalizați, 2 în stare gravă. Ca reacție la violențele muncitorilor, la 12 martie a fost convocată o mare adunare la care au participat 3 000 de studenți, precum și prefectul județului, chestorul poliției și rectorul Emil Petrovici. Autoritățile universitare păreau să aibă o atitudine conciliantă, atât rectorul – care anunțase acceptarea constituirii asociațiilor studențești – cât și un alt «raliat», Florian Ștefănescu-Goangă, declarându-se satisfăcuți de evoluția raporturilor dintre studenți și conducerea universității. Numai în momentul când Petrovici a justificat întârzierea revenirii universității din exil la Cluj pentru a se menaja susceptibilitățile populației maghiare, studenții l-au dezaprobat, silindu-l să se retragă. Raportul conchide că studenții sunt în general ostili guvernului și într-o avansată stare de agitație⁹. În fine, defilarea de la 10 mai a reprezentat pentru autorități și pentru noile grupuri sociale privilegiate o nouă provocare pe care acestea nu mai erau dispuse să o lase nesancționată. Astfel s-a ajuns la asediul căminului studențesc «Avram Iancu» din noaptea de 28/29 mai 1946 de către muncitorii de la fabrica de încălțăminte «Dermata» (Ianos Herbak), în majoritate unguri¹⁰, la intervenția patrulilor sovietice, la arestarea unor studenți și în fine la declanșarea unei greve studențești de către societatea academică «Petru Maior», la inițiativa vicepreședintelui acesteia Valeriu Anania¹¹. La conflictul studenților cu autoritățile locale s-a adăugat conflictul cu rectoratul universității, format din Emil Petrovici, Constantin Daicoviciu și Mihail Kernbach¹², entuziaști susținători, de la început, ai regimului comunist și autorii unei implacabile epurări în rândul corpului universitar. Dramaticile evenimente au fost în detaliu consemnate de organele informative de la Cluj într-un lung raport din 31 mai. Raportul consemnează o convocare misterioasă pentru 28 mai la care au răspuns doar circa 200 de studenți care au fost convinși de liderii studențimii să renunțe la manifestațiile proiectate. Un alt grup însă, se pare încadrat de agitatori național-țărăniști, legionari și de militanți ai organizației «Sumanele negre», au manifestat în fața sediului sindicatelor și P.C.R. și au avut atitudini insultătoare față de populația maghiară. La apelul sindicatelor grupuri de muncitori feroviari și de la

⁸ *România. Viața politică în documente 1946* (coordonator Ioan Scurtu), București, 1996, p. 120–121, doc. nr. 24.

⁹ *Ibidem*, p. 128–129, doc. nr. 27.

¹⁰ La această întreprindere s-ar fi organizat primul sindicat comunist din Cluj în 1945.

¹¹ Președintele acesteia, Marcel Bănicescu, care era internat la data declanșării grevei, după reîntoarcerea sa ar fi suspendat-o.

¹² Raul Volcinski se înșela asupra lui Victor Kernbach. Este vorba de medicul Mihail Kernbach (1895–1976), șeful catedrei de medicină legală din 1932 și decan al facultății de medicină din Cluj, în anii 1946–1948. Ion Gavrilă-Ogoranu menționează printre profesorii ostili studenților pe Florian Ștefănescu-Goangă. Profesorii comuniști sau comunizanți s-au opus vehement eliberării celor aproximativ 30 de studenți arestați după asediul căminului.

«Dermata» au sosit rapid și după respingerea demonstranților au asediat și devastat căminul «Avram Iancu». Alți agitatori antiguvernamentali s-au dedat la acțiuni de intimidare asupra muncitorilor izolați și a ungarilor, dar au fost obligați să se retragă. Cauzele conflictului ar fi fost zvonurile privind înlocuirea generalului Athanasiu de la comanda armatei de Transilvania și mutarea la Cluj a chestorului de Oradea, Laurențiu Csiko, care se făcuse faimos pentru zelul său represiv. A doua zi, Senatul universității a elaborat o declarație prin care se solicita o anchetă asupra evenimentelor semnată și de Mihail Kernbach și Constantin Daicoviciu, care își manifestaseră ostilitatea față de studenți. Tot la 29 mai au fost semnalate molestări ale muncitorilor care luaseră parte la asediu și care au fost surprinși izolați în centrul orașului. Este interesant faptul că studenții au făcut apel la locuitorii români din cartierul Mănăștur pentru a se restabili echilibrul de forțe. Recunoscându-se caracterul antimaghiar al acțiunilor raportul încerca o caracterizare a climatului din mediul universitar: «La examinarea situației trebuie să ținem cont de atmosfera care domnește printre studenți și care este din ce în ce mai antimuncitorească, mai șovină, fascistă, manistă și reacționară, faptul că universitatea a lăsat mult teren diferitelor organizații subversive, agitatorilor maniști și la acțiuni anticomuniste»¹³. Indirect documentul recunoaște o confruntare de tipul «luptei de clasă», ceea ce formal nu pare exagerat. Mișcarea tineretului universitar clujean nu a suscitât solidaritatea tuturor centrelor universitare din țară. Doar Școala Politehnică de la Timișoara și facultatea de medicină din același oraș au declarat grevă de solidaritate cu studenții clujeni la 4 iunie 1946¹⁴.

Situația a fost considerată de autorități suficient de îngrijorătoare ca să justifice venirea la Cluj a ministrului de justiție Lucrețiu Pătrășcanu, ocazie cu care ultimul a făcut declarații care i-au compromis atât cariera, cât și existența fizică¹⁵. Intervenția lui Pătrășcanu se pare că a fost favorabil primită de studenți, totuși, la 13 iunie are loc o nouă adunare studentească cu 2 000 de participanți sub conducerea lui Valeriu

¹³ *România...*, p. 233–237, doc. nr. 48. Studențimea este făcută principala responsabilă pentru evenimente. Există și critici la adresa autorităților care nu au intuit pericolele și nu au anihilat agitatorii din rândul studenților și pe cei din organizația locală a P.N.Ț. Autorii documentului cred și într-o posibilă implicare a anglo-americanilor.

¹⁴ *Ibidem*, p. 244–246, doc. nr. 53.

¹⁵ *Ibidem*, p. 248–256, doc. nr. 56. În cuvântarea sa de la Cluj din 11 iunie 1946 Pătrășcanu nu menajează minoritatea maghiară și pledează pentru rămânerea definitivă a Transilvaniei în cadrul statului român conform deciziilor de la Paris. Nu ezita să acuze guvernul maghiar de incitarea pasiunilor revizioniste care ar fi fost susținute de cei 300 000 – 400 000 de cetățeni maghiari care trăiau în Transilvania și, suprema descalficare, de elemente fasciste. După ce avertizează și asupra șovinismului românesc, Pătrășcanu lansează un apel la moderație și colaborare atât ungarilor, cât și românilor. Este bizar că autorii culegerii de documente citate indică faptul că discursul a fost reprodus după Lucrețiu Pătrășcanu, *Scrisori, articole, cuvântări 1944–1947*, București, 1983, când de fapt această cuvântare NU figurează în acest volum. În schimb este publicată cuvântarea din 13 iunie 1945 la Cluj, reafirmare viguroasă a drepturilor românești asupra Transilvaniei, declararea intenției de a crea aici un tribunal al poporului pentru a-i pedepsi pe «fasciștii» maghiari, susținerea fără dubii a statutului limbii române ca limbă oficială, în orice caz o cuvântare al cărei ton îi putea neliniști pe minoritarii unguri.

Anania, prin care se condamnă recenta creare a Frontului Democrat Universitar la București, o organizație considerată ca lipsită de legitimitate. Adunarea din 13 iunie survine într-un moment când autoritățile făceau mari presiuni asupra studenților și începuseră o acțiune sistematică de expulzare din cămine. Decizia adunării a fost continuarea grevei până la eliberarea studenților deținuți pentru anchetă în capitală¹⁶. Nu credem că ar fi excesiv să se susțină că a existat o izolare a studenților în fața ostilității muncitorilor clujeni, a conducerii universității, a armatei conduse de generalul Mihail Rațoviță (candidat la alegerile din 20 decembrie 1937 pe listele partidului «Totul pentru țară?»), probabil a autorităților de ocupație sovietice¹⁷ și nu în ultimul rând în fața atitudinii partidelor istorice care inspira descurajarea. Rapoartele diplomatice franceze pe care le reproducem completează imaginea evenimentelor de la Cluj din 1946 fără însă să rezolve necunoscutele care încă subzistă: atitudinea studenților unguri de la Universitatea maghiară care funcționa din 1945, atitudinea cadrelor didactice universitare, gradul de implicare a populației românești fie din Cluj, fie din suburbii, rolul Uniunii Populare Maghiare organizație satelit a P.C.R.¹⁸, dimensiunile presiunii¹⁹.

Doc. nr. 1

Cluj 1er juin 1946

Gabriel Richard conșul de France à Galatz en mission à Cluj à Son Excellence
Monsieur Georges Bidault, Ministre des Affaires Etrangères

Nulle part plus qu'à Cluj ne se manifeste en Transylvanie l'antagonisme fondamental qui oppose à l'idéologie nouvelle et à la magyarophilie intéressée du

¹⁶ *România...*, p. 259–261, doc. nr. 56.

¹⁷ Rolul trupelor sovietice în evenimente nu este clar. Doina Cornea, reproducând mărturia tardie a unei asediatoare «pocăite», considera că a existat o relație de subordonare între comandantul sovietic și muncitorii de la «Dermata», vezi Doina Cornea, *Asediul asupra căminului studențesc «Avram Iancu» de la Cluj*, în vol. *Anul 1946*, p. 364–368. Documentele diplomatice franceze pe care le publicăm infirmă această informație.

¹⁸ Ladislau Banyai, *Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ)*, în vol. *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R. 1921–1944*, București, 1981, p. 36–79. Autorul este suspect de succint asupra activității U.P.M. în anii 1944–1953, deși a fost unul din liderii acesteia.

¹⁹ Un raport al poliției asupra stării de spirit a populației din Cluj, din decembrie 1946, constata faptul că studenții au abandonat protestele de stradă. Documentul, relativ obiectiv, confirma atitudinea antiromânească a maghiarilor din oraș, fapt care a determinat reacții în rândul etniei majoritare. Se relevă impactul benefic al intervenției lui Pătrășcanu, dar și puțină aderență a studențimii clujene la Frontul Democrat Universitar, organizație satelit a P.C.R. Nu ezită să recunoască condițiile dificile ale vieții universitare, fără să se considere că acestea au dus la evenimentele din primăvara aceluiași an, *România...*, p. 552–556, doc. nr. 135.

gouvernement, les sentiments nationaux des masses roumaines et leur attachement aux anciens traditions. Le conflit politique se double d'un conflit national et l'on voit s'affronter ici deux courants: une minorité d'idées très avancées, placée par le gouvernement à la direction de presque-toutes les administrations et appuyée fortement par les éléments communistes, spécialement magyars et juifs, qui constituent visiblement le gros de ses forces, et une majorité nationale roumaine, ayant à sa tête un état major choisi dans l'Université et les professions libérales et dont les troupes se recrutent dans la petite bourgeoisie et parmi les paysans. Dans cette lutte, un rôle de première importance est joué par l'Université. Professeurs et étudiants ont conscience de combattre pour ce qu'ils considèrent comme leur devoir de patriotes en même temps qu'ils défendent les intérêts de la classe à laquelle ils appartiennent pour la plupart. Aussi sont-ils très mal vus par les autorités qui voient en eux des partisans des anciens partis historiques et les cadres de la future opposition. Dès maintenant, cette opposition se fait jour à chaque occasion et commence à jouer un rôle important dans la vie politique transylvaine. Au cours du moins de mai ont lieu à Cluj plusieurs manifestations politiques. La fête du 1er mai s'est déroulée de la façon traditionnelle sans donner lieu à aucun incident notable. Il paraît toutefois que l'affluence et la joie aient été moins grandes que l'année précédente et les magyars, qui constituent un des éléments les plus importants de ces manifestations, ont fait montrer de moins d'entrain. Les bruits qui circulaient déjà, qu'aucune modification ne serait apportée aux frontières hungaro-roumaines, semblaient avoir enlevé les dernières illusions qu'ils nourrissaient encore au sujet d'un rattachement in extremis de la région de Cluj à l'Etat hongrois. Le 7 mai, la radio de Londres annonça officiellement que toute la Transylvanie était définitivement attribuée à la Roumanie. Dans la soirée, un cortège ayant à sa tête les étudiants de l'Université, a parcouru les rues de la ville et s'est terminée par des acclamations devant le Commandement de la Place Soviétique. Quelques jours plus tard, une délégation des professeurs des écoles secondaires et primaires de Cluj se rendit chez le Commandant Soviétique et à la Commission alliée de contrôle russe pour exprimer à la Russie les remerciements et la gratitude de la population roumaine pour l'acte de 7 mai qui, en rétrocédant à la Roumanie la Transylvanie septentrionale, annulait ainsi définitivement le néfaste arbitrage de Vienne. Répondant aux discours des délégués, le colonel Migali, président de la Commission de contrôle déclare: «La Transylvanie a été mutilée et une partie vous en a été enlevée par les fascistes. Fidèle à sa parole, l'Union Soviétique vous l'a rendue et elle n'admettra jamais qu'à l'avenir elle puisse vous être ravie». Le 10 mai fête nationale de l'Union (sic) a été célébrée en même temps que la fête de la victoire dans une atmosphère d'enthousiasme général. La population de Cluj et des villages environnants semble avoir voulu profiter de cette occasion pour affirmer d'une façon particulièrement solennelle son caractère roumain et son attachement au Roi et aux traditions nationales. Dans une brève allocution, le général Athanasiu, commandant de la première armée, souligna l'importance de la fête du 10 mai, fit l'éloge de l'armée roumaine qui, côte à côte avec les troupes soviétiques, avait reconquis les

territoires perdus et glorifia la liberté retrouvée en faisant allusion aux souffrances supportées par la population roumaine pendant l'occupation hongroise. Ce dernier passage de son discours fut particulièrement applaudi par la foule. Après lui, prit la parole M. Pogăceanu, préfet communiste de Cluj. Son discours donna lieu à de vives manifestations et les passages dans lesquels il accusait les partis historiques d'avoir prêté leur appui total au régime d'Antonesco et à l'impérialisme allemand, soulevèrent de violents protestations. Les discours prononcés par le secrétaire des Syndicats Ouvriers et par le délégué de l'Union Populaire Magyare – ce dernier s'exprimant en hongrois – furent interrompus par les huées des étudiants et de la population et couverts par les cris de: «A bas les Horthystes», «Le 10 mai est le jour du Roi Michel», «Parlez-nous de la victoire et non de la politique» etc. Les discours terminés, le général Athanasiu, M. Pogăceanu, préfet de Cluj et M. Crăciun, préfet de police passèrent en revue les troupes et les délégations parmi lesquelles figuraient les sociétés des étudiants qui furent particulièrement applaudies, ainsi que les cortèges des paysans roumains en costumes nationaux, à cheval ou dans des chars allégoriques ornés des drapeaux français, qui donnèrent lieu à des acclamations prolongées en faveur de notre pays. Une colonne communiste, qui voulait prendre part au cortège et cherchait à porter le désordre dans le défilé des paysans, fut bloquée par un groupe d'étudiants à cheval et obligée de rebrousser chemin. Dans l'après-midi, de petites manifestations anticommunistes eurent lieu en ville au cours desquelles un drapeau rouge aurait, semble-t-il, été arraché et foulé aux pieds. Il est à signaler que quelques jours après les fêtes du 10 mai, le général a été relevé de ses fonctions et remplacé à la tête de la 1ère armée par le général Racoviță. Cette mesure est mise en relation ici avec le discours prononcé par lui dans lequel il aurait trop insisté sur les mauvais traitements infligés par les Hongrois à la population roumaine et avec l'attitude par trop sympathique qu'il aurait affichée à l'égard des étudiants. Dans la soirée du 26 mai, un petit groupe d'étudiants nationalistes a pénétré dans le local de la Jeunesse Progressiste et a maltraté trois jeunes gens qui s'y trouvaient. A la suite de cette manifestation, plusieurs étudiants ont été arrêtés.

Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Z. Europe 1944–1949, Roumanie 9

Doc. nr. 2

Cluj, le 5 juin 1946

**Gabriel Richard, consul de France à Galatz en mission à Cluj à Son Excellence
Monsieur Georges Bidault, Ministre des Affaires Etrangères**

Ainsi que je le signalais dans mon rapport précédent, le rappel du général Athanasiu est mis généralement ici en rapport avec ses sympathies affichées pour les

étudiants et les paroles qu'il a imprudemment prononcées dans son discours du 10 mai au sujet des souffrances endurées par la population roumaine au cours de l'occupation hongroise. Le 28 mai, jour du départ de l'ancien commandant de la 1re armée, les étudiants organisèrent une manifestation en son honneur. Dans les premières heures de l'après-midi, ils parcoururent les rues du centre de la ville en acclamant le roi et l'armée roumaine et en poussant des cris de «Vive la Grande Roumanie», «Libérez les étudiants», «A bas les épurations» etc. Arrivés sur la place centrale, devant le siège de l'Union des Syndicats Ouvriers, les étudiants conspuèrent les membres de ces organisations criant «A bas les traîtres», «A bas les horthystes», «A bas les ennemis du Roi», «Vive Maniu». Ils portaient avec eux un portrait du leader du parti paysan. A vrai dire, ces violences restèrent purement verbales et, à aucun moment, les manifestations ne revêtirent un caractère vraiment menaçant. Il n'y eut ni jets de pierres, ni vitres cassées, ni tentatives de pénétrer dans le local du Syndicats.

Les étudiants se dispersèrent ensuite et rien ne permettait de prévoir que cette bruyante et somme toute assez inoffensive promenade pût avoir des conséquences politiques graves. Assez tard dans la soirée, sur un signal déclenché par des individus restés inconnus, les sirènes des usines de la banlieue se mirent à fonctionner et les ouvriers des usines «Dermata» et ceux des ateliers des chemins de fer se dirigèrent, soit en camions, soit en colonnes, vers le centre de la ville. ou des points de rassemblement leur avaient été antérieurement indiqués. Ils étaient armés des forts gourdins et de triangles en fer. Je les ai rencontrés en route et leur allure n'avait rien de rassurant. Après s'être groupés sur la place centrale, ils se dirigèrent vers le foyer des étudiants, grand immeuble à trois étages et à un vaste sous-sol où sont hébergés environ 500 à 600 étudiants. L'électricité avait été coupée dans le quartier par les employés des services municipaux, ce qui permit aux conjurés d'opérer sans risque d'être reconnus. Au demeurant, la police, qui avait eu largement le temps de se rendre en temps utile sur les lieux, se montra peu nombreuse et plutôt disposée à encourager les ouvriers qu'à leur faire obstacle. En fait, elle se borna à barrer les rues voisines du champ de bataille, laissant opérer en toute liberté les manifestants. Ceux-ci entrant dans l'immeuble, donnèrent la chasse aux étudiants dont certains, vu l'heure déjà avancée (10h30–11h30) était déjà au lit. Les étudiants se réfugièrent à l'étage supérieur où ils purent se barricader et éviter un contact direct avec les assaillants, contact dont les conséquences auraient pu être sanglantes. Les ouvriers, qui n'avaient cessé de vociférer des cris de «A bas Maniu», «A bas les vauriens», «A bas les fascistes», tournèrent leur colère contre les meubles, les provisions, les vêtements et les livres qu'ils détruisirent consciencieusement ou emportèrent en souvenir de leur exploits. Quelques coups de revolver, furent tirés mais personne ne fut atteint. Il y eût quelques blessés légèrement mais pas de morts, à l'exception du portier du foyer qui, dans son affolement, se jeta dans la rue et se fractura le crâne. Les hostilités prirent fin une heure plus tard sur l'intervention d'une patrouille russe, des vitres du bureau de la

poste militaire soviétique, situé dans un immeuble adjacent, ayant été brisées par les manifestants.

Les dégâts causés au foyer des étudiants sont très importants et le journal libéral-tatarascien «Înfrățirea» les évalue à environ un milliard de lei. Le lendemain matin, une délégation des étudiants se rendit à la préfecture pour demander une enquête sur les incidents de la veille et alla ensuite remercier le commandant soviétique pour l'intervention militaire russe qui avait mis fin à la bagarre. Cette dernière rencontre fut particulièrement chaleureuse. Des discours furent prononcés du balcon du commandement par le colonel russe et par un étudiant et l'officier russe fut même porté en triomphe par les étudiants. Des le lendemain de l'incident, les mesures de sécurité furent renforcées et les rues du centre sont maintenant parcourues par les nombreuses et fortes patrouilles d'agents de police et de gendarmes. Le 30 mai au soir, j'ai eu l'occasion d'assister à une manifestation d'étudiants qui voulaient s'emparer du chauffeur de l'un des camions ayant amené les ouvriers, qui s'était réfugié non loin du lieu de l'incident dans un foyer communiste. Alertée, la police envoya en autobus une quarantaine d'agents qui arrivèrent sur les lieux presque en même temps que les étudiants et s'opposèrent à tout acte de violence. Les étudiants étaient une centaine et ils obéirent assez facilement à leurs chefs leur conseillant le calme et la dignité. Ils se retirèrent sans incident.

On ne peut s'empêcher de constater que si la police avait mis autant de soin à protéger le foyer des étudiants, les regrettables incidents de la soirée du 28 auraient été évités. Dans la journée du 30 mai, le recteur de l'Université se rendit à Bucarest avec le doyen de la faculté des lettres pour y faire son rapport au ministre de l'intérieur et à celui de l'Instruction publique. Le même jour, les étudiants se mettaient en grève, en invitant leurs collègues des Universités de Bucarest et de Jassy ainsi que ceux de l'Ecole polytechnique de Timișoara à se solidariser avec eux. Le 3 juin, une assemblée générale des étudiants confirmait cette décision et par 1 600 voix contre 600 se prononçait pour la continuation de la grève. Approuvant l'attitude des étudiants, le Sénat académique a réclamé qu'une enquête très sérieuse fit engagée et que les coupables soit sévèrement punis. Au cas où cette satisfaction ne serait pas accordée, certains professeurs ont menacé de donner leur démission. Revenus hier de Bucarest, le recteur de l'Université et le doyen de la faculté des lettres (tous deux communistes, le troisième des professeurs communistes de l'Université étant le doyen de la faculté de médecine) se montrèrent par contre nettement hostiles aux étudiants, les traitant de fascistes et menaçant, au cas où la grève persisterait, les chefs des étudiants de procéder à leur exmatriculation. Malgré cela, et bien que les piquets de grève aient été supprimés, les cours de l'Université n'ont pu reprendre ce matin par suite d'un manque presque total d'étudiants.

Ce matin est arrivé à Cluj, M. Teohari Georgescu, ministre de l'intérieur. Il a convoqué immédiatement le Sénat universitaire et s'est rendu peu après au foyer des étudiants. Il a constaté les dégâts sans dire mot et a paru très mécontent. Ce soir, doit avoir lieu à la Préfecture une conférence entre M. Teohari Georgescu et le Sénat

universitaire. Les événements ont produit ici une très forte impression, et la population roumaine, y compris même des éléments politiquement très avancés (sic!), ne cache pas son exaspération. Avoir été obligés de quitter le pays pendant l'occupation hongroise, avoir plus tard combattu contre les Hongrois et les avoir vaincus, et devenir maintenant leurs esclaves, cela est dur, disent certains. Par contre, le journal socialiste magyar «Erdely» a été jusqu'à approuver ces actes de vandalisme, déclarant que c'était une leçon bien méritée, alors que le journal indépendant «Tribuna Nouă» demande une enquête sévère et la punition des coupables et reproduit les paroles du préfet communiste, qui n'a pu s'empêcher de déclarer que «démocratie signifie raison et non violence».

L'animosité entre Roumains et Magyars ne fait que croître et plusieurs rixes ont déjà éclaté, non seulement à Cluj mais aussi dans les villages voisins ou les quelques magyars perdus dans la masse paysanne roumaine semblent appelés à passer d'assez désagréables moments.

Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Europe 1944–1949, Roumanie 9.

LES MANIFESTATIONS UNIVERSITAIRES DE CLUJ DE 1946 VUES PAR LA DIPLOMATIE FRANÇAISE

Résumé

Au printemps de 1946 eut lieu à Cluj l'une de plus spectaculaires actions dirigées contre le régime communiste roumain récemment installé au pouvoir. Le fer de lance de celle-ci furent à n'en douter pas, les étudiants de l'Université roumaine de la ville (depuis 1945 il y en avait une hongroise) appuyés par à-coups par la population rurale d'origine roumaine du département. En effet, les étudiants prirent sur leur compte de manifester le mécontentement des roumains à l'égard du nouveau régime. Plusieurs manifestations étudiants, quelques bagarres devant les sièges du pouvoir communiste, parfois des altercations avec les forces de l'ordre mais aussi avec les partisans du régime finirent par aggraver une situation déjà tendue dans la grande ville transylvaine. Bien qu'elles eussent été anticommunistes, les manifestations n'en furent pas moins l'expression d'un plus vieux conflit national qui opposa les communautés roumaines et hongroise, exacerbé par l'occupation hongroise de cette partie de la Transylvanie de 1940 à 1944, L'opinion largement partagée par les Roumains que les Hongrois se laissèrent attirer par le communisme pour mieux contrôler la Transylvanie, dans l'attente que la Conférence de Paix prenne une décision qui leur sera favorable, explique la juxtaposition des conflits national et idéologique. C'est d'ailleurs dans ce sens que les documents diplomatiques français – que l'auteur a pu consulter aux Archives du Quai d'Orsay – voient les événements de Cluj.

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

CONTRIBUȚIA INFORMATIVĂ A SSI PE FRONTUL DE EST

(decembrie 1940 – iunie 1941) (II)

CRISTIAN TRONCOTĂ

S-a afirmat în istoriografia română, și nu fără temei, că armata română a intrat în al doilea război mondial (la 22 iunie 1941) mai nepregătită decât în 1916. Ea s-a dovedit slab echipată cu blindate, iar aviația, deși dispunea de un personal bine pregătit, era departe de a răspunde exigențelor războiului pe Frontul de Est⁷⁷. Conducătorul statului român, generalul Ion Antonescu, a dorit prin participarea României la războiul contra URSS să refacă prin foc și sânge moralul poporului și armatei, grav afectat în urma cedărilor teritoriale din vara anului 1940. Prin urmare, pentru recuperarea teritoriilor, armata română nu a avut practic de ales decât să se bată într-un viitor apropiat și în orice condiții, ceea ce înseamnă că decizia de a intra în război la 22 iunie 1941 – decizie ce a aparținut în exclusivitate generalului Ion Antonescu – s-a bazat mai mult pe obsesia refacerii demnității naționale, decât pe rațiuni pur militare. După cum vom vedea în continuare, din analiza documentelor de informare operativă curentă rezultă că SSI – principalul serviciu secret al țării – l-a prevenit din timp pe generalul Ion Antonescu asupra pericolului ce-l reprezintă un eventual război contra „colosului de la răsărit”, adică URSS.

INFORMAȚII DESPRE DOCTRINA MILITARĂ SOVIETICĂ ȘI CONCEPȚIA STRATEGICĂ A ÎNALTULUI COMANDAMENT AL ARMATEI ROȘII

La sfârșitul lunii aprilie 1941, Biroul de analiză-sinteză al Frontului de Est a întocmit un amplu documentar intitulat: „URSS 1941. Sinteză asupra pregătirii de război”. Și acest document dovedește că s-a cooperat din plin cu specialiștii Marelui Stat Major, Secția a II-a și alte structuri ale comunității informative românești, și că s-a apelat la surse dintre cele mai diverse și bine documentate pe plan intern și extern care erau în legătură cu SSI. Pe parcursul a 113 pagini dactilografiate, acest studiu făcea referiri la: situația geografică a URSS și pregătirea teritoriului pentru război (căi ferate, șosele, drumuri, comunicații pe apă și fortificații); principiile de recrutare în Armata Roșie (personalul de comandă și trupă); drepturile și îndatoririle ostașilor sovietici; mobilizarea în timp de pace și de război. Un capitol aparte este dedicat tipurilor de armament și munițiilor din dotare, iar ultimele două capitole se referă pe larg la aeronautica și marina militară sovietică. Pe baza acestui studiu, se poate afirma fără nici un fel de rețineră că SSI, ca organ specializat de informații, și-a adus din plin contribuția la cunoașterea în detaliu a organismului militar al URSS. El a fost elaborat cu aproape două luni – mai exact 52 de zile – înainte de începerea campaniei pe Frontul de Est. Și de data aceasta, la fel ca în cazul sintezelor cu caracter politic privind relațiile sovieto-germane, nu se fac referiri și nici aluzii la șansele pe care le-ar avea vreo armată – sau coaliție de forțe armate – într-o campanie ce își propune să zdrobească puterea militară și potențialul economic și uman al URSS. Obiectivitatea evaluărilor, reținerea de la tentația

⁷⁷ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997, p. 398–399.

de a face sugestii, a determinat o reproducere reală a datelor și informațiilor despre întregul potențial de război al sovieticilor. Datele puse de acest document la dispoziția factorilor de comandă ai armatei nu aveau în nici un caz menirea de a liniști spiritele războinice sau de a le crea iluzii în ceea ce privește șansele de victorie într-o eventuală confruntare cu potențialul militar sovietic. Din acest punct de vedere devin și mai greu de înțeles afirmațiile făcute de Hitler – după desfășurarea primelor operații militare pe frontul de est –, potrivit cărora, dacă ar fi cunoscut de la început potențialul militar sovietic, s-ar fi gândit de două ori înainte să ia decizia de a începe o campanie contra URSS⁷⁸. Am adus acest aspect în discuție întrucât e și mai greu de crezut că la elaborarea acestui document nu au colaborat și specialiștii ai Abwehrului, având în vedere relațiile de cooperare cu SSI. Foarte posibil ca multe din datele și informațiile acestui document să fi fost obținute doar prin filiera Abwehrului. Probabil că, în luarea hotărârii, Führerul să se fi gândit că poate obține o victorie rapidă împotriva „colosului de la răsărit” mizând pe realizarea surprinderii strategice, pe moralul excelent al ostașilor germani și pe tactica „blitz-krig-ului”, probată până atunci cu succes de Wehrmacht.

Revenind la documentul SSI din aprilie 1941, în opinia noastră poate fi apreciat ca un model de sinteză, un produs a ceea ce se poate numi „laboratorul de creație” a unei comunități informative, prin care se realizează culegerea, stocarea, verificarea și evaluarea oricăror date și informații ce pot concura la fundamentarea deciziilor, fapt pentru care se impune o prezentare a lui în părțile esențiale.

Încă de la început documentul atrăgea atenția asupra faptului că „datorită imensului său potențial minier, agricol și militar, URSS joacă un important rol pentru beligeranții actuali, care luptă fiecare să-l atragă în sfera sa de acțiune”⁷⁹. Această evaluare frapează prin introducerea subtilă a tezei potrivit căreia URSS constituie un imens potențial de război, și ca urmare problema care se pune era de a-l atrage în acțiune, și nu altceva. Cu alte cuvinte cine reușea să l atragă, adică sa și l facă aliat, și nicidecum obiect al expansiunii avea toate șansele să-și asigure victoria în război. Or, la acea dată principalele forțe care se confruntau deschis erau Germania și Anglia. După cum vom vedea în continuare, nu era singura formulare a documentului menită a da mai mult de gândit factorilor de decizie politică și militară.

În ce privește sistemul și principiile de recrutare în Armata Roșie, documentul menționează că Înalțul Comandament sovietic a luat grabnica hotărâre pentru o organizarea unităților după modelul german, continuând în același timp a introduce în armată „numai elementele credincioase regimului și comunismului, în care scop face o foarte amănunțită selecție”. Trierea se realiza cu ajutorul agenților NKVD și al comisarilor politici de la unități, imediat după recrutare, ceea ce înseamnă că sistemul selecției „arată în ce măsură Sovietele se tem de pătrunderea elementelor puțin sigure în armată”⁸⁰. Documentul sesizează intențiile Kremlinului de a-și crea o armată de elită și nicidecum o gloată care să devină „carne de tun”.

Forțele militare sovietice erau constituite la acea dată din Armata Roșie, Flota Militară Navală, Aviația Militară, Forțele Apărării Antiaeriene a Teritoriului, trupele de grăniceri și NKVD pentru paza internă. Toți militarii depuneau jurământ de credință față de poporul, patria și guvernul URSS⁸¹. În legea care introdusese obligativitatea serviciului militar⁸², apărarea patriei sovietice era considerată o datorie sfântă a fiecărui cetățean al URSS, iar serviciul militar o datorie de onoare⁸³.

⁷⁸ Apud Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *op. cit.*, p. 119.

⁷⁹ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 6 393, f. 6.

⁸⁰ Ibidem, f. 9.

⁸¹ Ibidem, f. 8.

⁸² Legea privind serviciul militar obligatoriu a fost adoptată la 1 septembrie 1939, cu ocazia celei de a patra sesiuni extraordinare a Sovietului Suprem al URSS. La acea dată, legea reprezenta o noutate în istoria URSS (Vezi Viktor Suvorov, *Spărgătorul de gheață*, p. 49).

⁸³ Arh. S.R.I., dos. cit., f. 7.

În legătură cu disciplina militară, documentul SSI făcea referire la concluziile desprinse de Comandamentul Sovietic după războiul cu Finlanda (noiembrie 1939 – martie 1940) în sensul că „numai o armată disciplinată poate da maximum de eforturi în luptă”. Meritul de a fi introdus elementul de bază în oștire, a-lică disciplina, i-a revenit mareșalului Timoșenko, comandantul trupelor în campania contra Finlandei, numit apoi în funcția de comisar al Apărării. Pe baza lipsurilor constatate și a directivelor date de partid, guvern și personal de Stalin, generalul Timoșenko a trecut imediat la reorganizarea Armatei Roșii. La 12 octombrie 1940, același general a introdus, pe bază de ordin, noul regulament disciplinar al Armatei Roșii. Concluzia oferită de documentul SSI la acest capitol este că „măsurile disciplinare luate tind să pună Armata Roșie în situația de a se egala cu Armatele Occidentale, față de care trebuie să fie gata oricând a apăra independența politică a poporului său”⁸⁴.

Dar nu numai din punct de vedere al disciplinei, ci și al înzestrării și instruirii, Armata Roșie își schimbase total înfățișarea față de ceea ce etalase în războiul sovieto-finlandez. O parte importantă a documentului face referiri la „noile metode de pregătire de război”, care se datorau tot mareșalului Timoșenko, unul dintre marii reformatori ai Armatei Roșii. Introducerea comandamentului unic, delimitarea atribuțiilor personalului politic și întărirea autorității comandanților, au format „jaloanele fără de care nu s-ar fi putut proceda la reorganizarea pregătirii de război”⁸⁵.

Manevrele militare sovietice din vara și toamna anului 1940, cât și cele din primăvara lui 1941, au avut în atenție „instruirea în cât mai bune condiții a unităților și subunităților”. În noua strategie sovietică – prezentată de documentele SSI –, noile metode ale instrucției infanteriei se bazau pe: „1. Părăsirea completă a «șablonului», instrucția făcându-se într-un cadru cât mai apropiat de condițiile reale ale câmpului de luptă; 2. Dezvoltarea spiritului de analiză, atât la instrucția individuală, cât și la cea a unităților; 3. Aplicațiile tactice se execută de regulă cu dublă acțiune și totdeauna în teren variat; 4. Temele de bază ale aplicațiilor cu dublă acțiune sunt ofensiva și defensivă, într-o zonă fortificată în care acționează infanteria întărită cu unități speciale; 5. Înainte de începerea acțiunii propriu-zise, unitățile execută marșuri grele (circa 70 km în 24 ore)”⁸⁶.

Arma cavaleriei a fost organizată printr-un regulament care intrase în vigoare în 1939. Ca noutate, documentul SSI menționa că „formațiunile de mișcare ale cavaleriei au fost eșalonate în lărgime și adâncime, adăugându-se o nouă formațiune – împrăștierea – pentru a se camufla de vederile aviației inamice”⁸⁷. Formațiunile carelor de luptă se instruiău pentru a realiza o cooperare: „cât mai intimă cu infanteria, bazându-se pe principiul că orice problemă de luptă trebuie să fie realizată de comun acord”⁸⁸.

Aspecte interesante rezultă și din setul de date și informații referitoare la pregătirea statelor majore sovietice. Pentru remedierea aspectelor negative din timpul războiului cu Finlanda, Înalțul Comandament Sovietic făcea următoarele recomandări: „Lucrările să se execute conform nevoilor câmpului de luptă și nu în birouri; colaborarea efectivă a Statelor Majore cu unitățile respective pe timpul aplicațiilor; situația generală să fie rezolvată de către unități nu numai în părțile ce le privesc; să se asigure colaborarea în cât mai bune condiții a diferitelor feluri de arme; organele de informații ale Statelor Majore nu se vor mulțumi numai cu centralizarea informațiilor, ele fiind datoare a le căuta cât mai mult”⁸⁹.

Această ultimă recomandare dovedește că și Înalțul Comandament sovietic punea mare preț pe activitatea de informații, care permanent trebuia să ofere date despre potențialii inamici – sub

⁸⁴ Ibidem, f. 21.

⁸⁵ Ibidem, f. 26.

⁸⁶ Ibidem, f. 28.

⁸⁷ Ibidem, f. 29.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem, f. 30.

toate aspectele – cât și despre teatrul de acțiuni militare. Reținem deci că prioritate avea căutarea de informații și nu sinteza (centralizarea). Tot la acest capitol, documentul SSI menționa că în URSS începuse să apară diferite publicații în care se analizează probleme de strategie și tactică, subliniindu-se nevoia fundamentării unei doctrine militare. Analizând elementele de doctrină militară sovietică, autorii documentului SSI remarcău câteva aspecte deosebite: „Armata Roșie este chemată să apere statul socialist, asigurând inviolabilitatea frontierelor și independența URSS, căutând în aceleași timp să strămute operațiile militare pe teritoriul agresorului”⁹⁰. Pentru realizarea acestui obiectiv strategic, întregul sistem de apărare al statului sovietic fusese adaptat stării de război, „iar ideea războiului total a devenit linia de conduită a întregii vieți sovietice”⁹¹. Din punct de vedere militar, documentul SSI susținea că Armata Roșie depășea cu o treime forța armată țaristă, ajungând în acel timp la un efectiv de aproximativ 1 800 000 oameni activi.

Un alt aspect asupra căruia factorii de decizie din statul român – care au cunoscut la vremea respectivă conținutul documentului întocmit de SSI – ar fi trebuit să reflecteze mai profund, era că „doctrina Armatei Roșii recomandă ca operațiile militare să urmărească victoria decisivă prin distrugerea totală a adversarului”. Soldatului sovietic i se recomanda în consecință „să caute lupta și să atace fără ordin”. Victoria finală impunea ca URSS-ul: „să angajeze toată forța corporală, materială și sufletească a întregului popor și mai mult încă, de la început să transporte teatrul de operațiuni pe teritoriul inamic, unde propaganda făcută din timp de pace să atragă masele de muncitori și țărani din armata adversă, precum și populația de partea revoluției”⁹². Într-adevăr, prin informațiile obținute, SSI-ul reușise să evalueze corect doctrina militară sovietică. Astăzi știm că unul dintre autorii acestei doctrine a fost mareșalul M.N. Tuhacevski, care, în lucrarea sa „Voprosi strategii”, fundamentând scopul războiului ca mijloc de extindere a sistemului sovietic, considera că nimicirea forțelor armate ale inamicului nu constituia finele războiului, ci doar etapa preliminară a lui. „Fiecare teritoriu ocupat de noi – spunea mareșalul Tuhacevski – va deveni sovietic prin instaurarea puterii muncitorilor și țăranilor”⁹³.

În fața acestor date îi vine greu istoricului, ce deține privilegiul de a cunoaște derularea evenimentelor, să nu facă o asociație între această orientare a doctrinei militare sovietice, privind distrugerea totală a inamicului, și avertismentul dat de Molotov – vicepreședintele comisariatelor populorului – lui Grigore Gafencu, ministrul român la Moscova, în ziua de 24 iunie, ca reacție la aflarea veștii că trupele române au atacat URSS alături de armatele germane: „Vă gândiți la tentorii și nu vă dați seama că sunt în joc independența și însăși ființa dv. de stat ... V ați alăturat atacului lor banditesc. Vă veți căi ... sunteți pierduți. Romania e în primejdie de a nu mai fi”⁹⁴. În realitate, Molotov nu a făcut altceva decât să codifice în termeni diplomatici doctrina militară sovietică. Prin expresia „sunteți pierduți” înțelegea de fapt că România urma să fie pedepsită prin sovietizare.

Distrugerea totală a adversarului nu putea fi obținută, conform doctrinei militare sovietice: „decât printr-un război de mișcare”, ceea ce presupunea echiparea, instruirea și eșalonarea ta tuță a Armatei Roșii pentru acest tip de luptă. „Fronturile propuse a duce un asemenea război au fost echipate din timp de pace, cu suficiente unități de cavalerie, întărite cu care de luptă, unități mecanizate și motorizate precum și cu o suficientă armată aeriană” – menționa documentul SSI.

Despre principiile care au stat la baza întrebuințării diferitelor arme și mijloace de luptă, documentul SSI făcea următoarele referiri: „În ofensivă, carele de luptă și artileria asigură intrarea

⁹⁰ Ibidem, f. 37.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem, f. 38.

⁹³ Victor Suvorov, *op. cit.*, p. 565; vezi și Ion Șișcanu, *Instaurarea regimului sovietic în Basarabia, 1940, 1944–1945*, în: *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, București, 1995, p. 191.

⁹⁴ Grigore Gafencu, *Jurnal, 1940–1942*, București, 1994, p. 153.

infanteriei prin neutralizarea mijloacelor de foc inamice (mitraliere, mijloace antitanc etc.). În plus, carele de luptă, prin pătrunderea în interiorul zonei inamice, distrug rezervele, artileria posturilor de comandă. În atac, carele de luptă se întrebunțează în masă. În apărare, se întrebunțează pentru contraatac”⁹⁵.

După alte două capitole voluminoase, dar și impresionante prin bogăția de date privind armamentul din dotare și dizlocarea unităților și marilor unități sovietice în timp de pace și de război⁹⁶, documentul SSI făcea referire la zonele de fortificații. Inițial, lucrările de fortificații au fost încredințate generalului M.N. Tuhacevski, recunoscut pentru capacitatea sa în domeniu; ulterior, bănuindu-se că planurile ar fi fost vândute străinătății de însuși creatorul lor, lucrările care erau aproape terminate, au fost distruse. Sovieticii nu au renunțat însă la realizarea lor. Imitând puterile occidentale, inspirați și de valoarea liniei Maginot, au purces la o completă organizare defensivă a frontierei occidentale. Fără a ține seama de nici un considerent, decât cel al construcției rapide și în cel mai mare secret, autoritățile militare sovietice au evacuat din preajma frontierei pe o adâncime de 45 km, dislocând-o în Siberia și înlocuind-o cu lucrători aduși de la est de Urali, care nu cunoșteau nici măcar limba rusă, în special cu deținuți politici⁹⁷. Informațiile de care dispunea SSI fac referiri la faptul că orașe întregi și circa 10 000 kolhozuri, alcătuite din aproape 700 000 gospodării, ar fi fost distruse fără milă, iar pe locul lor a început să crească faimosul „Maginot sovietic”. Întreaga zonă fortificată de vest a căpătat ulterior denumirea de „linia Stalin”, la care se pare că au lucrat timp de trei ani circa un milion de oameni. Această linie fortificată începea de la frontiera finlandeză – regiunea de nord a lacului Ladoga – și ținea până la Marea Neagră, fiind întreruptă doar de ținutul mlăștinos al Pripetului, continuând în regiunea Odessa, Oceacov, Nicolov, Sevastopol și frontiera caucaziană. Fortificațiile ce compuneau „linia Stalin”, se prezentau în general sub forma a două fâșii (zone), prima adâncă de circa 10 km, iar a doua cu o adâncime ce atingea circa 40 km. Prima fâșie era continuă, iar cea de a doua cuprindea mai multe sectoare de importanță strategică deosebită. Fiecare regiune fortificată dispunea de material rulant de cale ferată, iar linia întâia, în plus, fusese electrificată.

Ca dotare, documentul SSI menționează că fiecare cazemată era prevăzută cu un bogat material de artilerie, de mare calibru – montate în turele speciale – , cuiburi de mitraliere, aparate speciale pentru observare (periscoape puternice) și legătură (aparate de radio emisie-recepție). Manevrarea materialului se făcea automat. În interiorul celei de a doua fâșii erau construite garaje și hangare subterane pentru avioane, precum și centrale electrice, telefon, poștă și depozite de alimente. De asemenea, în diferite puncte (orașe și localități) fuseseră construite adăposturi subterane care să servească drept sediu pentru cartierele generale și statele majore de corpuri de armată și armate. Astfel de lucrări se cunoșteau – din informațiile SSI – ca fiind realizate de sovietici la Ananiev, Jmerinko, Vinnița, Berdicev, Jitomir și Kiev⁹⁸.

O a doua zonă de fortificații fusese construită de sovietici în Polonia după cucerirea și anexarea teritoriului acestei țări de către Germania și URSS. În partea ocupată de sovietici s-au făcut lucrări pe diferite direcții importante din punct de vedere strategic cu fortificații permanente, ca de exemplu: lucrările din jurul orașului Przemysl și din lungul râului San; lucrările ce legau orașele Stanislav-Kolomeia și Sniatyn; mici raioane de lucrători pe valea superioară a râului Ceremuș⁹⁹.

A treia linie fortificată pe care o atestă documentul SSI se afla la frontiera cu Finlanda, denumită inițial de ruși „Molotov” și rebotezată „Voroșilov”¹⁰⁰.

⁹⁵ Arh. S.R.I., doc. cit., f. 39.

⁹⁶ Ibidem, f. 47–49.

⁹⁷ Ibidem, f. 84.

⁹⁸ Ibidem, f. 85.

⁹⁹ Ibidem, f. 86.

¹⁰⁰ Ibidem.

În Basarabia și nordul Bucovinei, fortificațiile lăsate de trupele române au fost întoarse și completate de către sovietici. Lucrările de construcție fuseseră executate în special în nordul Bucovinei, pe linia de frontieră și la sud de Cernăuți, fiind formate din amplasamente de arme automate, artilerie, șanțuri de tragere anticar. În ceea ce privește întărirea punctelor strategice de la granițele Extremului Orient, sovieticii au construit, cu începere din 1937, o zonă fortificată de-a lungul frontierei. Documentul SSI menționa că pentru realizarea acestei construcții, guvernul sovietic pusese la dispoziție peste 100 miliarde franci francezi. Zona fortificată includea și orașele Nikolsk-Usurlsk și Blagovescensk, situate pe fluviul Amur și considerate adevărate „Verdun-uri ale Orientului”¹⁰¹.

Pe parcursul lunii mai 1941, SSI a furnizat, la solicitarea telefonică a conducătorului statului, sinteze informative bogat documentate cu biografiile unor generali sovietici printre care G.K. Jukov – șeful Marelui Stat Major General al Armatei Roșii –, M.G. Efmov, M. P. Kovaliov, M.P. Kirponos ș.a.¹⁰².

Fluxul informativ cu caracter militar despre Armata Roșie, oferit de SSI în intervalul decembrie 1940 – mai 1941, demonstrează că factorilor de conducere politică și militară din România le era cunoscut că: Înaltul Comandament sovietic concentrase mari efective pe direcția sud-vest, adică în Ucraina și Moldova; Armata Roșie dispunea de o doctrină a războiului în mișcare; în cazul unui atac prin surprindere, teatrul de operații militare urma să fie mutat pe teritoriul adversarului, acolo unde terenul trebuia pregătit din vreme, de acțiunile subversive ale Cominternului; sovieticii dispuneau de forțe armate, capacități economice și de producție, de resurse umane și naturale imense, prin care se putea menține o astfel de doctrină militară, doctrină care considera victoria îndeplinită doar atunci când inamicul era distrus total. În rezumat, sovieticii erau dispuși la un război de mișcare total pentru o distrugere totală a inamicului și impunerea regimului bolșevic.

Avem acum și mai limpede conturată baza informativă care a contribuit la elaborarea de către Marele Stat Major al armatei române a Directivei Operative nr. 32 din 24 aprilie 1941. Documentul fundamenta ipoteza că, în caz de atac al forțelor armate sovietice, acestea își propuneau ca obiectiv: cucerirea Moldovei și a Deltei Dunării, precum și o eventuală pătrundere în Muntenia și Dobrogea. Acțiunea principală a armatei sovietice pe teritoriul românesc era întrevăzută pe direcțiile; Cernăuți-Roman, Iași-Vaslui și Basarabeasca-Râmnicu Sărat. Ca ripostă, Armatei a III-a i se încredințase restul frontului, interzicând cu orice preț o pătrundere inamică în Moldova de Jos¹⁰³.

Privit din punct de vedere al documentelor publicate în ultimii ani de istoriografia rusă, constatăm că fluxul informativ cu caracter militar al SSI despre pregătirile de război sovietice în aprilie 1941, nu erau departe de adevăr. Un document militar intitulat: „Proiectul raportului Comisarului poporului pentru apărare” a fost înaintat lui Stalin la 15 mai 1941, și era semnat de mareșalul S.K. Timișenko și generalul G.K. Jukov – noul șef al Marelui Stat Major sovietic. Acest proiect, întocmit la 15 zile după sinteza documentară a SSI, stipula pentru Armata Roșie o acțiune cu un caracter eminent ofensiv. El stabilea că primul obiectiv strategic al acțiunii Armatei Roșii îl constituia zdrobirea forțelor principale ale armatei germane desfășurate la sud de Brest – Debin și ieșirea forțelor sovietice în a 30-a zi la nord de aliniamentul Ostroleka, râul Narev, Loveci, Lodz, Kenzburg, Oppeben, Olonanc. În ce privește Frontul de Sud-Vest, misiunea încredințată era apărarea fennă a frontierelor de stat cu Ungaria și România în raioanele Cernăuți și Chișinău, cu scopul distrugerii flancului de nord al armatei române, și ieșirea pe aliniamentul râul Moldova-Iași¹⁰⁴.

Deci, teza cu privire la nepregătirea Armatei Roșii în fața iminentului atac al Wehrmachtului, ca urmare a miopiei lui I.V. Stalin, începe să fie tot mai clar anulată de evidența documentelor de

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 140.

¹⁰³ Arh. M.Ap.N., fond 948, dosar nr. 1 066, f.124.

¹⁰⁴ Apud Florin Constantin, Ilie Schipor, *op. cit.*, doc. 1, p. 137–138.

arhivă. Evaluările făcute de analiștii SSI despre pregătirile de război ale URSS se circumscriu și ele pe aceeași direcție. Prin aceasta se poate aprecia că SSI și-a adus o contribuție deloc neglijabilă la cunoașterea, din punct de vedere militar, a potențialului inamic de pe frontul de est înainte de declanșarea campaniei.

De asemenea, informațiile oferite de SSI au contribuit, pe lângă fundamentarea planurilor de acțiune ale trupelor române, la o cunoaștere mai precisă a prevederilor noilor regulamente militare introduse în procesul de instruire, cât și a liniilor directoare ale concepției doctrinei militare sovietice.

IMINENȚA DECLANȘĂRII RĂZBOIULUI DINTRE GERMANIA ȘI URSS

Dacă la începutul lunii mai 1941 cele două mari puteri, Germania național-socialistă și Rusia sovietică, încă se mai respectau între ele, în sensul că se făceau de a face vreun gest greșit sau inoportun care putea să însemne provocare, generalul Ion Antonescu – pierzându-și parcă răbdarea – a crezut că e nimerit să intervină. Astfel, cu prilejul sărbătorii zilei naționale a României, la 10 mai 1941, conducătorul statului român a făcut în fața regelui Mihai câteva declarații străvezie cu privire la Basarabia și Bucovina de nord. Avea să se convingă însă repede că germanii într-adevăr nu aveau interes la acel moment să provoace Moscova. Ca urmare, pasajele din declarația lui Ion Antonescu nu au apărut în presă, fiind cenzurate la sugestia germanilor¹⁰⁵.

Totuși, în politica externă sovietică se anticipau unele modificări. Înlocuirea lui Molotov din fruntea diplomației sovietice și preluarea prerogativelor Ministerului de Externe direct de către Stalin este comentată de analiștii SSI în Buletinul informativ din 11 mai 1941: „Din acest moment Sovietele și-au dat seama că Berlinul nu mai este dispus să cedeze nimic Moscovei și că politica lui Molotov nu mai corespunde necesităților vitale ale URSS, de aceea au urmărit cu mare atenție orice gest al Germaniei. La Moscova nu s-a ascuns niciodată, totuși, că un conflict armat sovieto-german este iminent, pe de o parte din cauza diferenței de ideologie, pe de altă parte datorită tendinței Berlinului de a se extinde spre est”¹⁰⁶.

Peste numai două zile, la 13 mai 1941, SSI revenea cu o nouă analiză asupra stadiului relațiilor dintre URSS și Germania, datorate unui set de informații provenite tot de la o „sursă de incredere”. Probabil că evaluările făcute erau considerate importante, întrucât Nota a fost trimisă din nou spre informare și la Ministerul Afacerilor Externe: „Sovietele nu au abandonat încă ideea luptei împotriva «fascismului și capitalismului», pe care le consideră cei mai mari dușmani ai statului sovietic. Această credință a cercurilor politice sovietice este foarte semnificativă, mai ales acum, după înlocuirea lui Molotov. Ea dovedește că prin alianța cu Germania, Uniunea Sovietică nu a urmărit altceva decât provocarea războiului și satisfacerea intereselor sale personale create ca să-și realizeze vechiul vis de dominație mondială”¹⁰⁷.

Care a fost totuși rațiunea trimiterii acestei note – și după cum vom vedea au mai fost și altele – Ministerului Afacerilor Externe, întrucât, după înlăturarea lui Mihail Sturdza, în decembrie 1940, portofoliul acestui minister fusese preluat direct de Ion Antonescu?¹⁰⁸ O posibilă explicație ar fi intenția conducătorului statului de a informa funcționarii acestui minister care se ocupau cu analiza evoluției raporturilor germano-sovietice, întrucât se pare că duceau lipsă de date concrete provenite de la Legația română din Moscova. Așa de exemplu, Grigore Gafencu spune în Jurnalul său că în

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 6 568, f. 166.

¹⁰⁷ *Ibidem*, dosar nr. 6 531, f. 27.

¹⁰⁸ Mihai Antonescu a preluat funcția de ministru al afacerilor străine abia în 27 iunie, o dată cu plecarea pe front a lui Ion Antonescu.

luna mai nu s-a mai produs nici un fapt îngrijorător, iar atitudinea guvernului sovietic a fost tot timpul mai limpede și mai binevoitoare. Toți șefii de misiuni au împărtășit în acest timp, unii cu bucurie, alții cu supărare, simțământul potrivit căruia criza germano-sovietică este pe cale de a se potoli. Mai mult, la 24 mai 1941, șeful misiunii diplomatice românești la Moscova raporta Ministerului Afacerilor Externe de la București despre „deplina neștire” în care se află toate misiunile străine de la Moscova, începând cu Ambasada Germaniei și cu Ambasada Italiei, cu privire la cele ce se petrec, sau s-ar putea petrece între Germania și URSS¹⁰⁹. Dar nu numai Externele de la București și reprezentanțele diplomatice din capitala sovietică erau în „neștire”, chiar și presa din România se înscrisa pe aceeași coordonată. La 24 mai, ziarul românesc a publicat un comunicat prin care erau dezmințite zvonurile alarmiste despre un atac sovietic asupra României¹¹⁰.

În schimb, SSI-ul își continua solitar investigațiile prin canalele subterane aducând noi argumente pentru susținerea tezei despre intențiile tainice ale Sovietelor și pregătirile militare în vederea unui conflict inevitabil cu Germania. Astfel, Buletinul informativ din 25 mai 1941 consemna noi indicii: „Sovietul Comisarului Poporului URSS, prin Comisariatul Afacerilor Externe, a încunostințat toate reprezentanțele străine, că regiunile Arhangelsk, Murmansk, Leningrad, Istmul Kareliei, țările baltice, Bielorusia de vest, Ucraina de vest, Republica Federativă Moldova și regiunea Kiev nu mai pot fi vizitate de persoane particulare, evitându-se astfel orice posibilitate de informare a acestora asupra pregătirilor militare ce se fac în zonele enumerate. Această măsură arată că URSS nu exclude eventualitatea unui conflict”¹¹¹.

De la această dată și până la 21 mai 1941 – declanșarea campaniei pe frontul de est – după cum se poate constata din lectura buletinelor informative speciale întocmite de SSI despre evoluția relațiilor germano-sovietice, au fost tot mai des orientate în afară de Președinția Consiliului de Miniștri și spre Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Propagandei și Marele Stat Major. Conținutul lor sugera clar că izbucnirea conflictului militar între Germania și URSS era doar o chestiune de zile. Informările își aveau rădăcina doar de a pune în gardă conducerea departamentelor respective pentru a-și lua din timp măsurile corespunzătoare. Așa se poate explica faptul că de la sfârșitul lunii mai, guvernul de la București, luase o serie de măsuri, care dezvăluiau că fusese convins de iminența războiului, ca exemplu: închiderea școlilor la 15 iunie, construirea de adăposturi antiaeriene, creșterea mobilizării, evacuarea femeilor și copiilor din orașe etc. La 4 iunie, Mihai Antonescu a informat pe însărcinatul cu afaceri italian că stadiul relațiilor româno-sovietice făcea necesară evacuarea legațiilor străine din capitală (la 80 km, cele ale țărilor aderente la Pactul Tripartit la 30 km)¹¹².

Raportul întocmit de Grigore Gafencu la 10 iunie 1941 pentru informarea forurilor de la București a fost conceput într-o asemenea manieră „diplomatică”, încât se putea înțelege că evenimentele puteau lua oricând orice turnură. Diplomatul român considera că era de datoria lui să atragă atenția: „asupra caracterului atât de complex al legăturilor dintre Germania național-socialistă și Uniunea Sovietică. Oricât de puternice ar părea uneori interesele politice ale celor două state și ideologiile celor două regimuri, există totuși, între cele două cârmuiri, o asemănare atât de mare în ce privește metodele și mijloacele politice și militare unitare, încât toate surprinderile și întorsăturile cele mai senzaționale sunt cu puțință. După cum tovarășia de ieri poate duce mâine la o luptă necruțătoare, tot astfel criza de azi poate duce mâine la o nouă tovarășie”¹¹³.

Deci, în opinia diplomatului român, în acel timp, în relațiile germano-sovietice era posibil să se întâmple orice. În schimb, SSI-ul rămâne ferm și clar pe poziția sa. Nota specială din aceeași zi,

¹⁰⁹ Grigore Gafencu, *Jurnal 1940–1942*, vol. 1, p. 126. Vezi și *Din Moscova*, Grigore Gafencu raportează, în „Magazin istoric”, nr. 7/1995, p. 17 și urm.

¹¹⁰ Vezi Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *op. cit.*, p. 62.

¹¹¹ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 6 568, f. 40.

¹¹² Vezi Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *op. cit.*, p. 62.

¹¹³ Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 131–132.

10 iunie 1941 – cu două zile înainte de întâlnirea generalului Ion Antonescu cu Hitler, la München – informa despre finalizarea pregătirilor militare ale Germaniei pentru o eventuală campanie împotriva Rusiei sovietice: „În legătură cu pregătirile militare pe care le-a luat Marele Stat Major [German – n.n.], din sursă oficială germană se declară că Germania a făcut de mai multă vreme aceste pregătiri. De-a lungul frontierei occidentale ruse, pe linia de frontieră fino-rusă, germano-rusă, ungaro-rusă și româno-rusă, adică de la Baltica la Marea Neagră, Armata germană este gata oricând să treacă la ofensivă”¹¹⁴.

În ciuda faptului că în presa vremii apăruseră declarațiile oficiale ale Berlinului și Moscovei prin care se desminteau știrile potrivit cărora se purtau tratative secrete între Germania și URSS în scopul reglementării raporturilor tensionate dintre cele două țări; documentul informativ al SSI susținea că din aceleași surse oficiale germane – probabil prin mijlocirea Abwehrului –, tratativele sovieto-germane constituiau o realitate. În cadrul acestora, delegația germană cerea: „1. Demilitarizarea flotei rusești din Marea Neagră (Chiar zilele acestea, din șantierele rusești a fost lansat în Marea Neagră un vas purtător de avioane); 2. Acceptarea de către Rusia, ca gurile Dunării să fie numai sub control german și român; 3. Pentru a se crea o zonă de siguranță în regiunea în care Dunărea se varsă în Mare, Germania cere Rusiei să accepte retrocedarea către România a sudului Basarabiei; 4. Dreptul pentru Germania de a trece prin teritoriul rus spre Oriental Apropiat (în scopul de a fi atacată Turcia); 5. Respectarea de către Rusia a acordurilor comerciale și economice pe care le-a încheiat cu Germania; 6. Vinderea către Spania a unei cantități de 50 000 vagoane grâu, pe care, deși Rusia promisese că le va livra, totuși până acum nu a dat-o”¹¹⁵.

Aceste condiții erau desigur inacceptabile pentru partea sovietică, fapt pentru care conflictul armat germano-sovietic devenise unica soluție. În acest conflict, conducătorul statului român trebuia să-și prezinte clar poziția în legătură cu atitudinea României. După cum știm, în cadrul întrevederii de la München, Ion Antonescu și-a precizat convingător în fața Führerului dorința ca România să intre în război alături de Germania. El s-a exprimat textual că: „pune la dispoziție armatei germane teritoriul român pentru crearea de puncte strategice în vederea acțiunii în Balcani și Răsărit”¹¹⁶. De asemenea, el s-a explicat în fața lui Hitler că știe bine că sarcina de primă urgență pentru Germania este „de a termina războiul” și că pentru aceasta „ar trebui un pas foarte serios în răsărit”¹¹⁷. El a venit în scopul de a pune la dispoziția Führerului, pentru realizarea acestui pas, toate forțele auxiliare militare, politice și sociale ale României. Istoricul Andreas Hillgruber, cel care a editat pentru prima oară textul stenogramei discuțiilor dintre Antonescu și Hitler comentează acest pasaj, că „Antonescu a oferit de la sine participarea României la războiul împotriva Uniunii Sovietice”¹¹⁸.

Într-adevăr, referitor la războiul sovieto-german care se apropia, Antonescu a spus că: „și-a reorganizat forțele armate și și-a dezvoltat resursele economice și financiare”¹¹⁹. La întrebarea Führerului dacă România ar urma, chiar începând din primele zile, să colaboreze la acțiunea împotriva Rusiei, Antonescu a răspuns că: „el însuși dorește să lupte alături din prima zi”. Antonescu a prezentat un plan de operații împotriva rușilor pe care l-a discutat din punct de vedere militar cu Hitler¹²⁰. Deci, decizia ca armata română să participe alături de Wehrmacht la campania împotriva URSS i-a aparținut în exclusivitate generalului Ion Antonescu. A fost o decizie care era în concordanță cu obiectivul strategic fixat încă de la începutul guvernării, și a constituit, să nu uităm, unul din capetele de acuzare în procesul din mai 1946. Opinia recentă a unor istorici români este că:

¹¹⁴ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 6 531, f. 43.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ Hitler-Antonescu, *Corespondență ...*, vol. 1, p. 94.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 102–103.

„Poziția generalului Antonescu de a angaja armata română în războiul din est nu este nici surprinzătoare, nici blamabilă. Mai întâi, el nu putea primi în «dar» Basarabia și Bucovina de nord, eliberate de trupele germane și restituite României, fără ca demnitatea națională să nu sufere»¹²¹.

În ziua de 12 iunie, înainte de plecarea la München, Ion Antonescu l a însărcinat pe Alexandru Cretzianu să-i transmită lui Grigore Gafencu la Moscova – probabil pentru a l informa despre cum se vede viitorul apropiat de la București – că: „Rușii au concentrat un număr considerabil de forțe pe linia de demarcație. Avioane rusești de recunoaștere zboară neconținut deasupra teritoriului nostru. În general, dispozitivul trupelor rusești și al navelor lor au luat un caracter ce corespunde fazei imediat premergătoare operațiilor militare. În aceste condiții, partea română a fost nevoită să-și ia toate măsurile «pentru a fi gata la orice împrejurare»¹²².

Buletinul informativ al SSI din 12 iunie, sublinia că tratativele secrete germano-sovietice constituie o certitudine: „Știrile publicate de presa mondială în această privință au fost la început, în mod oficial categoric desmințite pentru ca, în ultimul timp, să nu mai intervină decât în ceea ce privește subiectul convorbirilor. Aceasta deoarece știrile date publicității de către presă sunt, în majoritatea cazurilor, dintre cele mai fanteziste, datorită păstrării secretului asupra conținutului tratativelor»¹²³.

În dimineața zilei de 13 iunie 1941 la ora 7, Agenția TASS transmitea un comunicat prin care nega existența oricăror negocieri sovieto-germane pe probleme teritoriale sau economice, accentuând că toate erau doar zvonuri produse nedibaci de propagandiștii forțelor inamice URSS-ului și Germaniei. Comunicatul sovietic menționa răspicat că atât URSS, cât și Germania respectă statornic condițiile Pactului de neagresiune¹²⁴. Germania nefiind anunțată asupra acestei declarații, nu a reacționat, păstrând tăcerea.

La 14 iunie 1941, SSI revine asupra problemei tratativelor sovieto-germane, formulând în concluzia „Buletinului informativ” că: „Informații tot mai numeroase – unele provenind chiar din cercurile oficiale germane – confirmă existența unor tratative germano-sovietice, în ciuda desmințirilor oficiale sovietice»¹²⁵.

În ziua de 18 iunie 1941 intervine scrisoarea lui Hitler către generalul Ion Antonescu prin care îl pune la curent cu hotărârea luată de „a reduce definitiv pericolul pentru Europa”, ce l reprezintă Rusia sovietică, arătând dorințele sale față de misiunea armatei romane în prima etapă a războiului germano-sovietic¹²⁶. Hitler îl informează textual pe Antonescu că „atitudinea Rusiei, în special pregătirile din zi în zi mai crescânde ale Rusiei în vederea unei agresiuni, mă forțează a mă folosi – în scurt timp – de armata germană pentru a reduce definitiv acest pericol pentru Europa»¹²⁷. Nu i s-a comunicat însă data exactă a declanșării operațiilor militare.

Interesante sunt consemnările lui George I. Duca, din jurnalul său, făcute chiar în ziua de 18 iunie: „Trăim într-o tensiune destul de mare, ordinele fiind date pentru evacuarea sau împrăștierea autorităților, străinilor și copiilor din București [...]. S-au săpat tranșee în locurile virane ale Capitalei, adăposturile sunt din nou organizate și locuințele camuflate începând de la ora 9 (21). De aici ar rezulta că iminența războiului ar fi fost ușor de dedus pentru orice locuitor al Capitalei. Cu toate acestea, oficialitățile românești nu știau nimic precis. Peste două zile, același memorialist nota: „Ne aflăm în pragul războiului [...]. Noi nu cunoaștem încă nici un fel de amănunte la Minister (ul Afacerilor Externe – n.n.)»¹²⁸.

¹²¹ Vezi Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *op. cit.*, p. 63–64.

¹²² Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 134–135.

¹²³ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 6 531, f. 47.

¹²⁴ Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 138.

¹²⁵ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 6 531, f. 51–52.

¹²⁶ Hitler-Antonescu, *Corespondență ...*, vol. 1, p. 107.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 108.

¹²⁸ G.I. Duca, *Cronica unui român în veacul XX*, vol. 2, München, 1984, p. 36.

În Nota SSI din 21 iunie intitulată „Relațiile Germaniei cu Uniunea Sovietică și perspectivele unui conflict armat văzute de un englez”, sunt sintetizate opiniile exprimate de postul de radio Londra – din ziua precedentă – ale scriitorului britanic Weekham Steed, care prin conținutul lor constituiau un serios semnal de alarmă pentru opinia publică internațională, asupra iminenței declanșării operațiunilor militare germano-sovietice. Reproducem câteva pasaje semnificative: „Planul bine stabilit al Germaniei este de a ocupa regiunile din sudul Rusiei, ce se întind de la frontiera română până la Caucaz [...]. Germania va urmări crearea unui stat caucazian independent, precum și eliberarea tuturor statelor ocupate de Soviete în ultimul timp. [...]. Totuși, se crede că în cazul declanșării unui conflict, rușii vor capitula, cedând pretențiilor germane, fără lupte, cu toate că infanteria rusească este bine pregătită. [...]. Cert este că Germania trebuie să obțină resursele naturale ale Ucrainei, de care are absolută nevoie pentru a putea învinge la rândul său Anglia”¹²⁹.

Concluziile privind iminența războiului germano-sovietic au fost expuse și în Nota SSI din 21 iunie, în care se face și o sinteză a evoluției raporturilor dintre Reich și URSS de la pactul de neagresiune. Documentul SSI aprecia că „un conflict armat între cele două puteri devine de neînlăturat, dacă se are în vedere și masivele concentrări de forțe germane și sovietice de-a lungul frontierei URSS, de la Marea Albă până la Marea Neagră”. Concluzia se impunea de la sine; „...ciocnirea de interese dintre Reich și Uniunea Sovietică a devenit acută și imposibil de soluționat printr-o înțelegere reciprocă, ceea ce va duce inevitabil la un conflict armat”¹³⁰. Acest document demonstrează că SSI nu a avut informații despre planul de invazie. Se pare că doar generalul Werth (șvab de origine) șeful Statului Major al armatei ungare, a avut cunoștințe – în afară de O.K.W. –, despre acest plan, din surse militare neoficiale, dar nici guvernul ungur n-a aflat oficial despre invazia URSS până în dimineața zilei de 22 iunie 1941¹³¹. Declanșarea planului „Barbarossa” – deci ziua și ora atacului – a fost decisă de Hitler la 21 iunie, orele 13, prin transmiterea indicativului „Dormund” (până atunci Führerul putea anula operația prin indicativul „Altor”). Și generalul Antonescu, ca și unitățile germane aflate pe teritoriul României, au luat cunoștință de declanșarea atacului o dată cu primirea indicativului „Dormund”¹³².

În urma acestui excurs arhivistic printre cele mai semnificative buletine și note informative elaborate de SSI despre evoluția relațiilor germano-sovietice, începând cu decembrie 1940 și până la declanșarea operațiilor militare propriu-zise – 22 iunie 1941 – se cuvine a formula câteva concluzii.

Informarea operativă curentă a constituit etapa finală a activității informative, prin intermediul ei, factorii responsabili în domeniul diplomației și apărării au fost ținuți la curent cu evoluția evenimentelor politice, care prezentau interes pentru statul român. Fluxul informativ, bazat pe informații verificate și prelucrate, a fost echilibrat. Chiar și în cazul unor informații posibile s-a revenit cu noi detalii prin buletine speciale în care se confirmau primele evaluări. Fluxul informațional obținut și difuzat de SSI s-a bazat pe analiza critică a informațiilor preluate din exploatarea surselor deschise și agentura secretă.

Dar ceea ce considerăm la fel de important este că documentele de informare dovedesc că SSI-ul nu s-a lăsat antrenat în jocul dezinformării și al diversionii, care, în epocă au afectat deciziile unor oameni politici și personalități de prim rang. Cazul cel mai elocvent în epocă îl reprezintă conducătorul statului sovietic, I.V. Stalin, care, în ciuda celor peste 80 de avertismente primite prin canale diplomatice și structurile serviciilor secrete sovietice, nu a putut depăși suspiciunile inoculate, e adevărat cu multă măiestrie, de tehnica intoxicării germane. Specialiștii Reichului în astfel de tehnici au sesizat și apoi au stimulat obsesia lui Stalin privitoare la așa-zisul „complot britanic” destinat a-i afecta raporturile cu Hitler. Una dintre metodele de diversiune utilizate de către Înaltul Comandament German pentru camuflarea pregătirii operației „Barbarossa” a constat tocmai în supralicitarea că zvonurile referitoare la atacul german derivau din sursele britanice¹³³. Devenind din ce în ce mai greu de ascuns mișcările de trupe germane către

¹²⁹ Arh. S.R.I., fond „d”, dosar nr. 6 531, f. 58.

¹³⁰ Ibidem, f. 53–57.

¹³¹ Nicolas M. Nagy-Talavera, *Fascismul în Ungaria și România*, p.225.

¹³² Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *op. cit.*, p.68.

¹³³ Vezi la Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *op. cit.*, p. 186.

est, serviciile de informații germane au lansat zvonuri potrivit cărora Hitler pregătește un ultimatum bazat pe demonstrație de forță pentru a obliga Uniunea Sovietică la concesi¹³⁴. Or, astfel de zvonuri nu se găsesc în buletinele informative ale SSI. Dimpotrivă ele au informat atât despre pregătirile germane cât mai ales despre cele sovietice, ceea ce presupune că relația cu Abwehrlul a funcționat în această perioadă foarte bine. Nu trebuie exclus din analiză nici faptul – pentru care optăm în primul rând – că analiștii SSI-ului au dovedit multă prudență și echilibru în evaluarea informațiilor, fapt ce a contribuit la menținerea unei anumite stări de echilibru în deciziile organelor de comandă politico-militare ale României, privind întrebuințarea forțelor armate într-un viitor război.

Poate exista la un moment dat tendința – sugerată de ceea ce s-a întâmplat în regiunile totalitarist-comuniste și nu numai – de a generaliza teza potrivit căreia în situația unui regim dictatorial, serviciile de informații sunt total aservite celui care deține puterea, fapt pentru care fluxul informativ și evaluările nu sunt obiective, ci direcționate pentru a veni în întâmpinarea viziunilor politice ale conducătorului statului. Cu alte cuvinte, se informa în astfel de circumstanțe doar cu ceea ce se știa că o să-i facă plăcere factorului de decizie. În cazul SSI-ului, nu poate fi vorba despre un asemenea oportunism, întrucât buletinele sale informative nu fac nici un fel de referiri și din conținutul lor nu transpare vreo aluzie la necesitatea participării armatei române alături de Wehrmacht la un eventual conflict germano-sovietic, chiar și atunci când pregătirile erau evidente. Hotărârea intrării României în război a ținut de resortul factorului de decizie politică și militară, respectiv generalul Antonescu, care de altfel și-a asumat întreaga responsabilitate la procesul din mai 1946. Argumentul cel mai convingător este că inițial, Actul de acuzare al Tribunalului popoului din aprilie 1946 îl făcea răspunzător pe Eugen Cristescu, șeful SSI: „că a contribuit și a hotărât declanșarea și continuarea războiului contra URSS-ului și Națiunilor Unite”, pentru ca, în urma probelor evidente administrate în apărare, Sentința din 17 mai, să-l achite de această responsabilitate¹³⁵.

De aici rezultă cu toată claritatea că SSI a fost o instituție subordonată Președinției Consiliului de Miniștri, dar care a acționat în limitele atribuțiilor stabilite prin legea organică; activitatea sa informativă a fost pusă în exclusivitate în interesul statului român și nicidecum în interesul personal al generalului Ion Antonescu, chiar dacă s-a aflat în condițiile unui regim de autoritate.

Eficiența informării operative curente a SSI a constat în faptul că a făcut evaluări corecte și echilibrate, a anticipat evoluția unor evenimente, ceea ce a permis factorului de decizie să pregătească din timp măsurile corespunzătoare pentru a nu fi surprins, în intenția sa profund patriotică de a reface toate granițele țării.

¹³⁴ *Ibidem*, p.187.

¹³⁵ Vezi pe larg Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu – asul serviciilor secrete românești – memorii, mărturii, documente* –, București, Editura Roza Vânturilor, 1994, doc. 13 și 19.

CÂTEVA IMAGINI ROMÂNEȘTI DESPRE „POTOPUL” POLON DIN SEPTEMBRIE 1939

FLORIN ANGHEL

Este cunoscut că un jurnal sau un volum de memorii reprezintă, implacabil, un tip de relatare subiectivă, trădând în mod esențial personalitatea celui care scrie, dincolo de gesturile, atitudinile și discursurile publice. Evident, excludem din start formula căutată, strict pentru tipar, care pierde mult din conținut și din spontaneitate. Genul acesta de istorie, poate nu tocmai facil și nici riguros, reprezintă una din formele cele mai fascinante de reconstituire, din piese atât de diferite precum natura umană, a unui eveniment de mai mari sau mai mici dimensiuni – regionale, politice, istorice, culturale, economice, personale.

Opțiunea noastră încearcă să evite latura îndeobște cunoscută, dar care reprezintă fundamentul analizei de față: declanșarea celui de-al doilea război mondial, la 1 septembrie 1939, prin atacarea Poloniei de către Germania, urmată de intrarea Armatei Roșii în zonele de răsărit (la 17 septembrie) și, deci, o nouă împărțire a statului polon. Încercăm să propunem o imagine, o oglindire – parțială, desigur – a acestei tragedii naționale și europene în societate în general, și, parțial, în elita românească a momentului; recunoaștem că este un demers ceva mai diferit față de metoda frecvent utilizată până acum, de reconstituire faptică a procesului, care s-a materializat în extrem de numeroase studii, unele de o calitate fără cusur.

Relațiile polono-germane și polono-sovietice nu au reprezentat, în perioada interbelică, un model de conviețuire între vecini. Finalul primului război mondial, înfrângerea Puterilor Centrale, prăbușirea Imperiului rus și apariția noului stat polon (Republica a II-a), au adus schimbări fundamentale în configurația geopolitică a Europei Central-Orientale. Divergențe franco-britanice alături de insistențele polone, au creat pe harta Europei o adevărată anomalie, statuată de tratatul de la Versailles: Germania era despărțită de Prusia Orientală prin așa-numitul „coridor” polon portul Danzig (Gdansk) era proclamat oraș liber, condus de un comisar al Societății Națiunilor, deși peste 90% din populația lui era de origine germană, iar Polonia obținea, practic, concesii minime în ceea ce privește ieșirea la Marea Baltică. În Răsărit, ideea Poloniei Jagellone și concepția mareșalului Józef Piłsudski de a construi o federație împreună cu Lituania Ucraina și Bielorusia au provocat o permanentă criză politică și chiar un teribil conflict armat sovieto-polon, în 1919–1920. Nici pacea de la Riga, din martie 1921, nu a rezolvat disputa, ci doar a atenuat o stare de tensiune ce va răbufni la primele semne de criză ale Republicii a II-a. În anii '30, sub influența energicului ministru de externe, Józef Beck, de a trasa o politică de echilibru între cele două puteri vecine, Polonia a semnat pacte de neagresiune cu U.R.S.S. (1932) și Germania (1934), care trebuiau să o pună la adăpost. Dar conform înțelegerii secrete dintre Molotov și Ribbentrop, din 23 august 1939, toate tratatele inspirate de Varșovia și Societatea Națiunilor și-au dovedit completa inutilitate.

Cum au văzut sau ce au simțit românii la ocuparea și împărțirea Poloniei? Dincolo de percepția lui ca eveniment major și ieșit din comun, au existat și alte resorturi, altă tipologie de gândire sau de reacție? Înainte de a trage concluziile necesare din compararea mărturiilor de mai jos, considerăm că trebuie subliniat că am făcut apel la o categorie diversă de persoane tocmai în speranța de a da o imagine cât mai completă; de la factorii de decizie în stat la simplii cetățeni aflați, întâmplător, în vâltoarea faptelor.

Eufrosina Dvoicenco¹, s-a istă afirmată la vremea aceea și colaboratoare a lui Iorga la Universitatea din București, a reușit să obțină, cu sprijinul socrului, o bursă pentru cercetări istorico-literare, pe timp de cinci luni, la Universitatea din Varșovia și la Institutul de Orientalistică al aceleiași instituții. Ea a sosit în capitala polonă la mijlocul lunii august 1939 și, cunoscând starea de tensiune cu Germania, nu au surprins-o pregătirile și eforturile, chiar consistente, în vederea unui eventual război. La numai o săptămână după sosire, programul organizatorilor poloni prevedea o excursie la Wilno (Vilnius), unul din cele mai frumoase orașe ale Poloniei interbelice. Cercetătoarea din România a rămas surprinsă, însă, când, cu câteva zile înainte de plecarea în istoricul centru, toți cursanții francezi și englezi au fost rechemati urgent în țările lor simultan cu comunicatele difuzate în întreaga Polonie privind mobilizarea generală, care făcuse imposibilă orice deplasare prin țară. Intrigată, fără a bănui coșmarul care o aștepta, ea s-a îndreptat spre clădirea Ministerului polon de Instrucție. Acolo, căutând o funcționară de rang superior, nu mică i-a fost mirarea când a găsit-o „desculță, printre alți funcționari și funcționare, și ei cu ghetetele scoase, săpând un adăpost în curtea ministerului”. Privind în jur, a zărit-o chiar și pe Maria Moscicka, soția președintelui Republicii, Ignacy Mościcki, săpând la tranșee².

Tot în ultima săptămână de pace a reușit să plece la Varșovia și Dolly Vintilescu, o ziaristă de la cronicile mondene bucureștene care își dorise de multă vreme o vacanță în țara vecină. A fost încântată imediat, impresionând-o îndeosebi „transformările urbanistice”; obișnuită a saloanelor bucureștene, nu-și reținea, totuși, invidia când relata că „ceea ce caracterizează restaurantele polone este faptul că ele sunt deschise zi și noapte. La orice oră te poți duce fără a risca decât să nu găsești o mâncare bună și caldă să-ți astâmperi foamea. O permanentă mișcare de lume care intră și iese însuflețește foarte mult aceste localuri publice”³.

Un alt român plecat în Polonia în ultimele zile de pace este și ambasadorul României, V. Grigore. El s-a prezentat la post la 31 august 1939 înlocuindu-l pe Richard Franasovici și, câteva ore mai târziu, trimițându-l București o telegramă în care își manifestă neliniștea pentru problemele deosebite de situație excepțională pe care a găsit-o. El explica ministrului român de externe că „mai multe misiuni (diplomatice – n.n.) au închiriat în împrejurimile orașului (Varșovia – n.n.) locuința unde se poate lucra cu mintea mai limpede cel puțin noaptea”; propunerea lui era să se deschidă ambasada pe care o conducea să fie mutată în așa fel încât să asigure continuitatea neîntreruptă cu autoritățile din Varșovia⁴.

Solidaritatea întregei societăți polone, în toate straturile ei, în privința vorbirii limbii germane (în condițiile în care mai bine de un sfert din populație putea vorbi și scrie îndeajuns de corect) era remarcabilă, în ultimele două zile ale lunii august, de unicul ziarist român aflat la post pe malurile Vistulei. Pentru el, spectacolul oferit de mulțimea de uniforme se vedea fascinant și ceea ce era într-adevăr ieșit din comun pentru cineva venit de la București, chiar în mijlocul acestei grozave

¹ Eufrosina Dvoicenco a publicat, în a doua jumătate a anilor '30, interesante studii și volume de istorie a literaturii vechi și a influențelor slave în cultura română. Ne-am oprit la doar câteva exemple: *Alexandru Hașdeu și literatura română populară*, Valenii de Munte 1936; *Viața și opera lui Pușkin în Basarabia și influența sa asupra scriitorilor români*, București, 1937; *O satiră polonă imitată de Asachi și C. Stamatii*, în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 8, 1938. Imediat după război părăsește România și se stabilește la Philadelphia, în S.U.A., unde lucrează la American Philosophical Society. În revista acestei prestigioase instituții va publica, de asemenea, numeroase studii de istorie. Savantului N. Iorga îi va dedica o lucrare specială, *Obituary. N. Iorga, a giant of southeastern Europe*, publicată în „Byzantion”, XVII 1944–1945

² E. D. (Eufrosina Dvoicenco din modestie, a semnat doar cu inițialele), *În Polonia, între viață și artă*, Valenii de Munte, 1940, p. 8–9.

³ Dolly Vintilescu, *Impresii dintr-o recentă călătorie în Polonia și o întoarcere acasă sub semnul sinistrului războiului*, în „România”, nr. 468, 17 septembrie 1939.

⁴ Arhiva Ministerului de Externe, fond 1939, vol. 68, f. 22, telegramă nr. 3381/1 septembrie 1939 de la V. Grigore, ambasadorul României la Varșovia, pentru Grigore Gafencu.

tevatari, aprovizionarea populației se făcea în ordine, cu unele previziuni care pentru un neavenit puteau părea excentricități: „în magazinele mari au apărut anunțuri că se vând lămpi cu petrol cu toate că uzina electrică funcționează normal”⁵.

Așa cum am arătat până acum, pe unii români declanșarea războiului i-a prins în miezul evenimentelor și relatările lor sunt copleșitoare, chiar dacă nu toate au fost scrise sub imediatul impact emoțional. Corespondentul varșovian observa că „populația nu și-a pierdut cumpătul” după primele bombardamente aeriene și că pe toate zidurile au fost lipite afișe, după discursul „scurt și bărbătesc” al președintelui Moscicki, cu următorul conținut: „Nimic! nici un petec de pământ hidrei nemțești!”⁶. Într-unul din cele mai solemne discursuri din lunga sa carieră politică, președintele Moscicki invocase, în cele numai *cinci fraze* ale textului, Dumnezeu și Istoria, făcând apel la lupta întregii națiuni pentru apărarea „Libertății, Independenței și Onoarei”⁷.

Chiar dacă 1 septembrie 1939 a fost o zi cu cer plumburiu, cu ploaie încetă și ceață pe malurile împădurite ale Vistulei, Eufrosina Dvoicenco n-a uitat cât a fost de speriată deoarece devenise imposibil să se mai circule, din cauza bombardamentelor aeriene. În scurtele pauze de liniște, pe Nowy Swiat, o arteră principală a capitalei, a reușit să audă o poloneză spunând cu mândrie: „Nu contăm pe numeni! Am știut să trăim, vom ști și să murim singuri”. Ieșirile de acest fel nu erau inexplicabile dat fiind că, „cu o încordare isterică”, lumea aștepta anunțul ajutorului franco-britanic⁸. Mult mai norocoasă, mondena călătoare de la București reușise, prin multe intervenții, să obțină un bilet la trenul Varșovia București pentru chiar prima zi de septembrie (nu putea bănui că era ultimul transport regulat). Cu toate acestea, nici ea nu a fost scutită de emoții, vacanța ratată transformându-se treptat într-un coșmar pe măsură ce trecea prin gârle în care se auzeau „strigăte, plâsete, incurajări”, „un spectacol sfâșietor”. Cu toate luminile stinse în tren înspăimântată, vede cum în compartimentul ei femeile polone își făceau cruce murmurând „Jesus Mana”. Iar când, din depărtare, se auzea „mug și l lugubru al sirenelor”, Dolly Vintilescu nu mai avea nici o îndoială că „spectrul morții e aproape”⁹.

Știrea atacului asupra Polo 'ei l-a surprins pe Raoul Bossy în postul de ministru la Budapesta. Profunda sa educație democratică, în spiritul valorilor occidentale răzbate din primele ore, atunci când, ascultând la radio discursul („răcnetele” – așa în text) lui Hitler, nu se sfiește să dea sentința sa: „cum există o justificare imanentă de esență divină, Hitler va fi învins”. Mai mult, fără a cere permisiunea lui Grigore Gafencu, ministrul de externe, Bossy vizitează imediat pe ministrul polon în capitala ungară „să i spun cât suntem sufletește alături de Polonia în aceste zile de grea cumpănă”¹⁰.

Tranșant, savantul N. Iorga a luat de la început partea poporului polon pe care l-a prețuit, deseori, la fel de mult ca și pe cel din mijlocul căruia s-a născut. El discuta despre o fatalitate geografică și istorică, fenomen care a apăsât asupra statului polon și își exprima încrederea totală că puterile „nesfârșite” ale națiunii vor învia ca prin minune¹¹. De altfel, tot el declanșase o tumultuoasă

⁵ Relatarea corespondentului la Varșovia, V. Firoiu, în „Semnalul”, nr. 469, 2 septembrie 1939 (relatare din 31 august).

⁶ Relatarea lui V. Firoiu, în „Semnalul”, nr. 470, 3 septembrie 1939.

⁷ Igna y Moscicki, *Autobiografia*, Warszawa, Bellona, 1993, p. 316.

⁸ E. D., *op. cit.*, p. 13.

⁹ Dolly Vintilescu, în *loc. cit.*

¹⁰ Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918–1940)*, vol. II, (1938–1940), București Humanitas, 1993, p. 150.

¹¹ N. Iorga, *Înainte de terribilii fatalități*, în vol. „Ultimele”, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1978, p. XII. La fel, vezi și Victor Slăvescu, *Note zilnice*, în „Magazin istoric”, 3, 1989, p. 31. La 1 septembrie 1939, demnitarul român notează: „Sunt adânc impresionat de tragedia ce începe. Nu credeam să mai pot asista la un astfel de cataclism”; la vestea intrării Armatei Roșii în Polonia, „o știre uluitoare”, care punea Polonia într-o situație „disperată”, Slăvescu nu-și reține admirația și simpatia: „soldații și populația polonă luptă cu o bravură impresionabilă”.

polemica științifică cu istoricii germani în ceea ce privește evoluția în timp a portului și orașului Danzig, N. Iorga combătând teoria potrivit căreia polonii n-au stăpânit niciodată teritoriul de la Baltica¹².

Singular în curentul de opinie politică din care considera că face parte (Mișcarea Legionară), Mihail Sturdza, atunci în funcția de ministru la Copenhaga, încearcă să justifice intervenția germană acuzând, aparent cu probe verificate, Marea Britanie de izbucnirea conflagrației. Opinia lui este profund pașnică și pro polonă (cel puțin în litera memoriilor publicate), refuzând chiar să asiste neputincios la derularea evenimentelor. A doua zi din septembrie, ambasadorul polon de la Berlin, Józef Lipski, s-a refugiat în capitala Danemarcei, unde s-a întâlnit cu Sturdza. Diplomatul român a aflat o tulburătoare poveste, relatată chiar de Lipski: ambasadorul britanic la Berlin, Sir Neville Henderson, a ascuns colegului său polon termenul pe care von Ribbentrop îl comunicase (Marea Britanie media între cele două state aflate în dispută). Totodată, mai afla Sturdza de la Lipski, ambasadorul britanic la Varșovia, Sir Howard Kennard, a primit ordin de a nu transmite propunerile germane adresate guvernului polon înainte de expirarea ultimatumului fixat (48 ore)¹³. Convins că Bucureștiul nu va dori să intervină pentru oprirea conflictului sau pentru protejarea aliatului său strategic, Mihail Sturdza a părăsit Copenhaga pentru a se deplasa la Berlin și a încerca să medieze pacea. În capitala germană s-a întâlnit și cu Radu Crutcescu, ministrul român, care fusese primit de oamenii din anturajul Führerului și care, la rândul-le, susțineau că Hitler era adânc impresionat de „hecatombe” suferite de armata polonă care lupta cu regimente de cavalerie și „artileria înhămată” împotriva diviziilor de tancuri și mulțimilor de „stuka” (n.n. – avioane de bombardament, așa în text) și de bombardiere¹⁴.

Complet diferit apare imaginea dezastrului polon la extrema politică a lui Sturdza: la stânga, reprezentată de un marcant militant, dizident cu state vechi, antidinastic și pamfletar notoriu, aflat, în septembrie 1939, cu domiciliu forțat la Sighișoara. Este vorba despre N.D. Cocea, cel care nu și ascunde satisfacția că profețiile sale privind „putreziciunea” statului polon s-au îndeplinit. În mod totuși corect, el prezice că „Polonia va fi repede zdrobită” fiindcă „Polonia e condamnată”. Rebelul face un rechizitoriu desfigurant la adresa Republicii a II-a, susținând că, în ciuda tuturor aparențelor, civilizația, industria, progresul, „tot ce vreți și nu vreți”, n ar fi reprezentat altceva decât palide „pretenții”. Poporul polon îi este complet nesuferit lui Cocea: „Patrioți. Șovini. Înfumurați. Făloși Admirabili de încredere în ei înșiși. Sincer convinși de misiunea lor istorică la porțile extreme ale Europei civilizate”. Guverările autoritare ale regimului Sanacjei, politica externă promovată de militari de carieră, eforturile constante de stabilizare și dezvoltare ale statului sunt nemulos criticate, am putea spune, însă, că dintr-o optică extrem de personală: „Politică îngustă și mioapă de clasă. Politică de nobili scăpătați, înglodați până-n gât în datorii, sau de colonei, ceea ce e totuna, sau de mari latifundiați”¹⁵. Cu o atât de vădită antipatie la adresa dranei polone din septembrie 1939 nu mai putem semnala decât o altă excepție, cea a lui Mircea Eliade, prin intermediul unei relatari terțe¹⁶, însă, ceea ce nu exclude din start veridicitatea declarațiilor ilustrului istoric al religiilor.

La Varșovia, Eufrosina Dvoicenco asista, pe străzi, la un alt eveniment cu implicații hotărâtoare: declarațiile de război ale Franței și Marii Britanii la adresa Germaniei. După două zile

¹² N. Iorga, *Dacă mai știu puțină istorie*, în *op. cit.*, p. X.

¹³ Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Alba Iulia – Paris, Fronde, 1994, p. 151.

¹⁴ *Ibidem*, p. 157.

¹⁵ N.D. Cocea, *Jurnal*, în *Scrieri alese*, București, Edit. Albatros, 1982, p. 218.

¹⁶ Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935–1944*, București, Edit. Humanitas, 1996, vezi relatările din luna septembrie 1939. „Rezistența polonezilor la Varșovia este o rezistență iudaică. Numai jidanii sunt în stare să șantajeze cu femeile și copiii aruncați în plină linie, pentru ca să abuzeze astfel de scrupulele germane” (Mircea Eliade către Titel Comarnescu, p. 231–232).

mohorate, cu ploaie de toamnă, duminica, 3 septembrie, era însoțită și caldă și mulțimi de oameni se rugau în biserici, sub pericolul bombardamentelor aeriene. La mijlocul slujbei, grupurile de copii cu ziare de vânzare au început să strige vestea cea mare ; imediat, „toți au sărit afară din biserici, case și adăposturi”, plângând de bucurie și strigând „Dumnezeu a auzit rugămintea noastră!”¹⁷.

În general, *nu putem discuta despre o reacție unanim favorabilă cauzei polone din partea elitei românești*. Și aici aducem în discuție mai mult latura personală și nu declarațiile politice sau comunicatele oficiale care, inerent, reflectau o situație internațională delicată și cereau măsuri extrem de prudente. O astfel de analiză ne atrage atenția că *atitudinea unui Raoul Bossy este, în felul ei, singulară!* La nivelul conducerii regimului autoritar instalat de regele Carol al II-lea la 10 februarie 1938 lucrurile stăteau cu totul altfel.

În primul rând, putem aborda, fără teama unei erori, că a fost vorba despre o serioasă rețineră față de unii membri marcanți din statul polon și în primul rând față de ministrul de externe, Józef Beck. Grigore Gafencu, artizanul diplomației românești în 1939, a lăsat o descriere de excepție în literatura de specialitate în urma unei întrevederi pe care a avut-o cu Beck, într-un tren de noapte, în aprilie 1939; „ființă încăpățânată care lupta împotriva destinului”, „turbulent în momentele de acalmie și calm în timpul furtunii, avea sufletul violent și orgolios”, „era periculos pentru alții, dar încă și mai periculos pentru sine însuși”¹⁸. Același Gafencu nu se sfia să scrie despre omologul său polon că „avea strălucirea insolită a acelor personaje care par destinate a fi la comanda evenimentelor când, de fapt, ele sunt deja *instrumentele fatalității*”¹⁹ (subl. n.). Nici acțiunea trupelor sovietice, din 17 septembrie 1939, nu a schimbat optica diplomației de la București: nu s-a pus nici un moment problema intervenției armate (așa cum, de altfel, era prevăzut în alianța bilaterală) și acest răspuns pare a fi concluzia la care au ajuns toate centrele române de decizie politică și militară. În zilele imediat următoare împărțirii statului polon, în jurnalul său, Gafencu nu-și reține răsufletul de ușurare, deoarece intervenția U.R.S.S. în răsăritul Poloniei „ne-ar fi putut pune într-o situație grea”, anulată de retragerea guvernului polon în România în așa fel încât „*alianța noastră era o chestiune ce nu se mai pune*”²⁰ (subl. n.).

Simpatii deosebite pentru Beck și pentru poloni nu avea nici I. Igiroșianu, consilier la ambasada din Varșovia în timpul lui Richard Franasovici (până în august 1939) și strălucit discipol al lui Titulescu. El pornește de la acuza, niciodată dovedită cu claritate, că șeful diplomației polone s-a folosit de ministrul său la București, Miroslaw Arciszewski, pentru a-l debarca pe Nicolae Titulescu din guvern. Diplomatul român își amintește cu satisfacție că, în ultimele săptămâni de pace, întorcându-se noaptea acasă (așa cum recunoaște, „la Varșovia, viața de noapte era foarte intensă”) putea citi pe ziduri, și chiar pe trotuare, „vehemente inscripții cu creta” de genul: „Jos Beck, jos trădătorul!”²¹. El subliniază în tonuri și mai grave portretul creionat anterior de Gafencu, aducând în discuție o altă controversă: de la Franasovici știa că Beck declarase la Londra (în timpul vizitei oficiale din aprilie 1939) că Polonia nu putea să-și ia vreun angajament față de București pentru a nu-l indispune pe regentul Ungariei, amiralul Miklos Horthy²².

Dacă lășăm de o parte considerațiile de patriotism (normale, credem, pentru un lider politic), am putea porni, în cazul primului ministru Armand Călinescu, de la premisa de cinism. Șeful Executivului, după ce a reușit cu măiestrie să impună singura atitudine convenabilă pentru țară,

¹⁷ E.D. *op. cit.*, p.13.

¹⁸ Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, București, Edit. Militară, 1992, p. 62 (referire la capitolul „În vagon cu colonelul Beck”).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Idem, *Însemnări politice, 1916–1939*, București, Edit. Humanitas, 1991, p. 341.

²¹ I. Igiroșianu, *Crima și pedeapsa lui Joseph Beck*, în vol. *Fărâme de la un festin*, București, Edit. Eminescu, 1991, p. 26.

²² *Ibidem*, p. 20–21.

aceea a neutralității absolute față de conflictul de la granițele ei, a acordat puțin interes cauzei statului polon în dezagregare. La un moment dat, energicul premier se dovedea extrem de interesat să obțină materialul de război luat de la poloni de către trupele germane în schimbul grânelor și petrolului. Această ofertă a fost făcută, la 15 septembrie 1939, lui Wilhelm Fabricius²³, care a acceptat cu vizibilă încântare să negocieze. În continuare, longevivul premier al lui Carol al II-lea, Gh. Tătărescu, nu depășește cadrul pe care l-am trasat deja. El aderă imediat la hotărârea de neutralitate luată de guvernul român și discutată în ședința Consiliului de Coroană din 6 septembrie 1939; liderul liberal amintea, fugăr, doar de „obligății morale” față de Polonia²⁴, eludând voit istoricul relațiilor politico-militare care au făcut din alianța polono-română un sistem de invidiat în zona central-oriental europeană, cel puțin teoretic.

Deferent, regele Carol al II-lea însuși a privit cu detașare conflictul de la granițele țării pe care o conducea; lăsând la o parte opțiunea sa fermă pentru neutralitate, nu răzbate nici o reacție amiabilă față de liderii poloni cu care se aflase în strânse relații (îndeosebi cu președintele Ignacy Mościcki). Într-o notă din 4 octombrie, suveranul amintește că, în noianul de probleme care îl copleșiseră, Constantin Argetoianu (prim ministru) îl presa cu „*mărunțișuri importante, dar nu grave*”²⁵ (subl. n.). Despre ce era vorba? „Bietul Mościcki”, demisionar din funcția de președinte de la data de 30 septembrie, ar fi dorit să părăsească reședința sa de la Bicaz (palatul regal de vânătoare) și să se retragă în Elveția. Acțiunea avea să aibă loc câteva luni mai târziu, de Crăciun, tot cu știrea și aprobarea regelui, în urma unei adevărate evadări, fără știința autorităților germane.

Approape solitar la nivelul clasei politice românești, N. Iorga nu s-a oprit să publice articole incendiare – și unele, nu puține, de o rară sensibilitate – în care a condamnat vehement atacurile germane și opera de distrugere a statului polon. El s-a opus teoriei, vehiculate și aplicate de marile puteri ale timpului, că statele mici nu au dreptul la independență, deoarece ele s-ar afla situate în diferite „spații vitale”²⁶. Copleșit de vestea ocupării Cracoviei, simbol al culturii și civilizației europene, savantul a publicat și una din poeziile sale valoroase, sugestiv intitulată „Wawel”²⁷, după numele cetății cracoviene unde se află mormintele regilor Poloniei și al mareșalului Piłsudski.

În ceea ce privește influența propagandei oficiale, ca și a inevitabilelor zvonuri care apar odată cu deformarea informației în timpul unor evenimente excepționale precum războiul, fen menul a putut fi

²³ Armand Călinescu, *Însemnări politice, 1916–1939*, București. Edit. Humanitas, 1990, p. 431.

²⁴ *Ibidem*, p. 429–430.

²⁵ Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II (1939–1940), București, Edit. Șansa, 1996, p. 16.

²⁶ N. Iorga, *Se pot distruge popoare?*, „Neamul românesc”, an 34, nr. 199, 9 septembrie 1939.

²⁷ Idem, *Wawel*, în „Cuget clar”, an IV, nr. 16, 26 octombrie 1939, reprodusă în volumul *Ultimele*, p. 19:

Stau regii de-altădată supt bolta de granit.
Pe oase simt cum pasul vrășmașului se lasă.
Întreaga tragedie a țării fi apasă,
Și sufletul lor arde ca într-un jar cumplit.

Ar vrea să plece-n lume cu toți ai lor, pribegi,
Fugind din locuri care acum nu mai sunt sfinte,
Căci zidurile înseși nu li se par întregi,
Dar straja cea tirană li iese înainte.

Și ei se-ntorc în taină, și trupul cade iar
C-un zgomot de durere în groapa profanată;
Ca stafii dureroase acolo-n fund dispar,
Căci nici o licărire de zori nu se arată.

perceput atât la fața locului, în Polonia, cât și analizând atent știrile publicate în presa românească și străină. Eufrosina Dvoicenco nota, în Varșovia, într-o stare vecină cu transa (efect al teamei și neputinței de a acționa) vești care circulau prin oraș și care, atunci, îi păreau perfect credibile: că orașele germane ar fi fost bombardate de aliați, că Berlinul ar fi mai ruinat decât Varșovia și că, știre preluată de la radioul polon!, polonii din Canada au format, cu ajutorul lui Paderewski²⁸ divizii întregi ca să apere capitala Republicii!²⁹ La sute de kilometri distanță, în liniștea și confortul castelului său de la Posada, o femeie mult mai echilibrată și care văzuse destule în viața ei, prințesa Martha Bibescu admite și ea, fără echivoc, că, în ceea ce privește mersul războiului, „fiecare crede numai ceea ce vrea să creadă, fiecare susține că nu se întâmplă decât ceea ce vrea el să se întâmple”, astfel încât conversațiile pe această temă deveniseră adevărate „incantații”. Sigur că „războiul iluziilor este mai puternic decât al realităților”, prințesa argumentează cu atitudinea soțului ei, George Valentin, care era convins (de unde aflase?) de faptul că tancurile germane erau dezarmate și făcute inutilizabile de către ... cavaleria polonă³⁰.

Precum prințul Bibescu, și Camil Petrescu percepea drama războiului prin prisma convingerilor apropiatilor lui, mai toți oameni de litere, de unde izbucnește și nedumerirea dar, mai ales, revolta lui: se știe că marele scriitor cunoscuse îndeaproape drama primului război mondial și, de atunci, devenise un om profund marcat de acest eveniment (precum eroul său principal din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*). Romancierul și dramaturgul, plimbându-se în vinerea aceea de 1 septembrie pe Calea Victoriei, susținea că a fost unul din puținii „bolnavi de emoție” când a citit ediția specială a ziarelor de prânz. Luând masa la „Capșa”, într-o selectă companie (printre alții, Al. Rosetti, M. Ralea, Constantin Vișoianu, G.M. Cantacuzino, Păstorel Teodoreanu și Mihail Sebastian) a rămas uimit că, odată cu servirea felurilor de mâncare, asculta „anecdote” și „cuvinte spirituale memorabile”, fără legătură cu războiul. Răspunzând spumoaselor anecdote ale lui Păstorel Teodoreanu, Camil Petrescu devine chiar mușcător când scrie, sentențios: „pot spune chiar că războiul n-a fost mai mult prezent acolo decât într-o piesă de teatru bulevardieră ...”³¹.

Și, totuși, chiar din 2 septembrie, românii au putut fi perfect informați, în ciuda cenzurii și restrângerii libertății cuvântului, asupra evoluției conflagrației. Gazetarii, oamenii de litere și chiar lideri militari au fost, din primele momente, creatorii unei opinii unidirecționale: marile cotidiene bucureștene nu au publicat nici măcar un editorial sau articol favorabile Germaniei, în schimb, ele referitoare la Polonia și Aliați se pot număra cu zecile! Astfel, un Al. Gregorian începea în „Universul” o serie de articole despre principalele regiuni istorice ale Poloniei, printre care Silezia și Pomerania³². Referindu-se la soarta portului Gdynia, asediat de germani, construit în totalitate în perioada interbelică, el nu-și reținea admirația: „crearea acestui port e una din marile minuni ale voinței și tehnicii omenești, realizată într-un timp record”³³. Reamintim, dacă mai este necesar, că în 1923–1924 Gdynia era doar un cătun pescăresc pentru ca, în 1939, să devină, alături de Hamburg și Rotterdam, cel mai mare port din Europa nordică. Tot prestigiosul cotidian publica și o relatare din Lwów a unui ziarist polon în care erau explicate cauzele înaintării rapide a trupelor germane în Polonia³⁴. Analistul avansa patru mari cauze, decisive în finalitatea conflagrației: aviația (unde

²⁸ Ignacy Jan Paderewski, celebru pianist și compozitor polon în primele patru decenii ale secolului XX. Militant neobosit în nișcarea pentru independența Poloniei, și-a pus la dispoziție averea și relațiile sale în Europa și America pentru a influența oamenii politici în favoarea statului polon. În 1919, din ianuarie și până în decembrie, a condus guvernul de la Varșovia. În 1939 se refugiază în Elveția și, până la moarte, în 1940, va activa pentru ajutorarea guvernului polon din exil.

²⁹ E.D., *op. cit.*, p.19.

³⁰ Martha Bibescu, *Jurnal politic, 1939–1941*, București, Edit. Politică, 1979, p. 95.

³¹ Camil Petrescu, *Note zilnice. 1927–1940*, București, Edit. Cartea Românească, 1975, p. 149.

³² „Universul”, nr. 247, 9 septembrie 1939 și nr. 252, 14 septembrie 1939.

³³ Al. Gregorian, *Asederea Gdyniei*, în „Universul”, 14 septembrie 1939.

³⁴ „România”, an II, nr. 455, 4 septembrie 1939.

germanii au fost net superiori, folosind circa 5 000 de avioane față de cele numai 1 500 ale polonilor); armele blindate; potențialul numeric și tehnic (preponderența germană era evidentă, dar M. Kowerski aduce în discuție și alte aspecte inedite, precum faptul că primele avioane germane care au bombardat orașul Lwów n-au fost atacate din primul moment de apărarea antiaeriană a orașului fiindcă purtau încă pe aripi vechile semne ale aviației cehe, albe și roșii, asemănătoare celor ale aviației polone); configurația frontierelor.

Oficiosul reginului, „România”, mai spera (prelungire a atitudinii clasei politice românești), la 4 septembrie 1939, că „nimic ireparabil nu s-a produs”³⁵ pentru ca, în fața avalanșei evenimentelor, să adopte o poziție rigid neutralistă și provocator patriotică: „nu avem de dat nimănui nimic; nu vom da nimănui nimic, fiind hotărâți să murim mai bine pe brazda noastră decât să trădăm legământul dintre noi și ea; – deci suntem pregătiți s-o apărăm cu întreaga noastră ființă, până la ultimul strop de sânge românesc”³⁶ (discurs fără nici un conținut, asemănător, păstrând proporțiile, celui propus de regimul comunist, dacă avem în vedere că, nouă luni mai târziu, în vara anului 1940, o treime din teritoriul României era abandonat fără să se tragă un singur obuz, nemaivorbind de numiții „ultimi stropi de sânge”). În același timp, însă, din lectura atentă a presei (și trecând peste vigilența cenzurii) ne permitem să avansăm presupunerea că manifestările de simpatie pro polonă și pro-aliată erau deosebit de numeroase și de zgomotoase în condițiile în care regimul a hotărât, pentru păstrarea strictei neutralități, să introducă măsuri care interziceau orice comentarii sau agitații „la apariția personalităților din viața publică internațională”³⁷ în timpul jurnalelor de actualități din sălile de cinematograful.

În multe din articolele de presă, dincolo de simpatiile autorilor – atunci când cenzura nu permitea, redacția reușea să publice, ostentativ, fotografiile din orașele polone – se dezbate critic și în mod frecvent operațiunea de „împărțire a Poloniei”, legată, evident, de acțiunea Armatei Roșii din 17 septembrie 1939 și, 11 zile mai târziu, de semnarea tratatului de frontieră sovieto-german³⁸. Al. Gregorian își permitea, chiar, să noteze că „a devenit o tradiție istorică prezența rușilor alături de germani la prăbușirea Poloniei”. Surprinzător, însă, nu puține sunt justificările înaintării sovietice în regiunile răsăritene polone. Un astfel de articol, fie naiv, fie din convingere, publica Pamfil Șeicaru, care recomanda autorităților române, după declarațiile lui Molotov din 17 septembrie, „o mai frecventă legătură directă cu Moscova” în condițiile în care, mergea mai departe editorialistul, Sovietele și-au dovedit buna credință prin „grija” manifestată de a nu i se interpreta atitudinea altfel decât ca gestul reflex față de prăbușirea statului polon³⁹. În contrasens cu opiniile ziariștilor de la „Universul”, „Timpul”, sau „Semnalul”, Șeicaru considera că garanțiile britanice date Poloniei în aprilie 1939 au reprezentat „un act de sinucidere” și, datorită lor, prin ușurința cu care s-a provocat tragicul deznodământ, Republica polonă „nu va mai reînvia”⁴⁰.

Pentru a obține un necesar răspuns la problema gradului de obiectivitate al presei române am făcut apel la un criteriu poate neobișnuit dar care, în vremuri excepționale precum războiul, l-am

³⁵ „România”, an II, nr. 455, 4 septembrie 1939.

³⁶ Ibidem, 6 septembrie 1939.

³⁷ Ibidem, 7 septembrie 1939.

³⁸ Vezi, spre exemplu: Romulus Seișanu, *Intervenția armată a Rusiei Sovietice*, în „Universul”, nr. 257, 19 septembrie 1939; Al. Gregorian, *Polonia, țara ispășirilor dureroase*, în „Universul”, nr. 260, 22 septembrie 1939; R. Seișanu, *Noua împărțire a Poloniei. 1772, 1793, 1795, 1814, 1939*, în „Universul”, nr. 261, 23 septembrie 1939; Dem I. Dobrescu, *Pactul ruso-german*, în „Semnalul”, nr. 450, 27 septembrie 1939; patru hărți ale Poloniei cu împărțirile din 1772, 1793, 1795 și 1815, în „România”, nr. 474, 23 septembrie 1939; Pamfil Șeicaru, *Acordul Ribbentrop-Molotov*, în „Curentul”, nr. 4 181, 1 octombrie 1939 și idem, *Rusia Sovietică și Polonia*, în „Curentul”, nr. 4 169, 19 septembrie 1939.

³⁹ Pamfil Șeicaru, *Rusia Sovietică și Polonia*, în „Curentul”, 19 septembrie 1939.

⁴⁰ Ibidem, „Curentul”, 1 octombrie 1939.

considerat util în aflarea stării de spirit sau a direcției de simpatie spre care s-a îndreptat, la un moment dat, opinia publică.

În oficiosul „România”, cele mai multe știri proveneau de la agențiile de presă aliate (Havas – franceză și Reuter – britanică), polonă (P.A.T.) și germană (D.N.B.). Redacția nu proceda, se pare, decât la o selecție numerică pentru că telegramele erau la paritate în ceea ce privește criteriul cantitativ și, păstrând proporțiile, la fel de optimiste, indiferent din ce tabără proveneau. Aceasta cu atât mai mult cu cât de la Varșovia transmiteau atât P.A.T., cât și cele două mari agenții occidentale; în aceste situații, sigur că informația devenea propagandă, menită să întărească moralul rezistenței polone și să atragă, de partea ei, opinia publică din statele vecine neutre (uneori se negau, în ciuda evidențelor, victoriile și înaintările trupelor germane). Exemplificând, raportul numeric al informațiilor se prezenta, într-o zi întâmplător aleasă, 7 septembrie, astfel (în ceea ce privește frontul din răsărit, bineînțeles): 10 știri D.N.B., 4 Havas, 2 Reuter, 2 P.A.T., 2 Stefani (agenție italiană) și 2 Rador (agenție română de presă). Calitativ, însă, raportul era ceva diferit în sensul că agenția polonă era prezentă și cu comunicatele Marelui Cartier General și cu o revistă a presei varșoviene, în vreme ce D.N.B. prezenta scurte știri despre operațiuni⁴¹. Simpatiile evidente erau greu de stăvilit și atunci când ziarul prezenta o generoasă revistă a presei franceze și engleze apărea, necesar, și rezumatul vreunui incisiv articol din presa germană. În acest fel, în aceeași zi, în multitudinea de informații transmise funcție de interese specifice nu se ajungea la nici un numitor comun, multe contrazicându-se: Reuter anunța la 11 septembrie că înaintarea armatei germane a fost oprită, Havas (acum, mutată la Lwów) că germanii au fost respinși în jurul Varșoviei, în vreme ce D.N.B. își informa abonații că Reichswehrlul a ocupat orașele Lomza și Gdynia⁴².

Existau și notabile excepții, precum paginile „Timpului” (având numele lui Grigore Gafencu pe frontispiciu), care adoptaseră clar o poziție pro-aliată fără a se ajunge, însă, la o deformare propagandistică a evenimentelor. Alte ziare, precum „Semnalul”, criticau deschis rezistența „nefirească” a armatei și populației polone, fără vreo valoare militară, sugerând o capitulare onorabilă⁴³. Ca un numitor comun, imediat după asasinarea primului ministru Armand Călinescu, la 21 septembrie 1939, știrile despre Polonia devin tot mai palide și mai rare și, ca orice subiect de presă, trec în cuprinsul paginilor din interior, mai puțin importante. Era vorba, evident, atât despre o criză acută internă (în contextul unei situații internaționale extrem de delicate) dar și, sigur, despre apropierea de punctul final al operațiunilor de război, la sfârșitul lunii întreaga țară fiind, practic, împărțită între Germania și U.R.S.S. (conform tratatului bilateral privind frontierele, semnat la Moscova, la 28 septembrie).

Cum au trăit și relatat războiul românii aflați acolo? După o săptămână de nesiguranță și văzându-și dorința de a se întoarce în țară spulberată, Eufrosina Dvoicenco s-a refugiat într-o suburbie a Varșoviei. Acolo, în pădure, la vila „Jadwiga”, a fost martoră la atâtea tragedii umane încât jurnalul ei devine, la un moment dat, doar o „povestire credincioasă”, trecând peste emoții și sentimente. Astfel, pe o parcelă de pământ, la cules de cartofi, avioanele germane au mitraliat toți lucrătorii, doar femei și copii. Câteva zile mai târziu, împlinind cu strășnicie legile războiului, soldații germani au împușcat vreo douăzeci de femei dintr-un sat vecin pentru că au ieșit din case după ora șase seara, ceea ce era strict interzis și, în loc să se oprească la somația „Halt!”, au început să fugă încotro vedeau⁴⁴. Erau împușcați, fără discuții îndelungi, și cei care nu predau aparatul de radio, care găzduiau refugiați militari poloni, care citeau materiale subversive (adică literatură polonă), etc. Nici muzica lui Chopin nu prea era agreată, o mazurcă sau o polcă fredonată prea tare sau în locuri publice „asigurând” un loc cel puțin în lagăr dacă nu o pedeapsă capitală. La fel se întâmpla cu deținătorii de portrete ale figurilor Poloniei, de steaguri, hărți, embleme sau tot ce

⁴¹ „România”, nr. 458, 7 septembrie 1939.

⁴² Ibidem, nr. 464, 13 septembrie 1939.

⁴³ „Semnalul”, nr. 484, 20 septembrie 1939.

⁴⁴ E.D., *op. cit.*, p. 30.

amintea de istoria și existența statului polon. Fără a încerca vreo analiză a relațiilor polono-germane în timpul existenței Guvernământului General, dorim doar să subliniem o teribilă frază din jurnalul lui Hans Frank, liderul politic și militar al administrației create de Berlin, cuvinte care explică, fără îndoială, multe din cruzimile și distrugerile din anii războiului: „Dacă așa fi venit în fața Führer-ului și i-aș fi raportat că am ucis iarăși 150 000 polonezi, mi-ar fi spus: «Bine, dacă a fost nevoie». După părerea mea, odată războiul câștigat de noi, din polonezi, ucraineni și din ce mai e pe acolo se poate face carne tocată” (subl. n., consemnare din 14 ianuarie 1941)⁴⁵.

Ambasadorul Vasile Grigorcea plecase pe 5 septembrie spre Lublin, împreună cu o parte din personal și luând cu sine arhiva diplomatică. A doua zi, după-amiaza, pe la orele 17, însărcinatul cu afaceri, rămas la Varșovia, primea un telefon de la Direcția Politică a Ministerului polon de Externe în care i se arăta că guvernul Republicii nu mai putea garanta securitatea diplomaților. I. Dimitrescu era neliniștit deoarece automobilele cu care Grigorcea plecase la Lublin nu se mai întorceau și nici nu mai reușea să facă rost de benzină. Alături de el mai rămăsese consilierul Paul Zănescu⁴⁶. Nici soarta ambasadorului nu era mai bună: abia sosiți la 6 septembrie la Lublin, un telefon de la contele Jan Szembek, secretar de stat la Ministerul de Externe, cerea să se plece imediat la Krzemieniec, un orașel în Podolia, între Luck și Tarnopol⁴⁷. Ajunși aici, diplomații de la misiunile S.U.A., Greciei, Suediei, Olandei, Elveției și Belgiei au cerut viza românească pentru a părăsi Polonia⁴⁸. La 10 septembrie, seara, la Krzemieniec sosea și guvernul polon, orașul fiind situat la 30 km de frontiera sovietică și având legătură de cale ferată cu România. În acel moment, acolo se mai aflau 15 misiuni diplomatice, evacuate din Varșovia⁴⁹. Membrii Legației Olandei au informat guvernul german despre prezența neutrilor în oraș, dar, spre surpriza tuturor, la 12 septembrie, avioanele germane au bombardat violent centrul Krzemieniec-ului, deși gara se afla la 4 km depărtare, iar uzina electrică la 3 km⁵⁰. În urma acestei acțiuni, diplomații s-au refugiat la Zaleszczyki, lângă frontiera cu România. V. Grigorcea, împreună cu ambasadorii Turciei, Italiei, Japoniei și cu Nunțul Apostolic au rămas pe loc și au avut, în 13 septembrie, o întrevedere cu Józef Beck, „penibil impresionat” de modul cum au procedat fugarii⁵¹. Abia în urma acestei discuții, diplomații români au hotărât să se retragă în țară, Grigorcea urmând să primească însărcinări pe lângă guvernul polon refugiat.

Încă la Varșovia, ziaristul V. Firoiu era impresionat de „calmul desăvârșit” cu care populația a primit atacurile „La semnalul de pregătire, tot publicul, ca reținut de un resort electric, rămânea în marile imobile, în adăposturi, sau cobora în tranșeele săpate în zig-zag în piețele publice”⁵². În capitala polonă, singurul mijloc de locomotie era tramvaiul, iar viața comercială încetase de mult să mai pulseze în ritmul ei normal”; agenții de apărare pasivă – în majoritate studenți și studente – au rămas, în timpul bombardamentelor, la posturile lor, în plină stradă. Când a reușit să iasă din blocada Varșoviei, cu un tren de refugiați, V. Firoiu a putut constata eficiența organizării a Crucii Roșii polone care, în fiecare gară, prin grupe de elevi de liceu – fete și băieți – distribuiau cești cu

⁴⁵ Hans Frank, *Jurnal*, apud Johannes Leeb, Joe Heidecker, *Procesul de la Nürnberg*, București, Edit. Politică, 1983, p. 57 și 416–417.

⁴⁶ Arhiva M.A.E., fond 71/1939, E9, vol. 68, f. 225, telegramă nr. 3 322 din 6 septembrie 1939 de la Dimitrescu, Ambasada din Varșovia, pentru Ministerul de Externe.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 226, telegramă nr. 3 517 din 7 septembrie 1939 de la ambasadorul V. Grigorcea, din Krzemieniec, pentru Ministerul de Externe.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 230, telegramă nr. 3 603 din 9 septembrie 1939 de la ambasadorul V. Grigorcea, din Krzemieniec, pentru Ministerul de Externe.

⁴⁹ „Curentul”, nr. 4 162, 12 septembrie 1939.

⁵⁰ „Universul”, nr. 254, 16 septembrie 1939.

⁵¹ Arhiva M.A.E., fond 71/1939, E9, vol. 68, f. 234, telegramă nr. 4 089 din 14 septembrie 1939 de la ambasadorul V. Grigorcea, din Krzemieniec, pentru Ministerul de Externe.

⁵² „Semnalul”, nr. 489, 14 septembrie 1939.

ceai cald și pachetele cu câte cinci țigări⁵³. După ce a scăpat ca prin minune de bombardamentele de la Rozwadow, Lublin și Przemysl, ziaristul a ajuns la Lwów, la 13 septembrie, și s-a refugiat în clădirea consulatului român, ajutat de consulul Jean Popovici. Aici a rămas o singură noapte, bombardamentele continue punându-i viața în pericol. În gara din Lwów, așteptând un tren spre frontiera română, a avut, pentru a nu se știe câta oară, sentimentul că se afla la un pas de moarte: „îți simțai doar vecinul, îl știai aproape și înțelegeai că dânsul, ca și tine, încearcă să ocupe un loc în tren, că e frământat de aceleași gânduri ca tine, că s-ar putea, dintr-o clipă într-alta, să-ți împreuni sângele cu al său, pe caldarâmul pe care ostașii care fac de pază cadentează vreo 4 kg de bocanca”⁵⁴. O zi înainte de intrarea trupelor sovietice în Polonia, el reușea să ajungă la Cernăuți.

Intervenția Armatei Roșii a fost percepută, de întregul spectru al opiniei publice românești, drept o aplicare concretă a acordurilor sovieto-germane din 23 august 1939 și debutul unei noi împărțiri teritoriale. Conform istoriografiei polone, prin acțiunea de la 17 septembrie, U.R.S.S. a încălcat toate tratatele și acordurile pe care le încheiasse cu statul polon: tratatul de pace de la Riga, din 18 martie 1921; pactul Briand-Kellog din 1928; protocolul de la Moscova, din 9 februarie 1929 și, nu în ultimul rând, pactul de neagresiune din 25 iulie 1932 prin care Sovietele se angajau să respecte structurile interne ale părții contractante⁵⁵.

Aflat la Kuntzevo, lângă Moscova, fostul ministru al educației în guvernul Frontului Popular din Spania, Jesus Hernandez, îl asculta pe marcantul lider comunist Dmitri Manuiski declarându-i: „doar maniaci sinucigași vor declanșa un război împotriva Germaniei și U.R.S.S. pentru a apăra Polonia”⁵⁶. Sunt cunoscute, îndeobște, și acțiunile sovietice în regiunile polone ocupate⁵⁷. Fiind inutilă o aplicare a prevederilor alianței militare româno-polone, datorită retragerii guvernului polon pe teritoriul nostru, simultan cu înaintarea sovietică, Bucureștiul s-a hotărât să-și reafirme stricta neutralitate⁵⁸, deși, inițial, premierul Armand Călinescu s-a opus găzduirii demnitarilor de la Varșovia, sugerând o altă țară neutră, precum Turcia⁵⁹.

În paralel, existau și voci în opinia publică, în marile cotidiane, care cereau, la rândul-le, o mai mare reținere: un acid articol al lui Pamfil Șeicaru amintea de „invazia” evreiască din 1921 în Maramureș și solicita măsuri drastice pentru oprirea intrării evreilor galițieni în Bucovina („Pază la frontierele Bucovinei. Bunătatea creștină ne-a desfigurat Maramureșul și Bucovina. Și ne este destul”)⁶⁰.

Aceste opinii nu sunt catalogate, din fericire, drept generale; au existat numeroase luări de poziții și acțiuni în favoarea refugiaților. O excepțională monografie, recentă, din istoriografia polonă, dedicată problemei⁶¹, recunoaște în mod generos că soarta polonilor din România a fost, în condițiile unui război, mai mult decât bună.

Câți români s-au aflat în Polonia în timpul evenimentelor din septembrie? Nu știm exact: secretarul de ambasadă (pe post de consilier, în condițiile date) Paul Zănescu, imobilizat la

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ V. Firoiu, *Liniștea și bezna care ucide*, „Semnalul”, nr. 481, 16 septembrie 1939.

⁵⁵ Stanislaw Mackiewicz-Cat, *Historia Polski od 11 listopada 1918 do 5 lipca 1945*, London, Puls, p. 387–394.

⁵⁶ Wolfgang Leonhard, *Betrayal. The Hitler – Stalin Pact of 1939*, New York, St. Martin Press, 1939, p. 14–15.

⁵⁷ Vezi, spre exemplu, excelenta monografie a lui Jan T. Gross, *Revolution from Abroad. The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia*, Princeton, Princeton University Press, 1988.

⁵⁸ Grigore Gafencu, *Situația țării, trei luni după izbucnirea războiului*, discurs publicat în vol. *Politica externă a României, 1939. Cinci cuvântări*, București, Lucefărul, 1939, p. 45–46.

⁵⁹ Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 432.

⁶⁰ Pamfil Șeicaru, *În jurul unor măsuri de prevedere*, în „Curentul”, nr. 4 162, 12 septembrie 1939.

⁶¹ Tadeusz Dubicki, *Polscy uchodźcy w Rumunii, 1939–1945*, Gryf, Warszawa, 1995.

Varșovia, transmitea o listă cu 17 persoane refugiate în clădire⁶², cele mai multe fiind femei. Eufrosina Dvoicenco, reîntorsă la Varșovia în jurul lui 20 septembrie, povestește că a întâlnit o doctoriță din Basarabia luând parte la operațiunile de salvare a răniților din capitală și că, de asemenea, aflase și de români morți în timpul bombardamentelor⁶³. Tuturor acestora li se adăugau membrii consulatului de la Lwów despre a căror soartă, după 17 septembrie, nu s-a mai știut nimic. În urma unor perseverente mesaje trimise la Moscova, vreme de o lună, și după energice insistențe ale ministrului Gh. Davidescu, de la Directoratul Protocolului sovietic se afla că autoritățile militare ale Armatei Roșii nu răspuseseră încă dacă au putut intra în contact cu consulatul român⁶⁴. Abia la sfârșitul lunii octombrie, după o intervenție germană la Moscova, ministrul Gh. Davidescu era înștiințat că membrii misiunii de la Lwów erau în viață și așteptau să fie repatriați⁶⁵.

Ceva mai norocoși, românii aflați la Varșovia au plecat, la 23 septembrie, spre Königsberg și, de aici, la Berlin. Printre ei, toți funcționarii ambasadei de la Varșovia, în număr de opt⁶⁶. Ei relatau, la sosirea la Berlin, în 25 septembrie, că alți 12 cetățeni români, evacuați din Varșovia, se aflau în capitala Prusiei Orientale și așteptau să fie repatriați. Refugiații mai susțineau că starea clădirii române din capitala polonă nu era deloc bună, în urma celor patru obuze căzute⁶⁷. O anchetă de la Wilhelmstrasse confirma, în octombrie 1939, că imobilul era pe jumătate distrus, scăpând intacte cancelaria și o parte din mobilier. Drept urmare, guvernul român a cerut și obținut ca doi cetățeni ai săi să rămână la Varșovia pentru a asigura paza localurilor⁶⁸ (Vasile și Petre Ignat, care scăpaseră ca prin minune de un puternic bombardament în zona ambasadei).

Situația celor rămași în blocadă nu era deloc dătătoare de speranțe. Câțiva refugiați estonieni, ajunși cu bine la Tallinn după un drum epuizant, rememorau cu groază clipe din coșmarul varșovian: pentru obținerea unei bucăți de pâine era nevoie să aștepți, vreme de câteva ore, la un rând de peste un kilometru. Restaurantele, cele care mai funcționau, nu ofereau altceva decât o supă⁶⁹. Eufrosina Dvoicenco susținea relatările fugarilor baltici. Atâta timp cât a rămas în Varșovia asediată, a simțit foamea în formele ei cele mai crude. Pe străzi, în timpul bombardamentelor, „femei și copii și chiar oameni în toată firea erau văzuți repezindu-se asupra cailor uciși de schije, tăiau bucăți de carne din ei și fugeau să le frigă cum și unde puteau”. Nu de puține ori erau auzite expresiile de jale ale locuitorilor rămași: „zdrobili z nas nowa Abysinie!” (pol.: „au făcut din noi o nouă Abisinie!”)⁷⁰.

Reîntorsă din suburbii, după ocuparea Varșoviei de către germani, solitara româncă descoperă un peisaj apocaliptic, catastrofă sintetizată în două cuvinte de un necunoscut, cu care se întâlnește la porțile orașului distrus: „gruzy i trupy” (pol.: „ruine și cadavre”). Primul lucru care a izbit-o a fost mirosul greu, pestilential, de cadavre. În încercarea de a străbate fostele străzi centrale (Marszałkowska, Nowy Swiat, piața Palatului Regal, toate distruse) i s-a înfățișat „un spectacol

⁶² Arhiva M.A.E., fond 71/1939, E9, vol. 68, f. 254, telegramă nr. 697 din 20 septembrie 1939, de la consilierul Paul Zănescu (Varșovia), prin Ambasada română din Paris, pentru Ministerul de Externe.

⁶³ E.D., *op. cit.*, p. 45–47.

⁶⁴ Arhiva M.A.E., fond 71/1939, E9, vol. 68, f. 291, telegramă nr. 2 733 din 22 octombrie 1939 de la ministrul României la Moscova, Gh. Davidescu, pentru Ministerul de Externe.

⁶⁵ Ibidem, f. 292, telegramă nr. 2 773 din 27 octombrie 1939 de la ministrul României la Moscova, Gh. Davidescu, pentru Ministerul de Externe.

⁶⁶ „Universul”, nr. 265, 27 septembrie 1939.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Arhiva M.A.E., fond 71/1939, E9, vol. 68, f. 284, telegramă nr. 3 885/P.P. 4 din 7 octombrie 1939 de la Legația română din Berlin, pentru Grigore Gafencu, ministru de externe.

⁶⁹ „Curentul”, 27 septembrie 1939.

⁷⁰ E.D., *op. cit.*, p. 43–44.

înfrorător: mii de oameni, rămași pe jumătate îngropați în molozul ruinelor, mii de stârvuri în putrefacție”⁷¹. Casele erau dărâmate, trotuarele găurite de schije, pe oriunde se puteau vedea grămezi de fire telegrafice rupte, resturi de vagoane de tramvai și autobuze ciuruite de gloanțe. Superbele parcuri și grădini varșoviene fuseseră prefăcute în cimitire, „pline de morminte improvizate, cu cruci albe, simple, uneori împodobite cu mici stauți, culese probabil de prin ruinele bisericilor”⁷². Fusese atinsă de gloanțe și urna ce conținea inima lui Chopin, aflată în biserica Sfintei Cruci, în fața Universității, la întretaieriile arterelor principale Krakowskie Przedmieście și Nowy Swiat. Cu primele trenuri germane, care transportau rezidenții din statele neutre Eufroșina Dvoicenco a reușit să părăsească Varșovia, spre Berlin, lasând în urmă o „povestire credincioasă” cum și-a intitulat, cu modestie, relatarea, una din cele mai teribile și sugestive pagini de reportaj de război care se păstrează în literatura română de specialitate.

Ce imagine au avut românii la drama polonă din septembrie 1939? Depinde de punctul de vedere din care se privește; omul oarecare, cel care constituie opinia publică, a reacționat imediat și cel mai febril. El este cel care a citit ziarele, consumând informația diferită oferită, a fost concentrat la granițe, a acordat sprijin, cu ce a putut, zecilor de mii de refugiați. Elita politică, căutând să evite un conflict cu Germania sau U.R.S.S., a răsuflat ușurată când, din cauza precipitării evenimentelor – retragerea intempestivă a guvernului polon – nu s-au mai aplicat stipulațiile convențiilor militare și politice bilaterale. Demn de apreciat este că, și în aceste condiții, la nivelul autorității de stat nu au existat piedici în ceea ce privește obținerea statutului de refugiat, chiar pentru unele personalități profund antipatice clasei politice de la București (precum ministrul de externe, Józef Beck sau șeful suprem al armatei, mareșalul Edward Smigły-Rydz). Creatorii de opinie, gazetarii și oamenii de cultură au susținut în principiu o atitudine net pro-polonă, legată organic de relațiile tradiționale cu Franța și Marea Britanie. Excepțiile de la regulă nu relevează dovezi de apreciere față de Germania cât, mai degrabă, rețineri serioase față de disfuncționalitățile Republicii polone, incapabilă de a rezolva o ecuație politică și militară vitală pentru pacea Europei.

Două decenii, timp în care cele două țări au avut graniță comună, nu a fost perioada necesară unei cunoașteri perfecte și a unei apropieri naturale, benefice. Reacția populară română la tragedia polonă a fost, mai degrabă, instinctivă, marcată de elemente ale psihologiei naționale și nu a avut un fundament istoric, politic sau cultural (poate, în o măsură, și ca o reacție de adversitate față de Germania, sentiment demonstrat de mai multe ori în istoria națională).

⁷¹ *Ibidem*, p. 71.

⁷² *Ibidem*, p. 39.

DIN ISTORIA PARTIDELOR POLITICE STUDII DOCUMENTARE

CONSIDERAȚII PRIVIND OPȚIUNEA POLITICĂ EXTERNĂ A P.N.L. CONDUS DE GHEORGHE I. BRĂȚIANU

NICOLAE PEPENE

Gheorghe Brătianu*, în 1947, într-un an de cumpănă pentru viitorul României, lăsa memoriei istoriei credința sa de istoric spunând: „Adevărul istoric e unul singur; el poate întârzia, dar nu lipsește niciodată”¹. Cuvintele sale se vor perpetua în timp, trecând prin dureroasele încercări ale perioadei comuniste, ajungând astăzi la noi ca o speranță de neînălțurat și ca un stăruitor îndemn.

Prin prăbușirea totalitarismului comunist se crează și premisele îndeplinirii și relevării adevărului istoric în întregimea sa, a abordării oricărei tematici fără silința deformărilor și a încadrării într-un cadru dinainte trasat de barierele ideologice restrictive ale regimului comunist.

Un caz deosebit de relevant, în sensul celor expuse mai sus, îl reprezintă studierea evoluției mișcării liberale în perioada interbelică. Forța ideologică și practică a liberalismului românesc, contribuția sa decisivă la marile momente istorice ale națiunii române din perioada modernă și contemporană sunt realități istorice de necontestat. Însă, cu toate acestea, nu s-a realizat o cercetare sistematică și deplină a acestei tematici atât de importante.

Dorința noastră este de a veni în întâmpinarea acestor necesități, abordând un segment deosebit de interesant al evoluției mișcării liberale, o încercare mai puțin cunoscută a liberalismului românesc de a se acomoda la realitățile societății românești și ale lumii politice internaționale. Este vorba de Partidul Național Liberal condus de Gheorghe I. Brătianu. Intervenția de față va încerca să contribuie la clarificarea unui aspect deosebit de controversat, atât în disputele politice ale acelor vremuri, cât și în menționările istoriografice postbelice: opțiunea politică externă a Partidului Național Liberal – Gh. Brătianu.

Dezavantajat în disputele politice ale anilor '30 de numărul relativ redus al membrilor săi, P.N.L.–Gh. Brătianu a jucat totuși un rol de prim rang în arena politică românească. Această poziție politică remarcabilă a fost dictată de valoarea aderenților săi. Liderul partidului, istoricul Gh. Brătianu a reușit să reunească în jurul său o bună parte din elita intelectualității românești. El va reuși chiar crearea unui adevărat partid al istoricilor (din gruparea sa politică au făcut parte mari personalități ale istoriografiei românești, ca de exemplu: C.C. Giurescu, Victor Papacostea, P.P. Panaitescu, Radu Vulpe). Astfel, argumentația politică a P.N.L.–Gh. Brătianu devine cu atât mai interesantă, cu cât ea reprezintă nu numai o susținere a calculelor politice ci și, deopotrivă, obiect de reflecție istorică. Pe lângă toate acestea trebuie avută în vedere și atitudinea politică a lui Gheorghe Brătianu, a acestei mari personalități științifice, a acestei conștiințe istorice în acțiune, ce va încerca să aducă în atmosfera destul de tulbură și de tulburată a vieții publice un alt stil și o altă cadență, o

* Pentru a face distincție între partidul liberal condus de Gheorghe Brătianu, partid cu existență politică între anii 1930–1938 și vechiul partid liberal, în articol vom folosi denumirea de P.N.L.–Gh. Brătianu sau P.N.L.–georgist, denumiri consacrate în uzul public al anilor '30.

¹ Cuvintele au fost rostite în chiar ziua semnării păcii de la Paris (10 februarie 1947).

liniaritate de la care nu s-a abătut și o hotărâre pe care nu a sacrificat-o pentru nici o tentație, indiferent, de miza politică².

Activitatea politică a P.N.L.–Gh. Brătianu cu privire la politica externă a statului român, indiferent de modul în care o tratăm, rămâne clar inspirată de o realitate istorică și geografică implacabilă: vecinătatea României cu U.R.S.S. Ca stat aflat în imediata apropiere a experienței comuniste și sub presiunea tendințelor expansioniste ale acesteia, România trebuia să-și asigure în permanență un sistem de alianțe puternice capabile de a da siguranța statului român și de a impune respect vecinilor săi.

În 1930, o astfel de siguranță se părea că poate fi oferită de continuarea sistemului tradițional de alianță. Întreg eșcherul politic românesc înclina spre această politică. Pentru P.N.L.–Gh. Brătianu, la începutul activității sale politice, întărirea sistemului de alianțe cu statele care ne-au stat alături la înfăptuirea unității naționale și îndeosebi cu Franța constituia dezideratul esențial al politicii externe ce trebuia dusă de statul român³. O „cruciadă a civilizației contra barbariei” putea fi condusă în acei ani numai de Franța⁴. Aceasta, pe lângă faptul că era considerată un „campion al civilizației burgheze împotriva bolșevismului”, se dovedise și „păzitoarea statomnică a ordinii sociale și politice din răsăritul Europei în cadrul tratatelor ce au consfințit întregirea neamului românesc între Tisa și Nistru”⁵.

În ianuarie 1932, Gheorghe Brătianu, însoțit de o parte din conducerea partidului său, efectuează o vizită la Paris⁶. Cercurile politice franceze primesc cu mult interes această vizită. Liderul liberal are o întrevvedere cu Henry Berenger, președintele Comisiei de Afaceri Externe a senatului francez și, înainte de a părăsi Parisul, o alta cu însuși președintele Franței, Paul Doumer. Lumea politică franceză dorea să cunoască situația politică internă din România și mai ales opțiunile politice externe ale românilor. Răspunsurile lui Gheorghe Brătianu sunt liniștitoare. Domnia regelui Carol al II-lea este prezentată ca o „garanție a stabilității regimului monarhic constituțional”, georgiștii mai crezând încă în aranjamentele, în probitatea morală și etică a suveranului, iar politica externă a României o „continuare credincioasă a sistemului tradițional de alianțe”⁷. În privința orientării externe a partidului său, Gheorghe Brătianu declara că „tradiția românească a prieteniei cu Franța este un postulat pentru P.N.L.”. La rândul său liderul liberal, cerând explicații în privința pactului de neagresiune dintre Rusia și Franța, primește asigurări din partea înalților oficialități franceze că „Franța nu va modifica întru nimica atitudinea ei în privința granițelor noastre (românești – n.a.) de răsărit”⁸.

Evoluția politică internațională ulterior anului 1932 este marcată de o presiune politică crescândă, impulsională de acțiuni provocatoare ale statelor revizioniste. În fața noilor realități politice, Franța accelerează demersurile pentru realizarea unui sistem colectiv de alianțe ce avea drept scop asigurarea

² L.Kalustian, în „Flacăra”, din 28 august 1980; pentru activitatea politică a lui Gheorghe Brătianu și a partidului său, vezi și Victor Spinei, *Confluente istoriografice românești și europene: 90 de ani de la nașterea istoricului Gh. I. Brătianu*, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1988; Șerban Papacostea, *Gh. I. Brătianu: Istoricul și omul politic*, în „Revista istorică”, tom IV, 1993, nr. 1–2; Valeriu Râpeanu, *Cultură și istorie*, vol. II, București, Edit. Cartea Românească, 1988; Valeriu Florin Dobrinescu, *Gh. I. Brătianu și unele probleme ale consolidării statului național unitar*, în „Revista de istorie”, tom 41, nr. 12, 1988; introducerea lui Stelian Brezeanu la reeditarea lucrării lui Gh. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique le peuple roumain*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988.

³ „Mișcarea”, din 19 august 1931.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem din 18 septembrie 1931.

⁶ Ibidem din 1 februarie 1932.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem din 2 februarie 1932.

securității aliaților. Esențială pentru eficacitatea politicii franceze rămânea cooptarea în acest sistem a Umunii Sovietice. Aproximarea franco-sovietică a fost percepută în mod total diferit în România. Nicolae Titulescu, conducătorul politicii externe românești, se pronunța pentru o înțelegere cu U.R.S.S.; din momentul în care aceasta devenea aliatul aliaților, România „nu putea să fie în același timp și aliata Franței și inamicul Rusiei, aliata ei”⁹. Mai mult decât atât, Titulescu considera că o înțelegere româno-sovietică sub forma unui pact de asistență mutuală era merită să dea alianței franco-sovietice valoare practică la momentul oportun.

Contrar poziției diplomatice oficiale a României, P.N.L.–Gh. Brătianu se declara fără rezerve împotriva unei apropieri româno-sovietice. În același timp, Franța își pierdea imaginea de „campion” al luptei împotriva bolșevismului. Impresia că politica externă românească este dirijată prin presiuni diplomatice conform obiectivelor franceze, nesocotindu-se interesul național, determina o poziție dură a georgiștilor, ei mergând până la a cere chiar o revizuire a politicii externe dusă de statul român, considerând că asigurarea apărării unității naționale, în fața noilor realități politice, devine realizabilă numai printr-o opțiune politică ce nu mai putea ține cont numai de alianțele tradiționale¹⁰.

În mod greșit, acum tendințele expansioniste ale statelor totalitare de extremă dreaptă sunt privite de P.N.L.–Gh. Brătianu cu indulgență atâta timp cât nu lezează interesele românești. Încă din 1933, când se pune problema revizionismului german în privința Anschluss-ului, liberalii considerau că înfăptuirea lui rămâne o problemă care privește exclusiv Austria și Germania, în virtutea principiului de liberă afirmare a popoarelor și că pentru noi „realizarea lui ar fi de preferat unui Zollverein Austro-Maghiar care ar însemna între altele un început de temelie solidă pentru resurrecția habsburgică”¹¹. Iar atunci când se pune problema raporturilor româno-germane în paralel cu cele româno-sovietice, Partidul Liberal Georgist este favorabil primelor, considerând că dacă raporturile cu Rusia nu aduc nici un folos, în schimb Germania este un important factor economic și ca atare nu poate fi nesocotit¹². Mai cu seamă că din punctul acesta de vedere, situația politică din Germania nu are o „influență hotărâtoare asupra evoluției raporturilor economice româno-germane”¹³. Când însă devine evident că Reich-ul încerca în primul rând o lovitură politică prin „cursa economică”, P.N.L.–Gh. Brătianu își menține opțiunea, socotind că România nu se poate „sufoca economică de dragul nimănui” și că, deși favorizată economic de Germania, ea poate păstra o distanță politică liniștitoare față de aceasta. Opțiunea fiind susținută și de intuiția corectă a politicii conciliatoriste a aliaților tradiționali care „cred că o alianță se menține numai prin fraze”¹⁴.

Pe aceeași linie, o atitudine îngăduitoare este adoptată și față de pretențiile Italiei fasciste. Astfel, se considera că pentru salvarea păcii, Liga Națiunilor trebuia să găsească formula care să dea satisfacție pretențiilor italiene. Față de Mussolini și de regimul său, oficiosul partidului georgist vine cu articole elogioase, în care se arată că Mussolini a „spiritualizat nația” și astfel „prestigiul Italiei nu mai poate fi îngenunchiat prin fluturarea primejdiilor din afară”¹⁵.

O atitudine asemănătoare este adoptată și în privința Japoniei, aliatul mai îndepărtat al Italiei și Germaniei. Mai cu seamă că în acest caz existau după opinia liderului liberal georgist și „interese specifice” ce dictau o strânsă legătură de prietenie între România și această țară „atât de îndepărtată în spațiu, dar totuși îndeajuns de apropiată de interesele noastre specifice în Estul Europei”¹⁶. Se avea deci în vedere, din nou, problema vecinătății cu U.R.S.S.

⁹ Vezi, Ion M. Oprea, *Concepția României și Cehoslovaciei asupra securității colective europene și colaborarea lor împotriva fascismului (1930–1939)*, în „Revista de istorie”, tom 39, nr. 12, 1986.

¹⁰ Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond Gheorghe Brătianu, scrisoarea către Stelian Popescu din 12 octombrie 1935, S 10/CD III.

¹¹ „Mișcarea” din 22 iunie 1933.

¹² Ibidem din 6 noiembrie 1934.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem din 2 iunie 1935.

¹⁵ Ibidem din 25 august 1935.

¹⁶ Ibidem din 18 martie 1933.

În 1935 această problemă are un loc de frunte în cadrul contactelor politice europene ce urmăreau încheierea de înțelegeri cu posibilități concrete de aplicare. Mai întâi Franța și apoi Cehoslovacia vor semna un pact de asistență militară cu Uniunea Sovietică. Pactul respectiv avea în vedere în primul rând sprijinirea militară a Cehoslovaciei de către sovietici în cazul unei agresiuni. Însă pactul devenea inoperant în condițiile în care Polonia și România refuzau acordarea permisiunii de trecere pentru trupele sovietice. Ministrul de externe român, Nicolae Titulescu, duce o politică favorabilă deschiderii graniței de răsărit, preconizând încheierea unei înțelegeri cu U.R.S.S.¹⁷ P.N.L.–Gh. Brătianu se va distinge prin puternica opoziție ce o va face politiciii lui Titulescu. Liberalii georgiști vor organiza o puternică campanie de presă și vor lansa o mulțime de interpelări în Parlament. Edificatoare pentru argumentația lor împotriva pactului cu Soviete e este întrebarea lui Gheorghe Brătianu: „Avem oare garanția că Rusia sovietică ar respecta mai deplin angajamentul (respectarea suveranității și a integrității statului român – n.a.) chiar dacă și le ar lăsa să fie sigură de le putea șterge oricând prin prezența armatelor care ar fi îngădui teritoriul nostru de alianțe a factorului sovietic ar determina pe lângă o dereglare a acestuia prin amenințările ce ne priveau și o înrăutățire a raporturilor noastre cu Germania, stat aflat într-o puternică contraofensivă politică, viitorul arbitru al situației politice europene. Acest lucru urma să determine în final o apropiere a Germaniei de țări cu pretenții revizioniste față de România.

Manifestarea cea mai răsunătoare a opoziției lui Gheorghe Brătianu față de Titulescu fost călătoria pe care a întreprins-o în ianuarie 1936 la Berlin. În mod semnificativ, șeful partidului liberal georgist, istoricul Gheorghe Brătianu, a ținut o conferință la Universitatea din Berlin despre *Bismarck și Ion C. Brătianu*, evocare a politicii de apropiere față de Germania inițiată de bunicul său, în urma nefericitei experiențe ce o constituise alianța României cu Rusia, în timpul războiului pentru cucerirea independenței de stat și a tratativelor de pace de la Berlin¹⁹.

Germania își dorea o mai strânsă colaborare cu țările din sud-estul Europei. Începând din septembrie 1934 ea își concentrează eforturile asupra unei apropieri de România, care din punct de vedere economic reprezenta un deosebit interes²⁰. Însă, bineînțeles, nu era vizată doar colaborarea economică cu România ci și influența unei schimbări a orientării politice a acesteia. Astfel încă din 1934, Schickedanz, șeful oficiului de politică externă al N.S.D.A.P., proiectează o „mișcare populară” ce avea în vedere în primul rând răsturnarea lui Nicolae Titulescu, considerat principal exponent al orientării politice externe a României spre Franța și Liga Națiunilor. În sprijinul acestei idei Schickedanz stabilește contacte cu diferiți politicieni români. Conducătorul „mișcării” este ales Octavian Goga, liderul Partidului Național Creștin, însă era avută în vedere cooptarea și a Frontului Românesc al lui Alexandru Vaida-Voevod și a P.N.L.–Gh. Brătianu²¹.

În timp ce Aussenpolitischesamt a lui Rosenberg miza îndeosebi pe Goga, Ministerul de Externe German, respingând ideea amestecului în politica internă a României și adoptând politica multiplicării legăturilor economice dintre cele două țări, ce ar fi dus, în mod firesc, la strângerea relațiilor politice, era pentru o apropiere de partidul lui Gheorghe Brătianu, partid considerat mai echilibrat politic, capabil de a participa sau chiar de a forma un guvern ce ar fi urmat să se manifeste ca filogerman²².

¹⁷ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, București, Edit. Enciclopedică, 1994, p. 100–139.

¹⁸ Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond Gheorghe Brătianu, scrisoare către Stelian Popescu din 12 octombrie 1935, S 10/CD III.

¹⁹ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 28.

²⁰ Cf. Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române în perioada 1930–1944*, București, Edit. Humanitas, 1994, p. 44.

²¹ *Ibidem*, p. 45.

²² Francisco Veiga, *Garda de Fier. 1915–1941. Mistica ultranaționalismului*, București, Edit. Humanitas, 1993, p. 254.

Prin urmare vizita și conferința lui Gheorghe Brătianu la Berlin sunt urmărite cu deosebit interes de toate cercurile conducătoare germane. În întâlnirile ce au avut loc între liderul liberal și personalități conducătoare ale Reichului se vor pune cu insistență două probleme: cea a pactului româno-sovietic, atitudinea lui Gheorghe Brătianu fiind deja bine cunoscută în Germania, și zvonurile cu privire la o alianță germano-maghiară cu scopul de a sprijini revizionismul maghiar. Partea germană va sublinia că o alianță germano-maghiară nu exista și că nu este în intenția sa de a sprijini „nici direct, nici indirect vreo revendicare revizionistă a Ungariei împotriva României de la care poporul german nu are nimic de cerut și cu care dorește cele mai bune relații”²³. Însă acest indirect mesaj, trimis prin Gheorghe Brătianu cercurilor politice românești, avea și o precizare esențială: încheierea pactului româno-sovietic ar determina o apropiere a Germaniei de „țări ce nu ne sunt prietene”²⁴.

Gheorghe Brătianu concluziona după vizita de la Berlin, că aceasta a verificat orientarea corectă a partidului său în privința politicii externe românești, că „întrevederile mi-au întărit convingerea că a merge cu relațiile cu U.R.S.S. dincolo de relațiile de bună vecinătate însemna o îndoită primejdie pentru securitatea țării ca și pentru pacea Europei”²⁵.

Vizita lui Gheorghe Brătianu și declarațiile după aceasta vor provoca o mare agitație în lumea politică românească. Nicolae Titulescu, ministrul de externe „en titre” al României, declara lui Armand Călinescu, că se teme de Gheorghe Brătianu pentru că acesta ar fi „Marghilomanul actual al României”²⁶. Dorind să elimine orice suspiciuni, conducerea P.N.L.–Gh. Brătianu va sublinia că din punctul ei de vedere nu se poate pune problema relațiilor româno-germane pe tărâm ideologic, declarându-se contra nazismului. Astfel, raporturile cu Germania „le-am considerat și le considerăm în lumina intereselor României de la țară la țară și de la stat la stat, deci nu în perspectiva unei ideologii sau a unei acțiuni politice interne”²⁷, și că „noi nu putem concepe ca politica externă a țării să fie inspirată de doctrine fasciste sau antifasciste”²⁸. Mai târziu, Gheorghe Brătianu va declara, în octombrie 1937, după ce se întoarce dintr-o vizită în însăngerata Spanie: „nu trebuie să faci politică externă înăuntru și politică sau ideologie internă în afară. Pe toate tărâmurile și în toate împrejurările se impune o politică românească”²⁹.

P.N.L.–Gh. Brătianu, deși afirma o poziție doctrinară și politică naționalistă, este foarte clar mult mai moderat decât oricare dintre partidele românești de dreapta, existând de asemenea o deosebire netă, afirmată de către însăși conducerea sa, față de doctrinele și practica partidelor fasciste. Reacionând vehement la acuzațiile de imitare ideologică a nazismului, liberalii georgiști arătau că nu au nevoie de „semne exterioare pentru a-și afirma în fața maselor încrederea sa de neam”³⁰. Naționalismul georgist se dorește o doctrină aparte, încercând o îmbinare salutară a naționalismului cu liberalismul pe toate planurile vieții societății românești, deoarece „grandoarea istorică a liberalismului este naționalismul economic ridicat la rangul unei credințe, afirmat cu mândrie străinilor până la consecințele salutare”³¹. Spre exemplificare, pe plan economic, întuind primejdiile doctrinelor fasciste, formațiunea politică liberală, deși recunoaște necesitatea intervenției statului îndeosebi în economie, datorită marilor greutăți întâmpinate de „axioma gândirii liberale, libera concurență”, subliniază pericolul etatismului economic, a formulei lansate de Benito Mussolini: „Totul de la stat”³². Partidul georgist consideră că un regim etatist riscă să lovească în

²³ „Mișcarea” din 30 ianuarie 1935.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Armand Călinescu, *Însemnări politice*, București, Edit. Humanitas, 1990, p. 291.

²⁷ „Mișcarea” din 30 ianuarie 1935.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem din 3 octombrie 1937.

³⁰ Ibidem din 29 ianuarie 1936.

³¹ Ibidem din 5 februarie 1935.

³² Ibidem din 17 martie 1935.

instituțiile democratice, supunându-le presiunii covârșitoare a unor forțe colective, amenințându-le existența sau determinând o subzistență a acestora ca „forme fără fond”³³. Pe plan social și economic, regimul etatist promovat de dictaturile fasciste riscă să „paralizeze orice inițiativă, totul așteptându-se de la aparatul de stat, adică de la birocratism, iar indivizii nu mai sunt decât unități fiscale sau administrative”³⁴. Ori pentru P.N.L.–Gh. Brătianu liberalismul rămănea „doctrina principală a sistemului politic românesc”, el având o „întreită rațiune în țara noastră”: în primul rând din punct de vedere național, prin apărarea proprietății individuale, „garanția existenței noastre ca națiune”, în al doilea rând din punct de vedere social, „din nevoia unei elite selecționate din pătura mijlocie urbană sau rurală” și în al treilea rând din punct de vedere economic prin faptul că asigura țării o „producție calitativă”³⁵.

Misiunea P.N.L.–Gh. Brătianu devenea astfel o „continuuă adaptare a liberalismului la realități”³⁶, avându-se în primul rând în vedere apărarea sistemului politic constituțional, deoarece „democrația este formula politică a liberalismului care este temelie și frâna ei, o îndrumare economică și socială”³⁷. După cum se vede, dinamica activității programatice și doctrinare a P.N.L.–Gh. Brătianu se dovedește pe cât de interesantă pe atât de inedită. Tributar și el radicalismului politic al anilor '30, partidul georgist rămănea, trecând peste exagerările doctrinare și greșelile politice, un exponent reprezentativ al luptei duse de o parte a partidelor politice românești pentru apărarea sistemului democratic și a unității naționale a statului român. Deși cu orientare de dreapta, el nu putea accepta adoptarea unor ideologii străine sau utilizarea ca metodă de luptă politică a terorismului, căci „România de mâine nu poate fi opera crimei, ci a rezistenței morale a fiilor săi”³⁸.

Apropierea de Germania nazistă privea doar obținerea din partea acesteia a unui sprijin pentru apărarea integrității naționale a României și în primul rând se avea în vedere pericolul comunist. Contactele cu cercurile politice germane vor continua și după demiterea lui Titulescu, fapt în urma căruia s-a abandonat încercarea României de apropiere și cooperare cu Uniunea Sovietică. Germania era interesată în păstrarea relațiilor cu georgiștii pentru că dorea, în vederea planurilor viitoare, să-și mențină o poziție cât mai bună în topul preferințelor politice externe ale partidelor românești. De asemenea, P.N.L.–Gh. Brătianu, surprinzând atitudinea conciliatoristă a puterilor occidentale și rolul important pe care urma să-l joace Germania în sud-estul Europei, avea tot interesul să mențină contactele politice.

Un moment deosebit, nu numai în evoluția politicii externe a P.N.L.–Gh. Brătianu, ci și pentru evoluția politicii externe a României în general și a relațiilor româno-germane în special, îl reprezintă convorbirea ce a avut loc la 16 noiembrie 1936 între Adolf Hitler și Gheorghe Brătianu. Urmărind să-l câștige definitiv și categoric pe fruntașul liberal pentru promovarea unei politici externe românești de apropiere de Germania, clarificându-i rezervele și măgulindu-l, conducătorul celui de-al treilea Reich îl primește pe acesta în audiență. Această întâlnire reprezintă prima audiență acordată de către Hitler unui politician român³⁹. Tentativele de apropiere româno-germane, încet dar sigur, încep să se concretizeze. În cadrul întâlnirii, Hitler a declarat că: „pretențiile revizioniste ale Ungariei nu trebuie luate prea în tragic, ele sunt poate necesare din punctul de vedere al politicii interne. Adevăratul pericol care amenința România și pacea în Europa este bolșevismul. Dar dacă România devine un avanpost al ordinii în Europa, atunci nici un stat nu va fi mai interesat în menținerea ei decât Germania. Sunt gata să spun acest lucru și la Budapesta așa cum am făcut-o

³³ Ibidem din 20 martie 1935.

³⁴ Ibidem din 17 martie 1935.

³⁵ Ibidem din 5 februarie 1935.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem din 24 octombrie 1936.

³⁹ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 44.

deja față de Horthy⁴⁰. Hitler îi atrage atenția lui Gheorghe Brătianu și asupra articolului pe care Alfred Rosenberg îl publicase cu o zi înainte în „Volkischer Beobachter” ca fiind sugerat de el și dorindu-se o replică pentru Mussolini în privința Ungariei. În articol se afirmă categoric: „Pretențiile Ungariei nu privesc Germania”⁴¹. La aceeași întâlnire, speculând poziția antisovietică a lui Gheorghe Brătianu, Hitler îi propune acestuia „garantarea fruntariilor” pentru România în schimbul slăbirii legăturilor acesteia cu Rusia⁴².

O manifestare oficială a P.N.L.–Gh. Brătianu în privința politicii externe a României nu a existat, partidul condus de Gheorghe Brătianu neparticipând la nici o guvernare. Totuși amprenta opțiunii politicii externe a liberalilor georgiști exista. Ea consta în ocuparea portofoliului de ministru al Afacerilor Externe de către doi foști frunțași georgiști: Istrate Micescu și Mihai Antonescu. Primul trecut în Partidul Național Creștin din tabăra georgistă în preajma formării guvernului Goga a îndeplinit pentru o scurtă perioadă funcția de ministru de externe (1937–1938). O contribuție mult mai mare în comparație cu Micescu a reprezentat-o activitatea lui Mihai Antonescu, devenit, din septembrie 1940, principalul colaborator al lui Ioan Antonescu. Fostul frunțăș georgist a îndeplinit succesiv în perioada 1940–1944 funcțiile de ministru al Propagandei Naționale, de Externe și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

Limitându-se la perioada 1930–1938, perioada de existență politică propriu-zisă a P.N.L.–Gh. Brătianu, putem cu certitudine afirma că orientarea externă a acestuia este explicată în mod elocvent de doctrina naționalistă adoptată și de atitudinea profund anticomunistă. Apropierea de Germania excludea însă în mod evident orice colaborare pe plan ideologic. Dorind o legătură mai strânsă doar cu personalități ce reprezentau statul german și nu partidul nazist, conducerea partidului liberal georgist evita o întâlnire la nivel înalt cu reprezentanți ai N.S.D.A.P.-ului. Invitat să participe la congresul partidului nazist de la Nürnberg din toamna anului 1937, Gheorghe Brătianu refuza cu diplomație, delegându-l în locul său pe Atta Constantinescu⁴³. De o deosebită ținută etică, conducătorul liberal nu ar fi acceptat niciodată ca partidul său să devină un pion de manevră în jocul politic al oricăror forțe politice, atât interne, cât și externe, indiferent de avantajele ce i s-ar fi oferit.

Forța economică, militară și politică a Germaniei, inconsecvența Occidentului în sprijinirea României, periculoasa vecinătate cu experiența comunistă vor fi singurele motive ce vor dicta orientarea pro-germană a liberalilor georgiști. Străin de orice ideologie totalitară, P.N.L.–Gh. Brătianu a avut în vedere slujirea unui singur scop: apărarea, într-o viziune proprie, a statului național unitar român și a instituțiilor democratice ale acestuia.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 311; Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 334.

⁴² Despre această discuție s-a redactat o notă scrisă care se păstrează în Arhivele Ministerului de Externe German. Nota a fost arătată de Göring lui Petrescu-Comnen, iar acesta i-a reproduș-o, în februarie 1937, lui Armand Călinescu (Armand Călinescu, *op. cit.*, p.334).

⁴³ „Mișcarea” din 28 septembrie 1937.

TINERETUL NAȚIONAL-LIBERAL ÎNTRE ANII 1928–1948

IOAN TODEA

Organizația Tineretului Național-Liberal a luat ființă la 9 decembrie 1928¹ și a fost concepută a fi o școală de pregătire a tinerilor pentru viața politică. Nucleul inițial, format din 15 tineri intelectuali, l-a ales pe Mihai Berceanu ca președinte. Acest mic grup de tineri din București și-a propus să studieze metodic și liniștit problemele mari ale poporului român, pentru cunoașterea lor justă, obiectivă, „limpezită de toate deviațiile produse de pasiuni inferioare”², încât, mai târziu, fiind bine pregătiți, să poată lua parte la viața politică.

Regulamentul organizației a fost adoptat la 1 aprilie 1929, când avea 115 membri. Conform acestui document, scopul tineretului liberal era: „să contribuie la purificarea moravurilor rele și să combată prin grai și scris acțiunea tuturor celor care puneau mai presus interesele personale decât cele ale țării”³. Potrivit acestui *Regulament*, orice persoană de la vârsta de 20 de ani împliniți putea deveni membru al organizației. Primirea se făcea pe baza unei cereri scrise, contrasemnată de trei membri, și cu acordul adunării săptămânale a organizației. În capitolul III al regulamentului erau prevăzute drepturile membrilor, iar în capitolul IV, îndatoririle. Potrivit capitolului V, organizația era condusă de un președinte și un secretar general, ajutat de un secretar de ședință. Așadar organizația, la scurt timp de la înființare, avea propriul ziar, „Tineretul Liberal”, apărut la 1 aprilie 1929, și propria conducere.

Un eveniment important în viața tinerilor liberali a avut loc la 7 decembrie 1930. Este vorba de adunarea generală a organizației, adunare prilejuită de sărbătorirea a doi ani de activitate. În prezența lui Ion G. Duca, președintele Partidului Național-Liberal, și a altor conducători ai partidului, s-a desfășurat o însemnată întrunire în cadrul căreia, președintele Tineretului Național-Liberal, Mihai Berceanu, a prezentat o *Dare de seamă*, au luat cuvântul Ion G. Duca, C.D. Dimitriu, fost ministru, și alți vorbitori.

Din *Darea de seamă* rezultă că organizația a avut cuceriri încete, dar sigure, atât numerice, cât și în activitatea concretă. „De la micul nucleu, de 15 inși, câți erau la 9 decembrie 1928, astăzi grupul numără 530 de membri, toți tineri intelectuali”⁴. În acești doi ani s-au ținut 98 de ședințe în care s-au prezentat și analizat subiecte mari care interesează țara: impozitele, monopoliurile, constituția, bugetul, reforma agrară, politica externă, concepția de viață, reforma administrativă, congresul bisericesc, politica și partidele politice, omul politic Ion I.C. Brătianu în timpul războiului, epopeea războaielor, doctrina tineretului liberal⁵. Din același document rezultă participarea conducerii organizației la congresul constitutiv al organizației tineretului liberal din Ardeal, desfășurat la Cluj, în 7 noiembrie 1930.

¹ *Tineretul Liberal. Dare de seamă a adunării generale din 7 decembrie 1930 cu îndrumări date de I.G. Duca*, București, Tipografia „Dimitrie Cantemir”, 1931, p. 11.

² *Ibidem*.

³ „Tineretul liberal”, din 1 aprilie 1929.

⁴ *Tineretul Liberal. Dare de seamă a adunării generale din 7 decembrie 1930 cu îndrumări date de I.G. Duca*, p. 12.

⁵ *Ibidem*.

Din *Darea de seamă* rezultă, de asemenea, și concepția organizației despre oricare regim dictatorial. „Dictatura, fie în numele interesului național, fie în numele unei concepții comuniste, este inadmisibilă, fiindcă ea înseamnă intronarea violenței unora sau a mai multora, negarea libertății și a democrației”⁶.

În cuvântul rostit cu acest prilej, Ion G. Duca, proclamat președinte al Tineretului Național-Liberal, după ce a felicitat organizația pentru activitatea desfășurată, a arătat: „Continuați munca pătrunși de nobilele idealuri care vă însuflețesc. Viitorul va fi al dv. și prin dv. al gloriului nostru partid și al scumpei noastre țări, care azi mai mult decât oricând are nevoie de concentrarea tuturor forțelor ei sănătoase și morale, pentru a putea învinge greutățile și înainta biruitoare spre îndeplinirea înaltei ei misiuni civilizatorii”⁷.

În perioada care a urmat, Tineretul Național-Liberal a continuat activitatea de clarificare, de aprofundare a doctrinei liberale și de consolidare politico-organizatorică. Un rol important în cristalizarea doctrinei liberale în noua etapă l-a avut teza elaborată de Vintilă Brătianu, exprimată în 24 aprilie 1927, în trei cuvinte: „prin noi înșine”⁸. Ion G. Duca a avut o importantă contribuție în acest sens. În studiul *Misiunea istorică a generației actuale*, el arăta: „Templul național se reazămă nezdruccinat pe cele cinci coloane fundamentale ale crezului nostru: ideea națională, ideea democratică, ideea de ordine, ideea de progres și ideea de înfrățire socială”⁹. Dacă la toate acestea adăugăm și teza formulată de Constantin I.C. Brătianu, în vara anului 1936, exprimată în cuvintele: „România a românilor”¹⁰, avem o imagine, în esență a doctrinei și programului liberal care stăteau și la temelia activității Tineretului Național-Liberal.

În clarificarea doctrinei și a poziției Tineretului Național-Liberal față de problemele din acea perioadă, o contribuție importantă a adus-o revista „Românul”, organ al Tineretului Național-Liberal, care a apărut bilunar, începând din 15 octombrie 1932. În articolul editorial al primului număr se arată: „În greaua luptă pe care o desfășoară Partidul Național-Liberal, pomește astăzi un val nou: Tineretul. Crescut și pregătit laolaltă, timp de peste patru ani de zile, Tineretul Liberal prezintă o forță unitară și un organism complet. Programul nostru, programul larg și cuprinzător al partidului liberal”¹¹. Răspuns la multe aspecte care ne edifică în legătură cu rostul acestei organizații îl aflăm din articolul Tineretul Liberal, apărut în aceeași revistă, din 4 martie 1933. Potrivit acestuia, *Tineretul Liberal* este o „grupare de oameni în general săraci. Oameni însă frământați de iubirea acestui pământ, oameni care au adânci legături cu trecutul acestei nații și cu forma ei sufletească. El apără burghezia română în aceeași măsură în care apără și țărâniea și pătura uvrieră și vrea să asigure producătorilor din această țară, regimul libertății”¹².

Conducerea organizației s-a preocupat, îndeosebi în anul 1933, de constituirea de noi organizații și de consolidarea celor existente. Cea mai puternică organizație locală era cea din București, apoi cele de la Cluj, Sibiu, Craiova și din alte localități din sudul Olteniei, de la Slobozia-Vlașca, Ismail și Tighina, care la rândul ei avea organizații și în târgul Căușani și orașul Comrat, precum și în 8 comune¹³. La 25 februarie și-au constituit propria lor organizație tinerii liberali din județul Mehedinți¹⁴.

⁶ *Ibidem*, p. 48.

⁷ *Ibidem*, p. 55.

⁸ „Democrația. Revistă a Cercului de Studii al Partidului Național-Liberal”, nr. 4, aprilie 1935.

⁹ *Ibidem*, 1932, p. 4.

¹⁰ „Românul”, organ al Tineretului Național-Liberal, din 13 iulie 1936.

¹¹ *Ibidem*, nr. 1, din 15 octombrie 1932.

¹² *Ibidem*, 4 martie 1933.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, 18 martie 1933.

La 21 mai 1933, la Cluj, în prezența lui Ion G. Duca, s-a constituit Comitetul de coordonare și îndrumare a activității Tineretului Național-Liberal din Ardeal și Banat, comitet în care au fost aleși tineri din următoarele 18 județe: Târnava Mică, Odorhei, Sălaj, Hunedoara, Bihor, Arad, Timiș, Satu Mare, Mureș, Turda, Alba, Bistrița. Târnava Mare, Făgăraș, Sibiu, Brașov, Ciuc, Cluj¹⁵, ceea ce arată aria largă de răspândire a organizației în această parte a țării. Cu acest prilej, în prezența lui Mihai Berceanu, președintele T.N.L., s-a hotărât ca, începând de la 1 iunie 1933, ziarele oficiale ale organizațiilor din București și Cluj, și anume „Românul” și „Ardealul”, să se unifice sub titulatura „Românul”, cu apariție săptămânală și cu redactare alternativă la București și la Cluj¹⁶.

În cuvântul rostit cu acest prilej, Ion G. Duca a făcut referiri la misiunea tineretului. „În dv. văd, arăta președintele P.N.L., viitorul țării și viitorul partidului liberal. Rolul generației mele a fost de-a întregi România. Ea și-a îndeplinit misiunea. Rolul generației dv. este de a consolida aceea ce generația mea v-a transmis. Consolidarea României Mari, sunt convins din ce în ce mai mult, nu se va putea face decât într-un spirit național, democratic, de ordine, de progres și de înfrățire socială. Iată în ce sens va trebui să faceți consolidarea țării noastre”¹⁷. Vorbind de curentele extremiste, Ion G. Duca a arătat că atât curentul de dreapta, cât și cel de stânga prezintă același pericol: „primul duce la desmembrarea unității naționale, îmbrățișând și caracterul revizionist, iar al doilea la aruncarea României în brațele comunismului”¹⁸.

Cu prilejul împlinirii unui an de activitate a ziarului „Românul”, organ al Tineretului Național-Liberal, președintele Partidului Național-Liberal și-a exprimat în fața tinerilor liberali mulțumirea față de creșterea rândurilor organizației. Cu acest prilej s-a referit și la jaloanele activității organizației, afirmând: „Tineretul trebuie să aibă preocuparea constantă de a integra acțiunea lui în acțiunea generală și în disciplina partidului. El trebuie să apară ca un factor de continuitate în evoluțiunea partidului, să respecte tradițiile trecutului și să vegheze la adaptarea ideologiei noastre, la nevoile și prefacerile vremurilor în care trăim”¹⁹.

În 13 și 14 noiembrie 1933 a avut loc la București, mai întâi la clubul P.N.L., apoi la sala „Marna”, primul congres al Tineretului Național-Liberal. Luând cuvântul, Alexandru Lapedatu, unul din liderii marcanți ai P.N.L., afirma; „Faptul că în ultimii ani tineretul a venit cu atâta încredere și însuflețire în cadrul Partidului Național-Liberal constituie pentru noi, cei în vârstă, cea mai deplină garanție că viitorul partidului căruiu i-am închinat toate puterile noastre este asigurat”²⁰.

Congresul și-a desfășurat lucrările mai întâi în 10 secțiuni, după care, în fața tuturor delegațiilor, președintele organizației a prezentat *Raportul general al secțiunilor*, din care, în cele ce urmează, în scopul cunoașterii atitudinii tinerilor liberali față de diferite probleme din societatea românească, redăm câteva aprecieri. „Astăzi pentru prima dată în istoria partidului nostru, generația tânără se întrunește într-un congres al ei, care are menirea să expună punctul său de vedere și planul de viitor pentru viața politică a țării”²¹. Apoi, după ce menționează că programul partidului este programul nostru, raportul se referă pe larg la criza care are loc în țara noastră ce are la bază „lipsa de încredere a societății în sentimentul conducătorilor, în sinceritatea și corectitudinea acțiunilor, lipsa de încredere a societății în eficacitatea legii pentru apărarea drepturilor”²². Pentru îndreptarea acestei situații, raportul sublinia că „prima reacțiune trebuie să fie sancționarea fără cruțare și fără considerațiune de persoane a tuturor acelor care au sustras banul public, au abuzat în interes

¹⁵ Ibidem, Cluj, 23 iunie 1933.

¹⁶ Ibidem, 2 iunie 1933.

¹⁷ Ibidem, 24 iunie 1935.

¹⁸ Ibidem, Cluj, 23 iunie 1933.

¹⁹ Ibidem, 30 octombrie 1933.

²⁰ Ibidem, 25 noiembrie 1933. Vezi și „Viitorul”, din 14 noiembrie 1933.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

personal de exercițiul unei atribuțiuni încredințate, sau au deturnat de la scopul lor natural rosturile serviciilor publice”²³.

Generația tânără din partidul liberal, se arată în partea a doua a acestui raport, urmărește ca ideal al acțiunilor sale unificarea sufletească a tuturor românilor pe baza unui naționalism generos și ridicarea culturală a țării, înțelegând ca educație a caracterului, redresarea morală și instrucție pe baza unei concepții sincer democratice. „Crezul nostru democratic se plasează la egală distanță de curentele extremiste. Pentru acest crez luminos, primit de noi de la înaintașii noștri, întocmai unei torțe aprinse, înțelegem să luptăm, pentru a-l păstra și transmite urmașilor noștri”²⁴.

În continuare, congresul a fost salutat de președintele comitetului de coordonare și îndrumare a T.N.L. din Ardeal și Banat, dr. Ion Seracin, de reprezentanta secțiunii feminine a tineretului liberal, de reprezentanți ai organizațiilor tinerilor liberali din Cluj, Brașov, Iași, Oltenia, Tighina, Bălți, Chișinău, Crișana, Banat, precum și al universitarilor. Apoi, după ce delegații au transmis câte o telegramă regelui și lui Ion G. Duca, care, fiind însărcinat cu formarea guvernului, n-a putut participa la congres, s-a adoptat o moțiune în care, în principal, se exprimau doleanțele tinerilor adresate conducerii partidului. „Dorim organizarea tineretului în cadrul partidului în toate organizațiile județene și organizarea de nuclee în fiecare sat, precum și formarea unui Comitet Central cu reprezentanți din toate centrele mari provinciale pentru a coordona mișcarea”²⁵. Era exact ce-i lipsea organizației: un sprijin mai substanțial acordat de partidul liberal consolidării sale și îmbunătățirea propriei conduceri.

Cu toate că nu a elaborat un nou statut, cum ar fi fost necesar, congresul este important deoarece a realizat prima unire a reprezentanților tinerilor liberali din întreaga țară, prilej de evidențiere a stadiului la care mișcarea ajunsese și de stabilire a direcțiilor sale de acțiune pentru anii următori.

Despre efectivul organizației avem puține date. Cunoaștem însă dintr-o relatare apărută în „Românul”, din 4 februarie 1935, că la sfârșitul anului 1933 organizația tinerilor liberali din București număra câteva mii de membri, dintre care 800 intelectuali, iar în organizațiile din țară mai erau alte câteva mii de tineri, și că ziarul „Românul” apărea într-un tiraj de câteva mii exemplare și avea 6 000 de abonați.

În perioada imediat următoare, P.N.L., organizația sa de tineret, precum și societatea românească în ansamblul ei, au suferit o mare tragedie: asasinarea la 29 decembrie 1933 a lui Ion G. Duca, mare personalitate liberală a vieții politice românești, cel dintâi prim-ministru în funcțiune răpus de legionari. Tinerii liberali au resimțit profund această pierdere. Ion G. Duca era conducătorul și mentorul lor. Sentimentele lor de apreciere a celui dispărut și de blamare a ucigașilor au fost prezente în sufletul lor ani de-a rândul. „În fața mormântului celui pe care l-am iubit, și care a fost marele patriot Ion Duca, noi cei tineri facem astăzi jurământul de a-i continua fără șovăire și fără milă gândirea politică și nesfârșita lui dragoste pentru România. Un asasin de rând, în creerul amorf al căruia se împlântase imensa nebunie a tovarășilor săi politici, a distrus existența omului în care România de astăzi își punea ultimile ei nădejdi. Pentru noi Ion Duca a însemnat mai mult decât un șef. El a fost omul în care o întreagă generație credea”, se arată în „Românul” din 1 ianuarie 1934. Tineretul Național Liberal a ținut la clubul central din Calea Victoriei o ședință pentru a cinști memoria marelui dispărut. A luat parte întreaga organizație a tineretului din capitală, precum și delegați din Ardeal, Banat și Bucovina. Cu acest prilej, Mihai Berceanu, președintele T.N.L., a spus: „Cea mai frumoasă parte din sufletul nostru, idealul în înfăptuirea morală, s-a stins. Suntem datori să preluăm acest ideal și să păstrăm amintirea lui, pentru ca în numele acestui simbol tineretul liberal să continue opera pe care El n-a putut s-o

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, 25 noiembrie 1933.

desăvârșească”, se arată în „Românul” din 26 ianuarie 1934. Același ziar anunța că P.N.L. avea un nou președinte, Constantin Brătianu, și un nou șef de guvern, Gheorghe Tătăreanu.

În anii 1934–1936 organizația a progresat lent, consolidarea ei nu s-a realizat la nivelul posibilităților. Între cauze, prima am menționat-o, asasinarea lui Ion G. Duca. A doua era legată de trecerea președintelui Tineretului Național-Liberal din perioada anilor 1928–1933, Mihai Berceanu, în funcție de stat. Conducerea organizației i-a revenit unui comitet de secretari, la început egali între ei, care însă în anul 1934 i-a încredințat lui I.G. Vântu postul de vicepreședinte, funcție pe care a deținut-o până în vara anului 1937; el era socotit liderul organizației²⁶. O altă cauză a fost legată de faptul că Tineretul Național-Liberal nu era, într-un fel, o organizație statutară a partidului liberal, întrucât nici statutul votat de Congresul general al Partidului Național-Liberal din 1–4 mai 1930 și nici îmbunătățirile care i-au fost aduse de Congresul general din 9 iulie 1936 nu prevăd nimic relativ la organizația de tineret.

Chiar și în aceste condiții, în perioada următoare au fost formate noi organizații și consolidate cele existente. În județul Ilfov au fost înființate organizații la Buftea, Oltenița, Chitila, Berceni, Bolintinul de Vale, Tămădău, Tunari, precum și în alte 42 de localități²⁷. În județul Putna au fost create asemenea organizații la Odobești, Pătești, Broșteni, Zariștea, Andriașul de Sus, Mera și Andriașul de Jos²⁸. Multe organizații ale tinerilor liberali au luat ființă și în județul Constanța²⁹.

Tineretul Universitar Național-Liberal a fost constituit ca organizație de două ori în perioada anilor 1933–1935. La 7 martie 1933, un grup de studenți de la diferite facultăți a luat inițiativa înființării Tineretului Universitar, care să activeze sub ideile și sub conducerea Partidului Național-Liberal. În seara zilei de 24 noiembrie, același an, la clubul central al P.N.L. adunarea acestei organizații a aprobat propriul statut, a ales noul comitet de secretari, iar ca președinte pe Mihai Fărcășanu³⁰. Această organizație a ființat în cursul anului 1934, dar la începutul anului 1935 s-a dezorganizat, din moment ce, la 23 februarie 1935, a avut loc ședința festivă de constituire a Tineretului Universitar Național-Liberal sub președinția profesorului Gheorghe I. Brătianu³¹. Au participat numeroși studenți, personalități politice, profesori universitari. Dintre cei prezenți menționăm: generalul Arthur Văitoianu, fost prim-ministru, profesorii Paul Negulescu, Constantin C. Giurescu, Mihai Antonescu ș.a.³²

Cu acest prilej, președinte al Tineretului Universitar Național-Liberal a fost ales profesorul Mihai Antonescu, iar președinte de onoare profesorul Gheorghe I. Brătianu. Peste puțin timp, președinția executivă a organizației a fost încredințată lui Mihai Fărcășanu.

Scopul acestei grupări, se arată în *Statutele Tineretului Universitar al Partidului Național-Liberal de sub conducerea lui Gheorghe I. Brătianu*, a fost de a cimentea legăturile ideologice între tinerii membri ai partidului și de a purta cuvântul partidului liberal în marile mase ale poporului român³³. Conform aceluiași statut, membrii organizației erau considerați a face parte și din Partidul Național-Liberal, cu toate obligațiile ce decurg din aceasta. S-a prevăzut ca în toate capitalele de județ să se înființeze filiale, iar în centrele universitare Iași, Cluj, Cernăuți, Timișoara și Chișinău comitete ca organe de conducere. Conducerea organizației era asigurată de un Comitet Central Executiv, de o delegație permanentă în fruntea căreia se afla un președinte care era aceiași persoană cu cea din fruntea Comitetului Central Executiv.

²⁶ Ibidem, 9 iunie 1937.

²⁷ Ibidem, 17 decembrie 1933.

²⁸ Ibidem, 26 ianuarie 1934.

²⁹ Ibidem, 25 februarie 1934.

³⁰ Ibidem, 3 decembrie 1933.

³¹ Gheorghe I. Brătianu, *Crezul Nostru*, București, Tip. „Mișcarea” S.A., 1935, p. 4.

³² Ibidem.

³³ Ibidem, p. 15.

Activitatea Tineretului Universitar Național-Liberal s-a rezumat în primul rând la exprimarea opiniei față de unele probleme apărute în rândul studenților în anii 1934–1937. O primă luare de poziție a fost față de congresul studenților legionari de la Băile Herculane din primăvara anului 1934, desfășurat „într-o atmosferă echivocă și agresivă”³⁴. Doi ani mai târziu, printr-o *Chemare*, adresată studențimii române creștine, conducerea tineretului universitar liberal s-a ridicat din nou împotriva anarhiei existente în rândul studenților. În acest document, după ce se exprimă adevărul potrivit căruia, de la o vreme, studențimea română creștină este angajată în lupte fratricide de anumiți indivizi, unelte ale Moscovei sau Berlinului³⁵, se exprimă opoziția față de greva demonstrativă inițiată, pentru ca apoi să se facă apel la studenți de a merge la cursuri chiar dacă vor fi împiedicați prin forță să pătrundă „în sălile de luminare a sufletului și a minții”³⁶. Într-o altă chemare publicată în „Românul” din 19 ianuarie 1937, *Către studențimea română din întreaga țară*, după ce menționează din nou pericolul extremismului, se face apel la moderație și echilibru, deoarece numai în acest fel se poate ajunge la progres.

Atât în campania electorală de la sfârșitul anului 1933, cât și în cea de la sfârșitul anului 1937, organizația de tineret a Partidului Național-Liberal s-a angajat cu toată capacitatea ei în lupta electorală. În ședința din 20 decembrie 1933 cu activul organizației convocat în vederea pregătirii campaniei electorale, Mihai Berceanu, președintele Tineretului Național-Liberal, afirma: „Eu vă cer concursul dv. activ și hotărât în această campanie electorală. Fiți mobilizați de-acum. Explicați și faceți luminoase ideile pe care le reprezentăm. Eu sunt sigur că în felul acesta veți reuși să serviți interesele adevărate ale poporului și vă veți face datoria față de dv. înșivă, față de partid”³⁷.

Pentru alegerile din 20 decembrie 1937, conducerea organizației s-a adresat nu numai tinerilor, ci tuturor românilor, cerându-le sprijin ca în campania electorală să se asigure victoria candidaților liberali. „Români, Tineretul din Partidul Național-Liberal vă cere un moment de judecată limpede. Aveți de ales între mai multe partide politice: unele care făgăduiesc fără să aibă experiența guvernării, altele, care, deși n-au făcut nimic la guvern, făgăduiesc din nou că vor face totul și Partidul Național-Liberal, care a dat măsura puterii sale de muncă. Între vorbe și fapte noi vă cerem să alegeți faptele. Noi, cei tineri, vă cerem unire în jurul Partidului Național-Liberal fiindcă numai astfel vom putea face un pas înainte spre propășire”³⁸.

La sfârșitul anului 1936 și începutul anului 1937 s-au accentuat nemulțumirile din interiorul Tineretului Național-Liberal față de atenția redusă pe care Partidul Național-Liberal o acorda organizației sale de tineret. Așa se explică trimiterea unui memoriu de către un grup de parlamentari președintelui P.N.L., Constantin I.C. Brătianu, căruia îi cerea ca partidul să acorde o atenție mai mare organizației de tineret, promovării cadrelor tinere în funcții de răspundere. „Organizarea tineretului și pregătirea lui e semnul de vitalitate al unui organism politic. Cine are pentru țara lui atâta dragoste cât trebuie să aibă orice muritor, va înțelege că nu interesul căpătuirii personale ne îndeamnă să strigăm: Salvați tineretul”³⁹.

Prima măsură stabilită de conducerea partidului liberal a fost de a numi, la începutul lunii martie 1937, un comitet de îndrumare, format din Constantin Dimitriu, fost ministru și președinte al Senatului, I.G. Vântu, deputat, și profesorul George Fotino, vicepreședinte al adunării Deputaților⁴⁰. Acest comitet a trecut la reorganizarea conducerii organizației și a ziarelor sale, acțiune care a

³⁴ „Românul” din 8 aprilie 1934.

³⁵ Ibidem, 11 mai 1936.

³⁶ Ibidem.

³⁷ „Viitorul”, din 25 noiembrie 1933.

³⁸ „Românul” din 1 decembrie 1937.

³⁹ Ibidem, 23 februarie 1937.

⁴⁰ Ibidem, 14 martie 1937.

început în primăvara anului 1937 și a continuat în toamnă și la începutul iernii acestui an, fără a putea fi însă încheiată.

Organizația centrală a Tineretului Național-Liberal, se arată în „Românul” din 1 aprilie 1937, și-a ales următorul comitet de reorganizare și conducere: Amadeu Bădescu, N. Sibiceanu, Radu Vălsănescu, I. Măndruleanu, Pop Zaharia, Mihai Parpală, dr. Crisovovici, I. Stănciulescu, Mincu Lehliu, C. Mircioiu, Aurelian Rădulescu, Al. Covaci, V. Moldoveanu-Dunăre, I. Apostoiu, Gh. Pietrariu, Constantinescu Marin, V. Veteleanu, D. Giurcă, Enescu Gh. Nicolae, T. Rusu. Tot cu acest prilej au fost numite noi comitete de conducere ale ziarelor „Românul” și „Acțiunea Studențească”.

La scurt timp, la 19 mai 1937, președintele P.N.L., C.I.C. Brătianu, i-a cerut lui I.G. Vântu să primească președinția tineretului, fiind convins că răspunzând acestei însărcinări va putea îndruma acest tineret astfel încât să fie folositor partidului⁴¹. Instalarea lui în funcția de președinte al Tineretului Național-Liberal s-a făcut cu prilejul unei ședințe solemne, în 3 iunie 1937. Luând cuvântul, reprezentantul P.N.L., Constantin Dimitriu, afirma: „Știm că puterea unei țări nu constituie numai hrana materială, ci mai ales cea sufletească. În toate ceasurile mari s-a făcut apel la tineret. De aceea, în momentul de față, tineretul nu poate să aștepte. Recunosc însă că tineretul trebuie să se ridice, după criteriul unei adevărate și reale ierarhizări a valorilor. Prin merit și muncă intensă, cinste și disciplină”⁴². Noul președinte al tinerilor liberali a cerut cadrelor organizației tot concursul și spirit de sacrificiu în îndeplinirea sarcinilor încredințate.

În mod firesc, noua conducere a Tineretului Național-Liberal și-a început misiunea de reorganizare, de revitalizare a organizației cu elaborarea *Proiectului de Statut al T.N.L.* Era un vechi deziderat. „Redactarea lui oficială la 9 ani de la crearea organizației are valoarea unei izbânzii și semnificația unei necesități inexorabile: aceea de a organiza tineretul în împrejurările de azi, a unei izbânzii, pentru că noi, de când fim, n-am încetat o clipă de a lupta pentru organizarea temeinică a tinerilor liberali”, se arată în „Românul” din 20 septembrie 1937.

În *Proiectul de Statut* sunt înscrise unele principii generale care se încheie cu sublinierea că: „Tineretul Național Liberal va lucra în cadrul partidului, și prin partid, nu în afara partidului, ca o grupare aparte. El va fi un organ care va face parte integrantă din organismul P.N.L.”⁴³. Era un mare câștig pentru organizație, deoarece cadrele partidului erau obligate să sprijine, nemijlocit organizația de tineret.

În continuare erau înscrise prevederile privind structura organizatorică a T.N.L. Grupele constituiau baza întregului sistem de organizare, atât la sate, cât și la orașe; ele nu puteau depăși 20 de membri. Grupele dintr-o localitate alcătuiau o secție la nivelul respectivei localități. Grupa, constituită din membrii aparținând tinerilor din toate categoriile sociale, era condusă de un șef de grupă, un secretar pentru înscrierea de membri și ținerea corespondenței, un curier și un stegar.

Organele de conducere la nivel de județ erau congresul și biroul județean. Organizația centrală avea ca organ de conducere congresul, care se întrunea anual, și Comitetul Central. Și la nivel de județ, și la nivel central, *Proiectul de Statut* stabilea atribuțiile organelor de conducere. Din cadrul C.C. al T.N.L. se alegea un secretar general, un prim redactor care îndruma ziarul „Românul”, un administrator și un casier. Aceștia, împreună cu președintele T.N.L., formau biroul organizației centrale a T.N.L. La toate nivelele, un număr de cadre ale organizației erau alese de drept în organele de conducere ale P.N.L. La nivelul C.C. al T.N.L. *Proiectul de Statut* prevedea obligația înființării unui Cerc de Studii.

Pe baza acestui *Proiect de Statut* s-a trecut, începând cu satele și comunele și continuând cu județele, la reorganizarea Tineretului Național Liberal. Pentru cadrele organizației a început, spre sfârșitul verii anului 1937, o muncă anevoioasă, dar care, așa cum rezultă din rapoartele publicate,

⁴¹ Ibidem, 26 mai 1937.

⁴² Ibidem, 9 iunie 1937.

⁴³ Ibidem, 20 septembrie 1937.

s-au achitat cu bine de sarcinile ce le-au revenit. Acțiunea a cunoscut amploare în județele Fălciu, unde era deputat I.G. Vântu – președintele T.N.L., Dâmbovița, Neamț, Sibiu, Tg. Mureș, precum și în alte județe. În județul Fălciu au fost organizate într-un timp scurt 58 de secții ale tinerilor liberali care întruneau 2 500 tineri⁴⁴. În telegrama adresată conducerii organizației de către V. Moldovan-Dunăre, care a coordonat realizarea acestei acțiuni, se arată: „Terminându-se însărcinarea dată și plecând spre București, permiteți-mi, vă rog, domnule președinte, să vă exprim, în numele echipei delegate cu organizarea, încredințarea celor mai sincere și loiale sentimente de admirație și devotament”⁴⁵.

„Românul” din 27 octombrie și 14 noiembrie 1937 ne informează în legătură cu desfășurarea, la Sibiu, a congresului Tineretului Național-Liberal din Ardeal și Banat. De aici, delegații au transmis lui Constantin I.C. Brătianu și Gheorghe Tătărescu o telegramă prin care îi asigurau „că avea întodeauna în organizațiile tineretului liberal din Ardeal, ostași demni și curajoși care, respectând tradițiile demne ale partidului liberal, vor ști să-și facă întotdeauna datoria cu onoare și conștiință”.

Tot în această perioadă a fost elaborat *Innul Tineretului Național-Liberal*⁴⁶, din care redăm prima strofă, cu refrenul:

Noi tinerii frați de sânge, vlăstare liberale,
Cu steagul țării noastre pășim pe dreaptă cale,
Precum au fost bătrânii odinioară scut,
Vom fi și noi cei tineri cu gândul la trecut.

Hai, tineri liberali, la muncă dar,
Nu pierdeți tinerețea în zadar!
Un neam avem – un codru de stejar,
La muncă toți, la luptă mici și mari.

Pentru luna noiembrie 1937 s-a intenționat organizarea congresului Tineretului Național-Liberal. El a și fost anunțat în presă. Evenimentele ce au urmat, bunăoară alegerile din 20 decembrie, au determinat conducerea organizației să amâne convocarea lui și congresul n-a mai avut loc. Alegerile, încheiate nefavorabil pentru Partidul Național-Liberal, și măsurile întreprinse de Carol al II-lea la începutul anului 1938 au dus la intrarea în ilegalitate, alături de P.N.L., și a organizației sale de tineret. După 10 februarie 1938 Dinu Brătianu l-a imputernicit pe Mihai Fărcășanu, vechi lider al organizației, să asigure conducerea Tineretului Național-Liberal, ceea ce a și făcut până la sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945.

La începutul anului 1945, Tineretul Național-Liberal s-a împărțit în două. O grupare în frunte cu Amedeu Bădescu, denumită Tineretul Național-Liberal (Tătărăscu), s-a integrat în unele structuri organizate de tineretul comunist și a luat parte la câteva acțiuni inițiate de această organizație. Astfel, la 21 ianuarie a intrat în Mișcarea Tineretului Progresist ce urmărea unirea tuturor tinerilor din țara noastră, indiferent de convingerile lor politice, pentru susținerea frontului antifascist și refacerea țării, iar în august 1946 s-a integrat, alături de alte 12 organizații de tineret, în Federația Națională a Tineretului Democrat care își propunea mobilizarea tinerilor la munca de refacere a țării și coordonarea acțiunilor organizațiilor de tineret pe plan extern. Reprezentantul acestei organizații a fost ales președinte al Consiliului General al F.N.T.D.R. Între acțiunile la care a participat această grupare de tineri liberali amintim pe cele legate de ajutorarea regiunilor lovite de seceta din vara și toamna anului 1946 și participarea, ca și P.N.L. (Tătărăscu), la alegerile din 19 noiembrie 1946, alături de partidele din Blocul Național Democrat. Cu acest prilej Amedeu Bădescu a fost ales deputat pe listele B.N.D.

⁴⁴ Ibidem, 6 septembrie 1937.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, 20 septembrie 1937.

A doua grupare a fost cea care, după 23 august 1944, a stat alături de președintele P.N.L., Dinu Brătianu⁴⁷. Efectivul acestei organizații a sporit în anii 1945–1947, mai ales în mediile universitare, unde lider era Radu Câmpeanu. La începutul anului 1945 s-a produs o schimbare a conducerii sale centrale. Întrucât Mihai Fărcășanu a avut un conflict cu Ana Pauker și a fost silit să părăsească țara, conducerea a fost încredințată unui comitet format din cinci membri: Dan C.I.C. Brătianu – fiul președintelui partidului, Radu Vălsănescu – secretarul președintelui P.N.L., dr. Ion Fruma, prof. Vasile Netea și Mihai Berceanu – primul președinte al Tineretului Național-Liberal. Dintre activitățile sale menționăm contribuția deosebită adusă, alături de Tineretul Național-Țărănesc, la pregătirea și desfășurarea manifestației regaliste din 8 noiembrie 1945 din Piața Palatului din Capitală, precum și rolul important pe care l-a avut în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946, în susținerea platformei și candidaților P.N.L.. Organizația și-a încetat vremelnic activitatea, în ianuarie 1948, în urma hotărârii președintelui P.N.L., Dinu Brătianu, împreună cu toate celelalte organizații liberale din țara noastră.

⁴⁷ În legătură cu activitatea acestei organizații am cules informații de la Amedeu Lăzărescu, care în anii 1940–1947 a fost unul din membrii săi.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”: „ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA COMUNISTĂ”

16–17 septembrie 1997

În zilele de 16 și 17 septembrie 1997, în sala de ședințe a Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice anuale a instituției, prilejuită de această dată de un moment aniversar special, și anume împlinirea a 60 de ani de la inaugurare. Manifestarea științifică, care s-a bucurat de o largă și variată participare, amintită, s-a desfășurat sub genericul „Istoriografia română în perioada comunistă”.

În cuvântul său de deschidere, directorul institutului, prof. dr. Șerban Papacostea, a reamintit celor prezenți semnificația cu totul specială a momentului inaugural (1937), considerat în viziunea domniei sale un moment de vârf în evoluția științei istorice românești în perioada interbelică. De asemenea, domnia sa a reliefat celor prezenți motivația care a stat la baza alegerii acestei tematici, subliniind că, la aproape un deceniu de la prăbușirea regimului comunist în România, este momentul ca istoriografia românească, prin reprezentanții săi cei mai autorizați, să-și efectueze în egală măsură, un bilanț științific adecvat, cât și un sever examen de conștiință. Vorbitorul a apreciat că lucrările vor pune în lumină statutul și condiția la care au fost supuse istoria și istoricii în cele cinci decenii ale regimului totalitar, modul în care ea a fost obligată să se subordoneze discursului ideologic al partidului unic, în fine, atât compromisurile, cât și actele de demnitate care au caracterizat comunitatea istoricilor din țara noastră în acei ani. La lucrările sesiunii a fost prezent, de asemenea, acad. prof. Marius Peculea, secretarul general al Academiei Române.

Potrivit structurării operate de organizatori, lucrările sesiunii s-au desfășurat în succesiunea a două segmente tematice, orientate cronologic.

Astfel, la prima secțiune intitulată „Istoriografie și istorici în perioada comunismului stalinist” au fost prezentate comunicările: Paul Cernovodeanu, *Activitatea Institutului de Istorie în perioada 1948–1952*; Comelia Bodea, *Profesorul Gheorghe Brătianu așa cum l-am cunoscut*; Claudiu Secașiu, *Dosarele istoricilor închiși la Sighet*; Liviu Groza, *Documente de arhivă inedite privind soarta istoriografiei românești (1947–1957)*; Lya Benjamin, *Evreii în literatura istorică românească în perioada comunistă*; Ștefan Andreescu, *Revistele bisericești – loc de refugiu al istoriografiei române în perioada stalinistă*; Florin Müller, *Imaginea Occidentului în istoriografia anilor '50*; Ioan Chipper, *Cercetarea istoriei relațiilor internaționale în perioada 1945–1989*.

Cea de-a doua secțiune, desfășurată sub genericul „De la internaționalismul stalinist la naționalismul comunist”, a grupat comunicările: Nicolae Șerban Tanașoca, *Întemeierea Institutului de Studii Sud-Est Europene în vremea destinderii ideologice*; Apostol Stan, *Comunismul național și istoriografia. Mit ideologic și adevăr istoric*; Florin Constantiniu, *Paradoxurile istoriografiei române în epoca Nicolae Ceaușescu*; Marian Stroia, *Aspecte referitoare la cercetarea românească de istorie universală în ultimul deceniu și jumătate al epocii Ceaușescu. Un punct de vedere*; Marius Oprea, *Istoria comunismului românesc – un eșec programat*; Tahsin Gemil, *Cercetarea istoriei raporturilor româno-otomane întreprinsă în perioada totalitarismului*; Christian Manes, *Percepții germane asupra*

istoriografiei românești din perioada comunistă; Mihai Sturdza, *Istoriografia românească văzută de postul de radio „Europa liberă”*; Violeta Barbu, *Istoria unei colecții: D.R.H.*; Dănuț Dobos, *Problema comunizării învățământului superior*; Adrian Pop, *Discursul partidului unic. De la Ana Pauker la Ceaușescu*.

În încheierea seriei comunicărilor, s-a dat de asemenea cuvântul prof. Petre Ș. Năsturel, care a împărtășit celor prezenți amintirile sale din perioada cât a lucrat în Institut în anii '50. La ambele secțiuni au avut loc discuții și intervenții foarte vii pe marginea comunicărilor, fapt ce ne determină să considerăm că gradul de interes stârmit de cele prezentate a fost deosebit.

Concluziile reuniunii au fost trase de către prof. dr. Șerban Papacostea, care a relevat asistenței utilitatea unor demersuri de acest tip, extrem de necesare în procesul prin care știința istorică din România încearcă să-și redobândească adevărata identitate științifică și reala sa menire într-o societate democratică.

Marian Stroia

SESIUNEA DE COMUNICĂRI „FILE DE CRONICĂ ARGEȘEANĂ”–

de la Muzeul municipal Curtea de Argeș

11–12 octombrie 1966

Din cele 38 de titluri de comunicări din sesiunea aceasta în plen și pe secțiuni, cu caracter documentar inedit, sunt de reținut următoarele:

– La Secția de istorie și arheologie: prof. Teodor Cioflan, Victor Antipa, Muzeul județean Argeș – *Cercetările arheologice de suprafață efectuate în zona Vârzaru-Merișana*; prof. Violeta Sima, Direcția jud. Argeș a Arhivelor Naționale – *Curtea de Argeș în cuvântarea prof. Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, la conferința administrativă de la Prefectura jud. Argeș din 16 mai 1943*; prof. Cornel Tucă, Felicia Tucă, U.M. 02405, Pitești – *Date privind construcția șoselei Curtea de Argeș – 1878*; Col. Gheorghe Nicolescu, prof. Lenuta Nicolescu, U.M. 02405, Pitești – *Soluția militară pentru repatrierea populației românești aflate în Kuban – 1943*.

– La Secția de istoria culturii: prof. Lucian Pribeagu, Direcția jud. Argeș a Arhivelor Naționale – *Liceul Mihai Viteazul din Curtea de Argeș*, sesizând scurta mutare a acestui liceu în orașul Curtea de Argeș; prof. Gheorghe Șovar, Direcția jud. Argeș a Arhivelor Naționale – *Clerul argeșean și răscoala din 1907*, despre clerici ce au fost bănuți ca instigatori pentru răscoală; George Georgescu Șuici – *Acte privind înființarea Mitropoliei, Episcopiei și Seminarului de Argeș*, care a prezentat actele de înființare ale acestora din 1359, 1793 și 1836, lămurind și procedul de propunere spre alegere a trei „obrazе” de către clerul și divanul țării pentru scaunele Episcopiei Buzăului, vacantă, și a Argeșului, nou înființată prin Anaforua din 18 oct. 1793 și dreptul Domnului de a dispune asupra celor propuse prin „hotărârea” de numire a doi din cei trei candidați.

George Georgescu-Șuici

CRONICĂ

- În ziua de 19 mai 1997 la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de istorie, a avut loc susținerea tezei de doctorat *Mișcarea de tineret a Partidului Social-Democrat din România*, de Ioan Todea.

După *Introducere*, lucrarea cuprinde: capitolul I, *Premisele apariției și dezvoltarea mișcării socialiste de tineret (până la 1918)*; capitolul II, *Tineretul social-democrat în perioada decembrie 1918 – august 1944*; capitolul III, *Organizația tineretului social-democrat în perioada august 1944 – februarie 1948*; *Încheiere*; *Bibliografie, izvoare, arhive*; *Anexe*.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Ioan Ciupercă, președinte; prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei, conducător științific; prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, conf. univ. dr. Iulian Cârțână; prof. univ. dr. Dumitru Rusu, conf. univ. dr. Mihai Retegan, dr. Constantin Botoran, membri.

Comisia de doctorat a acordat lui Ioan Todea, în unanimitate, titlul științific de *doctor în istorie*.

NOTE ȘI RECENZII

* * *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, Chișinău, Edit. Știința, 1993, 800p.

S-ar putea să nu fiu tocmai exact, dar sunt înclinat să cred că interesul nostru pentru Basarabia este inflammat atunci când este vorba de evenimente politice sau de ordin militar, de situații internaționale sau culturale punctuale, dar nu este suficient de metodic și insistent în a cunoaște realitățile profunde ale provinciei, condiția ei economică, politică și culturală trecută și contemporană (înțelegând prin contemporană întreaga perioadă de după cel de-al doilea război mondial).

S-au publicat despre Basarabia lucrări care-și trag seva de fapt din cărțile lui Zamfir Arbore, Șt. Ciobanu și I. Nistor; au apărut texte literare și studii parțiale despre fenomenul cultural basarabean. În dorința, însă, de a sublinia unitatea de spirit româno-basarabeană nu avem o carte lămuritoare despre individualitatea fenomenului literar din stânga Prutului, dincolo de elementele de simțire, de sensibilitate și de expresie în care, ca români, ne regăsim laolaltă.

Dar momentele proprii care îi înfrăuresc profilul?

Spațiul basarabean (ca și cel transnistrean) a fost în 1940–1945 unul dintre cele mai zbruciumate ale lumii europene. Ocupații, războaie, dislocări masive de populație, schimbări de regimuri, de structuri politico-economice, la care se adaugă suferința populației evreiești dusă peste Nistru în condiții de calvar. O lume răvășită, intrată în vârtejuri pustitoare sub presiunea unei istorii dictată de legea aspră a forței, de pumnul de fier al războiului.

Seria încercărilor n-a încetat, din păcate, nici după acest răstimp. Nu vorbesc de marea încercare de destin istoric, de frământările dramatice ale unei provincii care trăise în alt orizont și trebuia să se integreze, acum, altuia – celui sovietic.

În anii 1945–1947, peste toate încercările de acest gen a mai venit o alta, durerăoasă și pustitoare: seceta și foametea. O foamete devastatoare, împinsă dincolo de limitele suportabilului. Prin foamete și suferințe a trecut și România, mai ales populația Moldovei dinspre Prut. Vârstnicii își aduc bine aminte de această foamete, de exodul populației moldovene prin satele Munteniei și Olteniei, de căutarea înfrigurată a celor izbiți de secetă spre a evita dezastrul, de vitele și avutul vândute pe mălai sau făină. Fenomenul nu trebuie supradimensionat, dar nicicum subdimensionat.

Seceta și foametea s-au întins și dincolo de Nistru, spre inima Ucrainei, spre Volga, în părțile centrale ale Rusiei. Totuși Basarabia a fost, parcă, epicentrul secetei și foametei anilor 1945–1947 din arealul european. O echipă de cercetători de la Chișinău a publicat, în 1993, acest amplu volum documentar care luminează fenomenul cu o intensitate extraordinară. Colectivul este format din: A.M. Țăran (coordonator), G.E. Rusnac și I.G. Șișeanu (responsabili adjuncți), A.D. Zavtur, A.G. Morar, A.S. Agachi, P.C. Isac, M.I. Gribincea. Volumul de peste 750 de pagini *in quarto*, însumând 330 de documente, se bazează exclusiv pe materialele de arhivă. Cea mai mare parte sunt extrase din fondurile Arhivei Organizațiilor social-politice ale Republicii Moldova (AOPO), iar câteva din Arhiva Națională a Republicii (A.N.). Volumul cuprinde informații, dări de seamă, rapoarte, tablouri și situații statistice, hotărâri și directive centrale și republicane, stenograme ale unor ședințe ale organelor politice și administrative, acte ale procuraturii etc. Textele se publică în originalul rusesc, volumul fiind intitulat: *Golod v Moldove (1946–1947) Sbornik dokumentov*. Probabil că aceasta a însemnat un impediment pentru cunoașterea convenită a volumului documentar

„Revista istorică”, tom IX, nr. 1–2, p. 91–110, 1998

de excepțională însemnătate. Pentru că este greu să găsești o culegere de acest gen care să reconstituie atât de complet, de detaliat și de sugestiv un fenomen social-economic la scara unei întregi comunități – în cazul de față a celei basarabene.

Documentele sunt oficiale, provin de la autorități, dar descriu situații care nu îngăduie banalități propagandistice. Atunci când apar considerații propagandistice, ele arată penibil în raport cu realitatea de un dramatism ce dobândește uneori accente cutremurătoare. Sunt atâtea privațiuni, atâtea suferințe, atâtea viață strivită în filele acestor documente, încât ele nu se pot citi decât cu un adânc sentiment de compasiune. Uneori este nevoie de resurse de tărie interioară spre a suporta adevărul dezvăluirilor documentare.

În anii 1945–1947 viața însemna pentru basarabeni foamete; ea strângea ca un cerc de fier lumea rurală, absorbea, practic, întreaga existență a satului, dar și a orașelor în răsfrângerile ei de intensități și forme variate – de la malnutriție și subalimentație, la grave fenomene distrofice și moartea prin inanție.

Orice discuție asupra volumului documentar nu este în fapt decât umbra unei realități pe care numai ele, documentele ca atare, o transmit în toată autenticitatea și forța lor sugestivă. Să schițăm, totuși, în câteva trăsături sumare, umbra acestei realități în speranța că cele semnalate vor genera un interes capabil să ducă, poate, prin cunoaștere nemijlocită, la o stare de conștiință mai largă și mai cuprinzătoare. Așa cum rezultă dintr-o informare datată din 13 iunie 1947 către secretarul de partid al Republicii, anii 1943–1944 au fost ani de recoltă relativ bună. Cel puțin pentru județul Soroca se indică, pe 1943, o recoltă de 8,2 quintale de grâu, 11 quintale de orz și 14 quintale de porumb. În 1944 producția s-a diminuat, mai ales la porumb, datorită împrejurărilor războiului, reprezentând 41% din cea a anului precedent, pentru ca în 1945 efectele conjugate ale restrângerii suprafețelor și reducerii randamentului la ha să ducă la o scădere drastică a volumului producției: cu 73% la orez și cu 82,7% la porumb față de 1943 (vezi doc. 289, p. 665–666). Și situația din Soroca nu era cea mai rea.

În 1945, dar mai ales în 1946, recolta de păioase „a ars” pe întinse porțiuni ale provinciei, încât abia dacă s-au obținut producții de 70–120 kg la ha (vezi în acest sens datele referitoare la raionul Dubăsari, în *op. cit.*, p. 151, sau în județul Bălți, în anul 1946: 1,2 q la cereale; 2,8 q la porumb (doc. 142, p. 317). Producțiile de 3–3,5 q păreau, în felul acesta, „bune”.

Epuizate în sectorul cerealier, gospodăriile țărănești au suportat de asemenea o drastică reducere a șeptelului. Documentele conțin numeroase informații și tabele în acest sens.

Să lăsăm pe câteva să vorbească. Astfel, potrivit datelor furnizate de Consiliul Statistic al Republicii, la 1 ianuarie 1945 existau 464 027 gospodării din care 110 416 erau complet lipsite de animale, 186 092 nu aveau vite mari, 345 367 nu aveau cai și doar 79 503 dispuneau de un cal, iar 19 507 de câte doi cai (doc. 55, p. 126). Ulterior situația s-a agravat față de începutul anului 1945. Astfel, la 1 ianuarie 1946, din județul Soroca 61 057 de familii nu aveau vite de tracțiune, iar 51 928 nu aveau nici vaci de lapte (doc. 74, p. 175).

În ciuda condițiilor în genere foarte dificile și a împrejurărilor agravante ale secetei, organismele cu atribuții de achiziționare a produselor agrare funcționau aidoma unor mecanisme robot pe baza unor cifre de plan fixate la cel mai înalt nivel: dispozițiile privitoare la achiziții purtau semnătura lui Stalin în numele Consiliului de Miniștri, și A.A. Jdanov, al P.C.U.S. (V.K.P.B.). Astfel, pe anul 1946 Republica urma să livreze 10 059 000 puduri de cereale – 170 000 de tone (vezi doc. 95, p. 210). Cifra era sugerată de o telegramă adresată de autoritățile basarabene lui A.I. Mikoian, pomindu-se de la maximum ceea ce se putea obține în raport cu exigențele autorităților centrale ale sovietelor (vezi doc. 92, p. 206–207). Ținând seama de situația catastrofală a recoltei și de faptul că foametea băntuia de peste un an în republică, era o absurditate ideea însăși a livrării unor cote obligatorii, necum să mai stabilești un cuantum al lor, destul de ridicat.

Pe acest fond s-a desfășurat flagelul foametei. Încă din 1945 sute de mii de persoane din fiecare județ se găseau în stare de subalimentare acută. În județele Cahul sau Soroca, în Bălți sau Tighina, în Chișinău sau Orhei, peste tot aceeași situație grea, aceleași nevoi presante. Foametea

pătrundea brutal și fără stavilă în casele oamenilor, afecta tot mai numeroase familii. Autoritățile avansau ca normă de consum lunară, pe o persoană, 4 kg de făină! Mai puțin de 200 grame pe zi!

Prinși în strânsarea foamei, învățătorii apelau și ei la ajutoare. Pe 6 decembrie 1946 ministrul adjunct al educației arăta că învățătorii dispun doar de 9 kg de făină lunar, nemaiprimind nici un produs suplimentar (grăsimi, paste făinoase sau legume, etc.) (vezi doc. 132, p. 302–303).

Subalimentația a atras după sine fenomene de morbiditate la scară de masă. Autoritățile semnalau cu zecile, cu miile, cu sutele de mii numărul distroficilor de gr. I, II sau III. Este punctul focalizator al documentelor: ele foiesc de informații despre distrofici, despre starea bolnavilor, despre măsurile sanitare, igienice și alimentare luate pentru a diminua fenomenul: spitalizări, centre și puncte alimentare, încercarea de a ameliora situația aprovizionării în punctele critice din diferite raioane sau județe.

În vreme ce organismele politice și administrative erau preocupate, sub diverse forme, de realizarea achizițiilor și livrarea „obligărilor” către stat a produselor agrare, din sate porneau semnale îngrijorătoare despre extinderea cazurilor de distrofie. În 1945 autoritățile le-au trecut cu vederea, deși mortalitatea era în creștere, inclusiv printre copiii de până la 1 an. Spre jumătatea anului 1946, situația agravându-se, nu mai putea fi ascunsă. O notă din 10 iunie 1946 a secretarului adjunct de partid al județului Bălți semnală că în raioanele Rășcani, Glodeni, Fălești, Ungheni, etc. „numărul distroficilor crește din zi în zi. Zilnic mor, în diferite comune, câte 4–5 inși” (doc. 90, p. 203–204). În 1945 mortalitatea a fost de 28% printre copiii de până la 1 an (doc. 110, p. 245). O altă notă informativă din același județ adresată secretarului de partid al Republicii, în decembrie 1946, menționa că erau distrofici 1 642, dintre care 880 de copii (doc. 142, p. 316–317). În județul Cahul din 202 513 locuitori rurali 87 885 aveau nevoie acută de alimente. În perioada septembrie–decembrie 1946 au murit 105 persoane în raionul Baimaclia, 71 în Vulcănești, 253 în raionul Cahul, același județ (doc. 147, p. 327, vezi și doc. 164, p. 359–360). Într-o informare adresată chiar lui Stalin la 21 decembrie 1946 (ziua lui de naștere!) de către secretarul de partid al provinciei se arăta printre altele: „În 1946 pe teritoriul Republicii s-a abătut pentru a doua oară o secetă neobișnuită... Populația multor raioane folosește în alimentație diferite surrogate de proastă calitate: buruieni, huroaie de coceni de porumb, rădăcini de plante, fire de papură măcinate, carne provenită din mortăciuni... Pe ansamblul Republicii au nevoie acută de produse alimentare 692 000 de inși la care se adaugă suplimentar 481 000 pe luna februarie și 267 000 pe martie 1947... doar circa 30% din populație poate să o scoată la capăt fără ajutor de la stat până la apariția legumelor timpurii și strângerea primelor culturi cerealiere ...” (doc. 153, p. 347). O stenogramă a dezbaterilor la nivelul autorităților politice și administrative ale Republicii, care au avut loc la 11 februarie 1947 (doc. 195, p. 415–429) menționa că în raionul Leova din 35 000 de locuitori 9 525 sufereau de distrofie, în raionul Komrat – 4 120, în Vulcănești, din circa 40 000 de locuitori sufereau 10 900, în raionul Kotovski, arăta un vorbitor, „distrofia crește, crește și mortalitatea” (p. 422). O notă a ministrului adjunct al sănătății adresată la 5 iunie 1947 secretarului de partid al Republicii, S.I. Afteniuk, menționa că numărul distroficilor era de 103 244 de inși (doc. 286, p. 661–662). Și aceasta atunci când începuse faza de reflux a fenomenului!

Autoritățile au luat unele măsuri pentru atenuarea flagelului. S-au organizat puncte de aprovizionare, cantine „populare”, băi comunale, spitale ambulatorii improvizate în barăci. S-au adunat în centre speciale copiii orfani, vagabonzii, cei lipsiți complet de ajutoare. Măsurile erau însă insuficiente, dotările precare, personalul medical și cel de îngrijire excedat de proporțiile fenomenului. În afară de aceasta, ca pretutindeni în asemenea situații, nu lipseau profitorii de pe urma lor. Se sustrăgeau alimente și alte categorii de produse din punctele de aprovizionare, cântarul ținea cu cei ce primeau livrarile de cereale, se diminuau porțiile celor ce mâncau la cantine. Iar rațiile alimentare erau și așa microscopice: 8,7 grame de zahăr de persoană, 4,8 grame grăsime, 66 grame produse grosiere din carne (doc. 237, p. 563). Aceasta, în principiu. În practică, în comuna Ciobruți, raionul Slobozia li se dădea 4 grame grăsime, 7 grame de zahăr, 33 grame de produse grosiere de carne (doc. 237, p. 563).

Dar nu toți cei în nevoie apucau să se hrănească la cantine. Destui țărani și-au părăsit locurile de baștină căutând scăpare în Ucraina, în Bielorusia spre Liiov, în nordul Bucovinei sau, mai departe, în Rusia ... Proporția exodului nu se cunoaște. Dar este semnalat în documente (vezi doc. 307, p. 696). Câți dintre cei plecați vor fi revenit acasă, câți vor fi rămas pe unde s-au dus?

Dincolo de distrofie se întinde aripa morții. Documentele conțin informații statistice numeroase asupra mortalității: în comune, raioane, județe, pe ansamblul Republicii, pe luni sau pe intervale mai mari de timp. Comparațiile subliniază excedentul mortalității asupra natalității. Au fost lovite toate categoriile de vârstă; moartea a secerat nemilos printre copiii de până la un an, dar și în rândurile celor mai mari de vârstă.

Să apelăm, cu titlu de exemplu, la evoluția mortalității în județul Cahul pe câteva luni ale anilor 1945–1947 (doc. 188, p. 398).

1945			1946			1947
oct.	nov.	dec.	oct.	nov.	dec.	ianuarie
488	691	842	752	933	2 326	4 402

În județul Bălți, pe primele șase luni ale anului 1946, au murit 4 665 persoane, iar în prima jumătate a anului 1947 mortalitatea a fost de 2 668 persoane (doc. 300, p. 685–686).

O informare a împuțernicului Comitetului de Stat al Planificării al URSS adresată secretarului de partid al Republicii Moldova, din 24 iulie 1947, menționa următoarele: „În decursul a 10 luni – din septembrie 1946 până în iulie 1947 – natalitatea în republică a fost de 60 635 persoane; au murit 148 975 persoane. Prin urmare, mortalitatea a depășit natalitatea cu 88 340 de inși” (doc. 307, p. 696; vezi și doc. 308, p. 699).

Obsesia foamei, chinurile îndurate și stările halucinante provocate de acestea au dus la acte de canibalism. S-au semnalat unele cazuri încă din 1945; în 1946 și 1947 au fost mai multe, înregistrându-se, probabil, câteva zeci. Le consemnează documentele, expertizele medico legale, constatările unor brigăzi mixte de medici și psihiatri. Asemenea fapte de dezumanizare prin suferință sunt teribile acte acuzatoare la adresa unor stări de lucruri care înfioară (pentru cei neapărat curioși să știe în ce au constat și cum s-au petrecut aceste acte, a se vedea doc. 144, p. 321–322; doc. 183, p. 387–388; doc. 188, p. 398–399; doc. 235, p. 546–547; doc. 242, p. 577–579; doc. 291, p. 669; doc. 301, p. 687).

Peste lumea basarabeană a anilor 1945–1947 se aștern proiecții de infern. La cele îndurate în 1940–1944 s-a adăugat un nou strat de suferințe și de încercări extraordinare.

Damian Hurezeanu

* * *Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947. Preliminarii militare, consecințe politice.* Documente selectate și adnotate de Mircea Chirițoiu, prefață de dr. Florin Constantiniu, București, Fundația Academia Civică, 1997, 304 p.

Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la abolirea monarhiei și instaurarea republicii populare, prin bunăvoința Academiei Civice și a editorului acesteia Romulus Rusan, publicului iubitor al cărții de istorie i-a fost pus la dispoziție un volum de documente privind relațiile comuniștilor români cu monarhia în anii 1945–1947. O mare parte din aceste documente văd pentru prima dată lumina tiparului.

În *Prefața* semnată de istoricul Florin Constantiniu se prezintă atitudinea Kremlinului față de România și suveranul acesteia, ca și relațiile dintre monarh și comuniștii români între 23 august

1944 și 30 decembrie 1947. Eliminarea regelui Mihai I de pe scena politică s-a produs în momentul în care I.V. Stalin își consolida controlul asupra Europei de Est ca o reacție la Planul Marshall. Monarhia era ultima piedică în calea sovietizării depline. Concluzia autorului este că abdicarea silită a regelui „a însemnat dispariția ultimului pylon al vieții democratice și naționale în România”.

O prezentare a contextului istoric intern, a documentelor editate și a principiilor care au stat la baza întocmirii acestui volum ne-o oferă în *Introducere* și *Notă asupra ediției* istoricul militar Mircea Chirițoiu.

Din cele 92 de documente, ce alcătuiesc acest volum, 60 sunt inedite. Documentele provin din Arhiva M.Ap.N. și din fondurile Arhiva C.C. al P.C.R., Casa Regală, Președenția Consiliului de Miniștri, ale Arhivelor Naționale. Tot în acest volum au fost publicate și câteva, puține la număr, documente diplomatice britanice și rusești.

Din punct de vedere cronologic, documentele editate acoperă intervalul de timp cuprins între 23 august 1944 și 22 mai 1948.

Prestigiul și autoritatea de care se bucura monarhia în rândurile elitei politice și opiniei publice românești i-a obligat pe comuniști să evite un conflict deschis cu regele Mihai I. Cu o zi înainte de impunerea la conducerea țării a guvernului Petru Groza, la ședința F.D.N., liderul comunist Vasile Luca a declarat: „noi nu dorim înlăturarea monarhiei. România nu e coaptă pentru republică acum ... Pentru noi să fie clar că nu ne atingem de rege și dacă vom fi nevoiți să luăm măsuri, nici atunci nu va fi vorba decât de regență, dar nu de schimbarea constituției, căci *aceasta e o chestiune de viitor, care depinde de felul cum se desfășoară evenimentele* (s.n.). Oricât de stânga am fi noi, trebuie să știm că dezvoltarea istorică a ultimelor decenii a arătat că o monarhie poate fi mult mai democratică decât o republică fascistă ...” (p. 81).

Doi ani mai târziu însă, înăsprirea controlului Moscovei asupra țărilor Europei de Est a condus la adâncirea crizei dintre guvernul comunist de la București și regele Mihai I. Participarea regelui și reginei mamă la festivitățile prilejuite de căsătoria prințesei Elisabeta, la Londra, la sfârșitul toamnei 1947, a trezit comuniștilor speranța că monarhul nu va mai reveni în țară. Întoarcerea acestuia în România, la 21 decembrie, a determinat autoritățile comuniste să rezolve problema monarhiei pe căi mai brutale. Numirea la 23 decembrie a lui Emil Bodnăraș, agent al serviciilor secrete sovietice, în fruntea Ministerului de Război este un moment important în evoluția acestei crize.

Documentele publicate de Mircea Chirițoiu demonstrează pregătirea detronării lui Mihai I mai ales sub aspectul măsurilor de preîntâmpinare a unei posibile opoziții din partea armatei române. Trecerea în rezervă a peste 100 de generali, a mii de ofițeri pare să indice existența unui plan al loviturii de stat de la 30 decembrie 1947, anterior „Planului de măsuri al C.C. al P.C.R.” privitor la abolirea și proclamarea republicii.

Pentru a preîntâmpina manifestările de ostilitate venite din partea armatei, la 29 decembrie, noul ministru de război, E. Bodnăraș, dă ordin de zi prin care prevede îmbunătățirea situației materiale a armatei prin creșterea rației de calorii, distribuirea de echipamente noi, de țigări, cărți poștale (două pe lună), mărirea rației de săpun, majorarea soldelor etc.

O zi mai târziu, regele a fost forțat de către Petru Groza și Gheorghe Gheorghiu-Dej să semneze actul de abdicare. Tot la 30 decembrie, primul ministru, după ce a citit, în ședința Consiliului de Miniștri, *Proclamația către țară* a declarat: „Istoria va înregistra o lichidare prietenească a monarhiei ... lucrul acesta s-a făcut cu cumințenie, la timpul său. Nimeni n-a fost supărat cu ceva” (p. 205). Aceste afirmații sunt într-o flagrantă contradicție cu realitatea. Cu doar câteva ore înainte, P. Groza l-a amenințat pe rege cu pistolul, prevenindu-l că în cazul în care nu va semna abdicarea vor fi arestați mii de oameni.

În aceeași zi de 30 decembrie, Adunarea Deputaților a votat în unanimitate proiectul de lege privind constituirea Republicii Populare Române și a Prezidiului R.P.R. din care făceau parte C.I. Parhon, M. Sadoveanu, Ș. Voitec, Gh. Stere și I. Niculi.

În acele zile de sfârșit ale lunii decembrie, regele, cât și persoanele din anturajul său, au fost supravegheate. Lui Emil Bódnáraș i-au fost prezentate tabele cu persoanele și mașinile care au intrat și ieșit în/din Palatul Regal și Castelul Peleş. Militarii din divizia „Tudor Vladimirescu”, formată în toamna 1943 pe teritoriul U.R.S.S., au înlocuit gărzile de la castelele din Sinaia, Palatul din Calea Victoriei și la Cazarma din Ghencea.

Din documentele publicate în acest volum nu rezultă cu claritate care a fost rolul Moscovei în pregătirea și realizarea acestei lovituri de stat. Kremlinul a fost cu siguranță la curent cu desfășurarea evenimentelor. Dintr-o notă informativă, din ianuarie 1948, referitoare la pregătirea unui avion care să plece cu o parte a suitei regale, rezultă că pentru un atât de banal episod „s-a cerut agreementul și de la Moscova” (p. 262).

Ultimul document editat este Decizia nr. 797/1948 a Consiliului de Miniștri prin care s-a retras „naționalitatea română” regelui Mihai, reginei mamă și altor membri ai Casei Regale. Această decizie a fost revocată de guvernul român doar la 21 februarie 1997.

Documentele publicate de Mírcea Chirițoiu reprezintă o importantă contribuție la elucidarea evenimentelor din decembrie 1947, moment de adâncă ruptură în istoria contemporană a României. Atunci s-a încheiat cea mai fastă perioadă din istoria României, începută în mai 1866, odată cu aducerea în fruntea statului a principelui Carol.

Armand Goșu

SILVIU BRUCAN, *Stâlpii noii puteri în România*, București, Edit. Nemira, 1996, 154 p.

Noua lucrare a autorului, publicată în editura Nemira, are următoarea structură: recunoștință (autorul mulțumește acelor „oameni care dețin importante poziții în guvern și în aparatul economic de stat” și care i-au furnizat informații folosite în lucrare), introducere (autorul pledează pentru o istorie socială a tranziției la societatea postcomunistă și consideră că lucrarea sa e deschizătoare de drumuri în acest sens), capitolul I intitulat *Structura socială în statele comuniste*, capitolul II intitulat *Declinul clasei muncitoare*, capitolul III intitulat *Noua structură socială după 89* (menționăm titlurile unora dintre secțiunile capitolului: *O clasă mijlocie „sălbatică”; Miliardari în cinci ani! Cum au făcut?; Cele șase coridoare ale tentației*), epilog (intitulat *Încotro, România?*), note (bibliografice); la finele volumului sunt menționate titlurile publicate de autor în engleză și în română înainte și după 1989, titlurile altor lucrări publicate în editura Nemira și ne sunt prezentate pe scurt patru lucrări publicate în aceeași editură. Folosind date statistice și punând accentul pe istoria socială a tranziției, autorul scoate în evidență importanța clasei mijlocii și consideră că revoluția științifică și tehnică „a distrus virtual noțiunea de clasă muncitoare ca unitate sociologică largă și compactă”, p. 39.

Ideile de bază (sau să le zicem tezele autorului), prezentate în general cu litere îngroșate, sunt următoarele: „...în cadrul clasei muncitoare, centrul de gravitate s-a transferat de la polul manual la cel intelectual”, p. 38; „muncitorii manuali formează o categorie socială în declin în ceea ce privește numărul, statutul social și prestigiul lor”, p. 57; autorul consideră – se cunosc tezele, cu diferite nuanțe, în sensul că în 1989 ar fi avut loc o lovitură de stat care s-a folosit de nemulțumirea populară – că în 1989 a avut loc o revoluție care a produs schimbări de structură în domeniul politic, economic și social; autorul consideră pe muncitori ca fiind „marii perdanți ai revoluției”, p. 68, adevăr pe care nici un lider politic nu îndrăznește să-l admită; despre clasa mijlocie susține că „...nu deține nici puterea politică, nici conducerea economiei. În schimb, ea dă tonul în cultură, dictează în

materie de consum”, p. 76; clasa mijlocie este considerată a fi cheia succesului în realizarea tranziției în societățile postcomuniste; o trăsătură principală în perioada de tranziție este considerată a fi simbioza dintre putere și capital; în România „treptat se înfăptuiește ... nu numai o structură socială și politică aidoma celei din Vest, dar și o cultură, habitudini sociale și o mentalitate de inspirație euro-atlantică”, p. 134, iar noua structură socială este considerată a fi tipică „orânduiri capitaliste de sfârșit de secol XIX”, p. 136.

Ținând seama că în concepția autorului „România este o țară capitalistă subdezvoltată de tip european și nu latino-american sau est-asiatic”, p. 143, autorul crede că în viitor se va crea o conjunctură geopolitică favorabilă României și implicit aderării ei la Uniunea Europeană.

Alături de un oarecare schematism și de tendința spre generalizare (ca exemplu în acest sens putem cita secțiunea din cap. III, intitulată *Cele șase coridoare ale tentației*), aflăm în carte date personale despre miliardarii polonezi și români ai perioadei de tranziție, ca și caracterizări și ironii ce țin de scrisul gazetăresc, cum sunt, de exemplu: Ion Dincă se poate consola că familia sa – dacă nu poporul în întregime – beneficiază de „un viitor luminos”, p. 106; „Călătoria sprâncenată pe care am făcut-o de la capitalism la socialism ... s-a terminat în coadă de băț”, p. 62; „călărind pe legea care acordă scutire de impozite ...”, p. 116; „Ion Rațiu s-a întors din Anglia cu tolba plină de lire sterline”, p. 131; „... un ziarist s-a burzului”, p. 132.

Nu sunt deloc menționate în lucrare acele acte legislative, survenite după 1989 și fără de care transformările sociale nu ar fi fost posibile, ca să nu ne referim decât la Constituția din 1991 și la Legea nr. 31/1990 privind societățile comerciale, ultima introducând forma societății cu răspundere limitată (și chiar cu asociat unic) – instituție juridică de bază pentru realizarea unui sector privat larg și deci formarea acelei clase mijlocii care stă în centrul atenției analizelor autorului.

În privința notelor, deci a lucrărilor citate, remarcăm lipsa trimiterilor la literatura de specialitate franceză, dacă n-ar fi decât să ne referim la prestigioasa „Revue d'Études Comparatives Est-Ouest”, dedicată aproape în exclusivitate problemelor economice, sociale, politice ale fostelor țări comuniste din Europa.

Etichetat malițios de către unii ca „profetul din Dămăroaia”, autorul se dovedește a fi un analist serios; în privința previziunilor: după fiecare război sau revoluție, acest gen de literatură am putea spune că înflorește, așa cum a fost, de exemplu, în publicistica franceză, după primul război mondial.

Betinio Diamant

WINSTON S. CHURCHILL, *Al doilea război mondial*, 2 vol., București, Edit. Saeculum, 928 p.

Apariția în limba română, în două tiraje, primul epuizându-se rapid, a unei cărți de referință despre cea de-a doua conflagrație mondială, reprezintă un real eveniment pentru cititorii din țara noastră, inclusiv pentru specialiști. Lucrarea, celebră în bibliografia celui de-al doilea război mondial, este opera unui nu mai puțin celebru om de stat britanic și conducător al coaliției antifasciste. Autorul a primit pentru *The second world war* premiul Nobel pentru literatură pe anul 1953. Cele două volume apărute în limba română cuprind patru *Cărți*: I. Jaloane spre dezvoltare (1919–10 mai 1940); II. Singuri (10 mai 1940–22 iunie 1941); III. Marea Alianță (Duminică 7 decembrie 1941 și mai departe); IV. Triumf și tragedie (1943–1945).

Cartea I tratează perioada istorică a Europei, îndeosebi, cuprinsă între anii 1919–1939, timp de renaștere și agresiune a militarismului german, de afirmare a nocivei ideologii fasciste, de exprimare politică și militară a totalitarismului german, italian și sovietic, de afirmare a

democrațiilor occidentale, cu calitățile și slăbiciunile lor în confruntările cu adversarii și înțelegerile cu aliații. Observator atent al evoluțiilor politice după primul război mondial W. Churchill remarcă, dar totodată avertizează asupra renașterii politice revanșarde a Germaniei pe care Hitler o ridică la rang de rațiune de stat, sprijinită pe temelia unei ideologii totalitare, rasiste, antiomane. Și motivația acestei ascensiuni se explică și datorită faptului că „El chemase din adâncurile înfrângerii furiile latente întunecate și sălbatice ale rasei celei mai numeroase, mai războinice, mai nemiloase, contradictorii și nefericite din Europa” (vol. I, p. 45). Luciditatea și pragmatismul politic demonstrate de W. Churchill sunt remarcabile într-o perioadă istorică amară pentru securitatea Europei terorizată de politica agresivă a Germaniei și Italiei. Omul politic britanic nu a ocupat nici o funcție politică oficială timp de un deceniu (1931–1940), dar a avertizat cu perseverență pericolele care amenințau țara sa, securitatea Europei și pacea lumii. A demonstrat că până la mijlocul anului 1936 politica agresivă a lui Hitler nu s-a bazat pe forța Germaniei, ci pe lipsa de unitate și timiditate a Franței și Marii Britanii, la care s-a adăugat izolaționismul Statelor Unite ale Americii. El militează cu perseverență în direcția creșterii forțelor aeriene britanice, a folosirii blindatelor în caz de război; această puternică armă era insuficient dezvoltată și chiar neglijată de factorii responsabili ai armatei.

Autorul cărții demonstrează cât de iluzorii au fost speranțele cabinetului Chamberlain în menținerea păcii europene după Munchen, cât de scump au plătit Marea Britanie și Franța cedările succesive pe plan politic, militar și diplomatic în fața unei Germanii revanșarde și dezlănțuită pe panta anexiunilor teritoriale. Recapitulând evenimentele care au precedat atacarea Poloniei de către Hitler, W. Churchill nota cu un ton grav evoluția evenimentelor ce au destabilizat Europa și au afectat profund securitatea și pacea continentului: „Uitați-vă înapoi și vedeți ce am acceptat sau la ce am renunțat succesiv: o Germanie dezarmată printr-un tratat solemn; o Germanie reînarmată prin violarea unui tratat solemn; superioritatea aeriană sau chiar paritatea pierdută; regiunea Rinului ocupată cu forța și linia de fortificație Siegfried construită sau în construcție; crearea Axei Berlin-Roma; Austria devorată și digerată de Reich; Cehoslovacia părăsită și distrusă prin Pactul de la Munchen...” (vol. I, p. 146). În primăvara anului 1939 ar fi fost posibilă o alianță anglo-franco-rusă împotriva lui Hitler, dar ea nu s-a produs. În schimb, Pactul de neagresiune (și înțelegerea secretă) încheiat la 23 august 1939 între Germania și U.R.S.S., deși apreciat corect de W. Churchill ca nefiresc, odios și temporar marca și „... culmea eșecului politicii și al diplomației britanice și franceze pe o perioadă îndelungată” (vol. I, p. 158). După 1 septembrie 1939 odată cu atacarea Poloniei de către Germania, moment de declanșare a celui de al doilea război mondial, W. Churchill devine membru al Cabinetului de Război și ministru al Amiralității britanice. La 10 mai 1940 el formează un guvern național alcătuit din conservatori, laburiști și liberali, coalizând astfel puterea și opoziția pentru apărarea și salvarea intereselor naționale ale Marii Britanii. Vreme de cinci ani și trei luni el va deține principalele Puteri în stat.

Cartea a II-a este precedată de un extras sugestiv din cuprins: „După primele patruzeci de zile eram singuri față de Germania victorioasă și Italia angajate într-un atac mortal împotriva noastră, cu o Rusie Sovietică neutră și ostilă care îl ajută pe Hitler și cu o Japonie care era o amenințare de necunoscut” (vol. I, p. 211). Winston Churchill rezumă astfel un segment istoric de peste un an în care Marea Britanie a depus un imens și unilateral efort militar terestru, aerian și naval pe teatrele operațiunilor militare din Europa, nordul Africii și Orientul Mijlociu. La 4 iunie 1940 W. Churchill a vorbit în fața parlamentului britanic, dar cuvântul său a fost auzit în întreaga lume. Cuvântarea sa, celebră prin claritatea mesajului și definirea scopului luptei antifasciste, indica liniile și mijloacele de acțiune împotriva agresorului și obținerea victoriei finale. Demersul său hotărât în apărarea și garantarea demnității, libertății și democrației în Europa și nu numai, avea o semnificație de postulat istoric. Din multitudinea evenimentelor militare, politice și diplomatice se desprind succesele germane de la începutul războiului datorate blindatelor și bombardierelor în picaj, eroica apărare aeriană a Angliei, evacuarea armatelor britanice și franceze din Dunkerque, victoriile englezilor în nord-estul Africii (decembrie 1940 – ianuarie 1941), cedarea Iugoslaviei și

Greciei (primăvara anului 1941), cea din urmă apărută de Marea Britanie, dar fără succes, bătălia pentru insula Creta pierdută de englezi și câștigată de germani cu mari daune, succesele britanice în Orientul Mijlociu prin campania din Siria și Iran (mai 1941) intrarea în vigoare a Legii împrumutului și închirierii (ianuarie 1941) prin care S.U.A. acordau Marii Britanii materiale și arme. A doua Carte se încheie cu prezentarea pregătirii și finalizării „Directivei Barbarossa” îndreptată împotriva Uniunii Sovietice invadată de germani la 22 iunie 1941.

Cartea a III-a este intitulată *Marea Alianță* (Duminică 7 decembrie 1941 și mai departe). Premierul britanic elogiază efortul uman și militar al sovieticilor împotriva invaziei germane, își exprimă dezacordul justificat față de pretențiile neîntemeiate ale lui Stalin de a se deschide în acel an un al doilea front în vest de către Marea Britanie. Ample considerații sunt făcute de autor cu privire la operațiunile militare ale anului 1942, când britanicii au pierdut Singapore, Malaya și un număr important de vase în Oceanul Atlantic datorită forței de lovire a submarinelor germane de buzunar – U, care au provocat multe și grele pierderi Alișilor. În Oceanul Pacific lunile mai și iunie 1942 au consemnat aprige bătălii maritime și aeriene între americani și japonezi, primii reușind să încline în favoarea lor balanța victoriei în Marea Caraibilor și în insula Midway. În primăvara anului 1942 problema prioritară a Alișilor era o debarcare în Europa sau în nordul Africii. Evoluția situației militare nu a permis anglo-americanilor să realizeze operațiunile respective decât în 1943 în nordul continentului negru și în 1944 în Europa. Marea Britanie trebuie să aibă în vedere apărarea Indiei de o posibilă invazie japoneză și să prevină o eventuală joncțiune între Germania și Japonia în această țară sau în Orientul Mijlociu (vol. II, p. 94). Victoria britanicilor în deșertul african (sfârșitul lui octombrie – începutul lui noiembrie 1942) pe frontul de la Alamein a pus în valoare calitățile de strateg ale generalului Montgomery, învingător asupra lui Rommel datorită unei pregătiri excelente de artilerie, mobilității și vitezei de execuție a blindatelor. A fost un semn de bun augur pentru înclinarea balanței victoriei în favoarea britanicilor. Winston Churchill nota cu satisfacție despre acest moment: „Înainte de Alamein n-am avut nici o victorie. După Alamein n-am mai avut nici o înfrângere” (vol. II, p. 168).

Ultima carte, a IV-a, intitulată *Triumf și tragedie*, acoperă perioada 1943–1945. Anul 1943 a constituit un moment de cotitură în desfășurarea operațiunilor militare pe fronturile războiului. Dispersarea forțelor germane pe teatre de luptă neesențiale, Balcanii, Italia bunăoară, a facilitat Alișilor acțiuni în forță în zone strategice majore. La începutul lui iulie 1943 a avut loc debarcarea anglo-americanilor în Sicilia considerată cea mai mare operațiune amfibie încercată până atunci în istorie (vol. II, p. 217). Personalitatea militară a generalului american Eisenhower se conturează tot mai mult în comanda unor operațiuni militare de anvergură. După înlăturarea, de fapt căderea lui Mussolini de la putere, și formarea guvernului Badoglio, capitularea Italiei a devenit iminentă. Operațiunile militare din Rusia au culminat cu trei bătălii de mari proporții: la Kursk, Orel și Harkov, unde sovieticii în decurs de două luni au adus în pragul ruinei armatele germane de pe frontul de est (vol. II, p. 248).

Conferința de la Teheran (sfârșitul lui noiembrie – începutul lui decembrie 1943) a însemnat un motiv decisiv în stabilirea direcțiilor de desfășurare a războiului, prioritară fiind operațiunea „Overlord”. Situația Germaniei după înfrângerea Reichului nazist, durarea unei Europe unite postbelice au fost teme importante în atenția celor Trei Mari. Un spațiu întins este afectat luptelor purtate de anglo-americani pentru eliberarea Italiei (Roma a fost ocupată la 4 iunie 1944) și deschiderii celui de al doilea front la 6 iunie același an când s-a produs debarcarea Alișilor în Normandia. Victoriile armatei sovietice din prima parte a anului 1944 îl fac pe Churchill circumspect în privința efectelor amenințătoare ale unei ofensive ce amenința direct soarta politică a statelor din Europa centrală și de est: „Europa postbelică părea să ia formă și unele aranjamente politice cu sovieticii deveneau urgente” (vol. II, p. 340). Lupte grele, dar victorioase, au purtat americanii împotriva japonezilor în Pacific (Bătălia din Golful Leyte – octombrie 1944), au apropiat succesul militar al S.U.A. de un final previzibil pozitiv datorită superiorității flotei maritime și aviației.

Pentru cititorul român un interes indiscutabil îl prezintă referirile și aprecierile lui Winston Churchill despre țara noastră. În 1938, înainte de acordul de la Munchen prin care Cehoslovacia a fost sacrificată celui de al III-lea Reich, România, ca și Polonia, avea o poziție de neutralitate în contextul evenimentelor ce se derulau rapid în Europa. Se exprima părerea în cercurile politice ale vremii – arată W. Churchill – despre rolul Ligii Națiunilor de a putea, probabil, convinge România să permită trupelor terestre și aeriene rusești să treacă pe teritoriul său în situația când Germania va agresa Cehoslovacia (vol. I, p. 131). Atât Polonia, cât și România nu ar fi acceptat o intervenție a Rusiei împotriva Germaniei trecând cu armate pe teritoriile lor (vol. I, p. 147). O asistență mutuală între Marea Britanie, Franța și U.R.S.S. care să acorde garanții statelor central și est-europene, între acestea și România, era însă blocată de „... groaza acestor țări învecinate de a primi ajutor sovietic sub forma armatelor sovietice care să mășăluiască pe teritoriul lor pentru a se apăra de Germania și eventual să le încorporeze în sistemul comunist sovietic al căror oponenți vehemenți erau” (vol. I, p. 150–151). Winston Churchill considera că România, Polonia, Finlanda și cele trei țări baltice se aflau într-o grea dilemă: acceptarea agresiunii germane sau a primirii ajutorului sovietic. Situația de nerezolvat, pe care premierul britanic o aprecia scriind că: „Această alegere hudoasă a paralizat politica britanică și franceză” (ibidem, p. 151). Memorialistul aprecia că cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către România U.R.S.S.-ului a însemnat aplicarea prevederilor pactului Ribbentrop Molotov, potrivit căruia se recunoșteau interesele politice ale Rusiei în această parte din sud-estul Europei. Deși Germania a exprimat o atitudine de supărare față de acțiunea brutală a Moscovei, care amenința interesele Reichului în țara noastră, guvernul de la Berlin a sfătuit România să accepte cedarea (vol. I, p. 278). După declanșarea războiului (septembrie 1939) România apare în lucrarea lui Winston Churchill ca aliată a Germaniei, întrucât din primăvara anului 1941, în zilele insurecției iugoslave împotriva naziștilor, bombardierile germane care decolau de pe aerodromurile ocupate din țara noastră au efectuat raiduri distrugătoare asupra Belgradului (6–8 aprilie 1941; operațiunea „Pedepsire”, vol. I, p. 403). În primăvara anului 1941, importante efective militare germane s-au concentrat în România și Bulgaria. La sfârșitul lunii martie trei divizii de blindate Panzer erau dirijate din România spre Cracovia și apoi deplasate înapoi; mișcarea generală a forțelor germane vădea intenții clare de atacare a U.R.S.S.. În momentul atacului din 22 iunie 1941 șase divizii românești erau incluse în grupul armatei germane de sud (vol. I, p. 435–437). La sfârșitul lunii noiembrie 1943 ministrul de externe al Marii Britanii, Anthony Eden, îl informa pe Winston Churchill despre unul din avantajele intrării Turciei în război alături de Aliați, anume posibilitatea atacării unei ținte care ar putea fi decisivă – sondele petrolifere de la Ploiești (vol. II, p. 260). La începutul anului 1944, februarie, Winston Churchill considera că o dată cu prezența armatelor sovietice la granițele României creșteau șansele evacuării germane din Balcani (vol. II, p. 295). În mai 1944 A. Eden sugera ambasadorului sovietic la Londra „... ca pentru moment, U.R.S.S. să constituie problemele României ca fiind de resortul ei, în condiții de război, și să ne lase nouă Grecia” (vol. II, p. 340). Din nefericire pentru țara noastră acest proiect se va desăvârși la Moscova în octombrie 1944, când stabilirea sferelor de influență în sud-estul Europei postbelice s-a conturat sub forma procentajelor, în cazul României U.R.S.S. beneficiind de 90%, iar Cealți (Aliați – n.n.) de 10% (vol. II, p. 381). La 11 iunie 1944, într-un mesaj către președintele S.U.A., Winston Churchill îl informa despre iminența pătrunderii Armatei Roșii în România și despre eventualitatea ajutorării României de către U.R.S.S. în privința reluării, de către țara noastră, a unei părți a Transilvaniei de la Ungaria: „... în cazul când România intră în joc” (vol. II, p. 342).

Cu privire la România, evoluția evenimentelor militare și politice din ultima decadă a lunii august este prezentată în succesiunea cronologică: străpungerea liniei germane de la Cernăuți la Marea Neagră, care bară drumul spre terenurile petrolifere de la Ploiești și spre Balcani; distrugerea de către sovietici a șaisprezece divizii germane; organizarea, la 23 august 1944, la București a „un coup d'état (...) de tânărul rege Mihai și consilierii săi apropiați” (vol. II, p. 345). Lovitura de stat de la 23 august 1944 a determinat completa răsturnare a întregii poziții militare a germanilor. W. Churchill consemna urmările actului politic amintit. A urmat înaintarea sovietică în sus, pe Dunăre și prin

munții Transilvaniei spre granița Ungariei. Era începutul acțiunii spre vest, mai târziu, la Viena (*ibidem*). Cu cinism nedisimulat W. Churchill nota: „Nu am simțit niciodată că relațiile noastre cu România sau Bulgaria cereau sacrificii speciale din partea noastră” (vol. II, p. 380). Începuturile cortinei de fier în relațiile dintre Occident și U.R.S.S. sunt relevate de Winston Churchill prin exemplul României, unde sovieticii, profitând de prezența trupelor lor la București, dar și în restul țării, au folosit presiunea în forța a lui Vășinski exercitată de către acesta asupra regelui Mihai, impunând la 6 martie 1945 instalarea guvernului prosovietic condus de Petru Groza (vol. II, p. 430).

Lucrarea se bucură de o reală artă a narării vii, sugestive și convingătoare, demonstrând talentul autorului în evocarea evenimentelor la care a fost participant și martor deopotrivă. Memorabile sunt paginile care evocă un număr impresionant de personalități politice, militare, diplomatice.

Ambele volume sunt însoțite de hărți și diagrame lămuritoare lecturii.

Mircea Dumitriu

MIRCEA CIOBANU, *În fața neamului meu. Convorbiri cu Mihai I al României*, Iași, Edit. Princeps, 1995, 384 p.

Pe coperta cărții semnate de Mircea Ciobanu: *Convorbiri cu Mihai I al României*, apărută la Iași în prestigioasa Editură Princeps, în condiții grafice excepționale, sunt înscrise cu litere mari cuvintele regelui Mihai I: „Condiția esențială ca lucrurile să se schimbe este ca eu să mă întorc acasă. De aici nu pot decât să pregătesc terenul pentru ziua în care, cu voia Domnului, vom fi împreună. Eu sunt român prin naștere și destin”.

Volumul este ilustrat cu portretul color al regelui Mihai I, singurul șef de stat în viață participant activ la războiul Națiunilor Unite împotriva hitlerismului, horthismului și șzalasismului ungar din ultima parte a celui de-al doilea război mondial, când încă nu era hotărâtă soarta victoriei contra fascismului.

Cartea cuprinde 23 de convorbiri axate pe teme diverse ca: *Europa popoarelor după cel de-al doilea război mondial, Există popoare vinovate?; Imperiul comunist. Ruină și dezordine. Cum se vede lumea de la Verșoix?; 25 octombrie* (ziua nașterii regelui Mihai I – n.n.). *Regele și soldatul. Pentru cine lucrează Dumnezeu? Un sărut pe amândoi obraji...; 50 de ani de la ieșirea României din alianța nazistă. O precizare necesară; Umbra Reginei-mamă; Românii între exil și diaspora; Întâlniri cu românii de dincolo. Românii de acasă după 50 de ani. Despre o amănare. Deschideți-vă ochii și mințile!* etc.

În introducerea ce poartă titlul: „*După cinci ani – de la miracol la politică*”, Mircea Ciobanu subliniază: „Ori de câte ori ni se adresează, Regele Românilor săvârșește actul sacrei mijlociri între noi și partea noastră cea bună, cea mai ușor de pierdut însă, măcar că ea este câțimea de veșnicie din înzestrarea noastră naturală. Dincolo de cuvintele sale, se deslușește, întotdeauna categoric, refuzul împăcării cu mediocritatea. Fiecare cuvânt al său participă la crearea dovezii că există punți de comunicare între semeni” (pag. 12). În încheiere, Mircea Ciobanu notează: „Fericirea este un drept al popoarelor ce poate fi dobândit. Că l-am atins cu adevărat, că mâinile noastre pot să-și aducă aminte mereu de această atingere, ne-o spune ori de câte ori ni se adresează Regele nostru – partea noastră cea bună, spre care năzuim cu toată îndreptățirea” (p. 12).

Cartea prezentată cuprinde o voluminoasă *Addenda*: I. Mesaje, declarații, conferințe (1989–1994) ale Regelui Mihai I, care se referă la momente cruciale din istoria românilor: 10 Mai; 23 August; 1 Decembrie; 24 Ianuarie etc. În Mesajul M.S. Regele Mihai I la comemorarea a 40 de ani de la moartea lui Iuliu Maniu, se arată: „După ce a contribuit în cel mai înalt grad la realizarea Marii

Uniri de la 1 Decembrie 1918, Iuliu Maniu, atașat cu toată ființa sa idealurilor democratice și având mereu alături de el pe Ion Mihalache, cel mai credincios prieten politic al său, s-a opus neîncetat, cu fermitate și perseverență, tuturor regimurilor totalitate, punând – mai presus de orice ambiție personală – libertatea poporului român, pentru a cărei apărare a înfruntat tempița și chiar moartea” (la 5 februarie 1953, în temnița Sighetului – n.n.) (p. 322).

În încheierea volumului semnat de Mircea Ciobanu este inclusă: II. *Motivația documentară a acordării de către Yad Vashem a înaltei distincții «Drept între popoare» (post-mortem) reginei-mamă Elena* (p. 352–379).

Volumul prezentat se poate afirma că reprezintă o apariție editorială de excepție, destinat românilor de pretutindeni, iubitori de istorie contemporană.

Ioan Babici

SHIMON PERES, *Battling for Peace. Memoirs*, Edited by David Landau, London, Weidenfeld and Nicholson, 1995, 402 p.

Publicate în 1995 (și conținând ca ultim document anexat declarația israelo-iordaniană de la Washington din 25 iulie 1994) în plin proces de realizare a unei păci stabile și durabile în Orientul Mijlociu, memoriile lui Shimon Peres (devenit premier interimar în urma asasinării lui Yitzhak Rabin; premiat Nobel alături de Rabin și Arafat pentru realizările în procesul de pace; născut în 1923 în Bielorusia și emigrat de foarte tânăr în fosta Palestină, fost director general în Ministerul Apărării, fost ministru al Apărării, fost ministru al Externelor, șef al Partidului Muncii la data publicării memoriilor, fost premier într-un guvern de unitate națională, semnatar al declarației de principii din septembrie 1993) nu reprezintă o autobiografie (deși nu lipsesc paginile având acest caracter), ci o carte document privind evenimente de deosebită importanță din ultimele patru decenii referitoare nu numai la Israel și statele arabe, ci la destinul unui popor cu vocație universală și la interesele marilor puteri într-un punct strategic fierbinte al globului.

Viziunea este a unui abil om politic, a unui democrat și a unui visător, cum singur se caracterizează (din ultimul capitol intitulat *Epilog*: „M-am născut ca un optimist și am rămas așa de-a lungul întregii mele vieți ... Ultimele capitole ale biografiei mele ce sunt în curs de a fi scrise în momentul de față se ocupă cu subiectul cel mai apropiat inimii mele – pacea ... Va fi un Orient Mijlociu fără războaie ... în care popoarele, bunurile și serviciile se pot mișca liber ... Un Orient Mijlociu în care fiecare va fi liber să se roage în limba sa ... un Orient Mijlociu în care națiunile se străduiesc pentru egalitate economică, dar, în același timp, încurajează pluralismul cultural”).

Careea are următoarea structură: sumarul, lista ilustrațiilor introducerea (conține în bună parte un elogiu adus lui Ben Gurion, pe lângă care Peres s-a format ca om politic; Ben Gurion i-a încredințat primele responsabilități politice), cele 27 capitole ale lucrării din care am menționa unele și anume: *Golda* (e vorba de Golda Meir, care a făcut parte din aceeași grupare politică cu autorul; sunt puse în evidență rivalitățile ce s-au ivit între cele două personalități politice), *Moshe Dayan, Legătura cu Franța, Mitterand* (pentru Peres, legăturile cu Franța și personalitățile politice franceze au fost și de natură activă și autorul se referă la admirația sa pentru cultura, strălucirea și măreția Franței), *În spatele afacerii Irangate, Operațiunea iordaniană, Pacea îmbracă forme concrete*, epilog (care se încheie cu fraza: „Cartea de față este propria mea mărturie asupra faptului că unui om îi este îngăduit să aibă vise și nu orice fel de vise, ci mari vise”), anexe (I. Rezoluțiile 242 și 338 ale Consiliului de Securitate; II. Înțelegerea Peres-Hussein de la Londra, din 11 aprilie 1987; III. Declarația de principii israelo-palestiniană din septembrie 1993; IV. Declarația israelo-iordaniană de la Washington, din 25 iulie 1944), index.

Sarcina unui recenzent fiind mai degrabă aceea de a prezenta structura unei cărți, felul de a gândi al autorului, de a clasifica, de a analiza și defini metoda și criteriile autorului și nu aceea de a discuta înseși judecățile și tezele autorului, trebuie să remarcăm că ies în evidență, în opinia noastră, următoarele: 1. Poziția constant filofranceză a autorului în sensul nu numai al căutării sprijinului Franței pentru politica Israelului, ci și o adevărată admirație pentru spiritualitatea și marile personalități nu numai politice ale Franței; 2. Caracterul de document istoric al lucrării, căci, în afara anexelor la care ne-am referit, al detaliilor asupra unor împrejurări politice, militare, diplomatice în care autorul a fost implicat, cartea conține și amintiri despre – în afara personalităților israeliene – o serie de președinți ai Statelor Unite (Truman, Kennedy, Johnson, Nixon, Carter, Reagan, Bush) și secretari de stat (Kissinger, Baker, Shultz) și alți diplomați; 3. Rolul tratatelor secrete (unele, adevărate, esuate, cum a fost cazul înțelegerii Peres-Hussein din 1987 de la Londra) care au dus în final la realizarea cadrului procesului de pace în Orientul Mijlociu (tratative secrete lungi și anevoioase, și în carte este arătat drumul parcurs) iese cu pregnanță în evidență, confirmând ceea ce este aproape un truism în istoria relațiilor dintre state, și anume că pe această cale a tratatelor secrete s-a ajuns la răsturnări de alianțe și reconcilieri spectaculoase care au ilustrat ceea ce am putea considera ca o maximă: „inamicii de ieri, aliații de azi”; 4. Este, am putea spune, de esența activității politice lupta cu adversarii politici și rivalitatea între cei ce duc aceeași politică, dar au divergențe tactice sau cu nuanțe legate de ceea ce deosebește în mod fatal orice personalitate politică de o altă personalitate marcantă (cu privire la caracterizarea și critica unor personalități ale dreptei israeliene, ale altor personalități politice israeliene și în privința unor diferențe de opinii – în unele momente – chiar dintre autor și fostul premier, căzut victimă extremismului, vezi p. 4, 13, 21, 32, 89, 112, 136, 163, 270, 314).

În legătură cu aceasta ne-am putea pune întrebarea: este vorba de o carte partizană? Într-o măsură da; de la Caesar și până la Talleyrand, în scrierile marilor oameni politici, această trăsătură nu a lipsit. În legătură cu această trăsătură (pentru diversitatea tendințelor politice din societatea evreiască în antichitatea greco-romană, vezi „Războiul evreilor” al lui Josephus Flavius) n-am putea să nu cităm din lucrarea lui Winston Churchill *The Second World War*, Penguin Books, 1990, page 866: „The Greeks rival the Jews in being the most politically-minded race in the world. No matter how forlorn their circumstance or how grave the peril to their country, they are always divided into many parties, with many leaders who fight among themselves with desperate vigour. It has been well said that wherever there are three Jews it will be found that there are two Prime Ministers and one leader of the Opposition ... No two cities have counted more with mankind than Athen and Jerusalem. Their message in religion, philosophy, and art have been the main guiding lights of modern faith and culture ... Personally I have always been on the side of both, and believed in their invincible power to survive internal strife and the world tides threatening their extinction”.

Autorul menționează atitudinea României, care n-a rupt relațiile diplomatice cu Israelul, atunci când toate celelalte state din fostul lagăr socialist au făcut-o.

Cartea conține, cum era firesc din partea unui versat diplomat cu o bogată și îndelungată experiență și în domeniul relațiilor dintre personalitățile politice, o serie de detalii „picante” ținând de anecdotica diplomației (unele din ele vor intra desigur în legendă) și care dau culoare și farmec textului.

Declarația de principii israelo-palestiniană din septembrie 1993 (semnată și de autorul memoriilor) exprimă dorința comună de a se pune capăt unor decenii de confruntare și conflict și de a conviețui pașnic și în securitate pe viitor. Semnătura autorului pe această declarație exprimă nu numai o manifestare de reprezentare a statului Israel, ci crezul însuși al autorului, crez pentru care a dus îndelungate și dificile dar încununat cu succes, tratative diplomatice.

Volumul, publicat nu de mult și urmând firul evenimentelor aproape la zi, exprimând opiniile unei puternice și importante personalități politice din fierbintele și frământatul Orient Mijlociu (regiune legată de totdeauna de politica marilor puteri, fie ale antichității, fie ulterior și până în zilele

noastre), va deveni, fără discuție, carte de referință pentru istoricii ce vor reface tabloul evenimentelor în care Shimon Peres a jucat un rol esențial.

Betino Diamant

HUGH TREVOR ROPER, *Ultimele zile ale lui Hitler*, București, Edit. Humanitas, 1993, traducere din limba engleză de Sandu Lăzărescu, 200 p.

Volumul editat de Humanitas a apărut pentru prima dată în 1947 și s-a bucurat de mai multe reeditări, o cauză a succesului fiind, poate, faptul că autorul, însărcinat de autoritățile militare britanice de informații cu cercetarea misterului care a învâluit sfârșitul lui Hitler, a folosit exclusiv surse primare pentru documentarea sa: interviuri, interogatorii, relatări, note, scrisori, acte, jurnale. Tema abordată este deosebit de incitantă și a făcut subiectul unui volum impresionant de lucrări, studii, articole și cărți. De aceea, a rămâne într-o luptă de o asemenea amploare este un merit pe care, fără îndoială, cartea lui Hugh Trevor Roper l-a câștigat.

Trevor Roper nu-și propune o analiză a situației politico-militare a Germaniei în ultimele zile de existență a regimului instalat de Hitler; de altfel, ea nici nu mai era necesară, pentru că putea fi cuprinsă în cadrul câtorva cuvinte: dezastru și prăbușire totală. Singura grijă a autorului este aceea de a reconstitui cu meticulozitate și foarte convingător „Curtea” (termen folosit) din jurul Führerului în zilele și nopțile asediului subteranelor Cancelariei Reichului, în a doua jumătate a lunii aprilie 1945. Sunt analizate nu neapărat doar relațiile oficiale dintre puținii supraviețuitori, ci și relațiile interumane, starea de depresie psihică, de anormal și ireal ce domnea în bucăr. Ordine fără rost, numiri fără acoperire, destituiri răsunătoare poate altădată (Göring și Himmler), dar care în acele zile nu mai aveau rost, lupta pentru o putere inexistentă în afara coridoarelor subterane, iluziile unui sprijin care nu putea să mai vină (armata lui Wenck), toate dau nu numai culoare, dar întăresc o descriere alertă și foarte atentă. Precizările lui Trevor Roper sunt făcute pe ore: pentru prima dată s-a stabilit exact ora morții lui Hitler și a Evei Braun, orele de ardere a corpurilor (începând cu orele 16) și de îngropare a lor (după orele 23), toate în ziua de 30 aprilie 1945.

Șocantă poate apărea afirmația tranșantă potrivit căreia Germania lui Hitler nu a fost un stat totalitar (p. 54). Dacă ar fi fost așa, explică Trevor Roper, atunci producția de război, forța de muncă, administrația, informațiile ar fi fost centralizate, politica și administrația ar fi fost efectiv controlate de la centru, s-ar fi realizat o concentrare a tuturor eforturilor asupra războiului și o suspendare corespunzătoare a oricărei industrii nesemnificative.

Mai mult sau mai puțin subiectiv sunt făcute portrete ale principalilor lideri ai Reichului. O parte se bazează pe mărturiile altor demnitari (evident, subiective și ele), altele pe supozițiile și determinările autorului. Hermann Göring – deși continua, după 1941, să ocupe postul cel mai important după Hitler, deși „personaj formidabil” – se transformase într-un „arivist”, considerat la nivelul popular drept „un simplu epicurean, un Nero uns cu mirodenii și ținându-se de nimicuri în timp ce Roma cădea pradă flăcărilor”. Josef Goebbels era „singurul intelectual al partidului”, cu o „Juciditate latină a minții” și cu o „suplețe negermană a raționamentului” (p. 60). Himmler apare ca un „incapabil”, „extraordinar de ignorant și de naiv”, tipul Marelui Inchizitor din trecut, misticul intrat în politică, omul gata să sacrifice umanitatea pentru un ideal abstract (p. 70–71). Sigur, caracterizările ar putea continua, dar exemplele ar fi fără rost, chiar numai dacă ne-am opri la o asemenea afirmație: „Printre acești optimiști se numărau asasinul Ohlendorf (șef al R.S.H.A., Ministerialdirektor în Reichswirtschaftministerium, *n.n.*) și idiotul de Schwerin von Krosigk (ministru de finanțe al Reichului, *n.n.*) și nici antecedentele primului, nici intelectul celui de-al

doilea nu erau socotite incompatibile cu o funcție politică exercitată sub patronajul celui mai mare tâlhar și supercriminal al sistemului nazist (Himmler, *n.n.*)” (p. 214).

Chiar cu aceste considerații, pătimase, dar poate de înțeles dacă ținem seama că au fost scrise la numai câteva luni după încheierea păcii, trebuie arătate și realizările importante. Mai întâi de toate, așa cum recunoaște însuși autorul, aceasta este prima versiune care susține că Hitler s-a sinucis împușcându-se și nu a ales calea otrăvirii (cum susțineau, printre alții, și sursele sovietice). De asemenea, este respinsă ipoteza potrivit căreia Hitler a putut vedea fotografiile lui Mussolini și Clarei Petacci executate și expuse într-o piață din Milano. Este emisă și ideea că, de-a lungul anilor, Führerul a fost drogat (cu bună știință) de către dr. Theodor Morell, astfel încât a devenit complet dependent (îndeosebi după 1943). Sunt subliniate și acele pasaje din interogatorii sau din relatări prin care se reliefează legăturile elitei naziste cu prezicerile și previziunile astrologilor și zodiacelor.

Sigur, despre o perioadă de o asemenea importanță și de o asemenea densitate, se poate spune și scrie enorm. Cartea lui Hugh Trevor Roper se dorește a fi și un document: foarte multe informații și ipoteze s-au dovedit reale și verificabile, ceea ce face din acest volum o piesă de bază într-o listă bibliografică enormă, așa cum aminteam la început. Acele neajunsuri care există pot fi puse pe seama presiunii timpului foarte scurt care trecuse de la desfășurarea evenimentelor, dar și a emoțiilor omenești, firești, datorate perioadei în care s-a desfășurat documentarea. De altfel, Trevor Roper însuși recunoaște că scopul inițial al anchetei care a dus la scrierea cărții de față era acela de a împiedica dezvoltarea unui mit și că dovezile prezentate fac parte din categoria celui minimum incontestabil de care până și miturile cele mai extravagante trebuie să țină seama.

Florin Anghel

Generalul RADU R. ROSETTI, *Mărturisiri (1914–1919)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, București, Edit. Modelism, 1997, 382 p.

Publicarea celui de-al treilea volum al „Mărturisirilor”, aparținând celui mai reprezentativ istoric militar al perioadei interbelice, este fără îndoială, o dublă împlinire istoriografică. Mai întâi, deoarece se aduc noi informații privitoare la desfășurarea operațiunilor militare din primul război mondial – deși unele pot fi suspectate de subiectivism, iar în al doilea rând, se înfăptuiește o reparație istorică față de personalitatea generalului Radu R. Rosetti, una dintre victimele procesului de comunizare a țării noastre.

În cele ce urmează, vom încerca să analizăm, de pe o poziție obiectivă și critică, modul în care autoarea, Maria Georgescu, a editat acest volum. Între preocupările noastre științifice, studierea personalității generalului Radu R. Rosetti a avut un loc prioritar, ceea ce justifică alegerea unei asemenea teme drept teză de doctorat, aflată acum în stadiul de elaborare. Impresionanta sa operă științifică – incluzând și volumul de care ne ocupăm în continuare – cuprinde peste 100 de lucrări, studii, articole de istorie cu predilecție militară. De aceea, îmi voi permite să semnaliez unele inadvertențe sau lacune, care se regăsesc în studiul introductiv, a căror corectare se impune, dar care nu diminuează valoarea demersului științific întreprins de d-na Maria Georgescu.

În studiul introductiv intitulat *Un om – o epocă*, autoarea începe prin a prezenta mediul din care provenea viitorul general și academician. La evidențierea studiilor urmate de tânărul Radu R. Rosetti, se neglijează să se afirme faptul că acesta a urmat cursurile unui prestigios lăcaș de învățământ din capitala Moldovei, anume Liceul Național (vezi Biblioteca Academiei Române, Arhiva gen. Radu Rosetti, varia 17, fila din 10 februarie 1941–nenumerotată), unde a avut profesori de excepție, la adresa cărora va face referiri laudative.

Treptele afirmării tânărului ofițer al armatei române sunt descrise (p. 10) conform dosarului aflat în Arhivele M.Ap.N. Considerăm că era necesar să indice nu numai fondul și numărul dosarului, ci și numărul total al filelor ce alcătuiesc acest dosar (Arhiva M.Ap.N., fond Memorie, Generalii-bătrâni, litera R, nr.curent 6, f. 1–66). La aceeași pagină 10, se fac referiri la calitățile ofițerului așa cum îl caracteriza unul dintre șefii săi ierarhici, fără a se menționa nici numele acestuia, nici sursa, probabil același fond, dar fără pagina corespunzătoare (ibidem, f. 23). Aprecierile favorabile ale principelui Ferdinand, inspectorul general al armatei (p. 12) referi oare la anul 1911, deși sunt trecute între ghilimelele necesare, nu specifică numărul filelor corespunzătoare din dosarul personal. Același lucru se întâmplă la p. 13, când sunt inserate aprecierile generalului Aurelian Saegiu. La p. 14 a studiului introductiv, nota 9 (vezi în detaliu p. 39) nu corespunde cu cota exactă din dosarul personal, existând altă pagină (ibidem, f. 30 și nu f. 43 cum o indică autoarea) (!).

Perioada cât Radu Rosetti a fost atașat militar la Londra (p. 18), nu este pe deplin conturată. Se putea completa cu aspecte concrete, așa cum reies din documente (Arhiva M.Ap.N., M.St.M., Biroul atașărilor militare, dosar 191/1919, filele 3, 10, 12, 14). De asemenea, pentru misiunea lui Rosetti în Franța (p. 16–17), care avea drept scop informarea corectă a situației romanilor (vezi Arhiva St. București, fond g-l D-tru Iliescu, dosar 20/1918, f. 1–11 – Notă dată de col. R. Rosetti la 18 iulie 1918).

Referitor la data demisiei din armată a generalului Radu R. Rosetti (p. 19), aceasta este 31 octombrie (și nu 31 ianuarie 1924), cum figurează în studiul introductiv (vezi Înaltul Decret Nr. 3 747, publicat în Monitorul Oficial Nr. 251, ordin de zi nr. 1 795/1924)!

Nerelevantă mi se pare prezentarea activității gen. Radu R. Rosetti la Academia Romană, mai ales că formularea titlului *Un om – o epocă*, impunea o detaliere a muncii academice desfășurate de acesta în timp de două decenii, dintre care 10 ani (1935–1945) a fost Director al Bibliotecii Academiei și Conservator al Colecțiilor, fiind considerat pe drept cuvânt un demn urmaș al celebrului predecesor Ion Bănuș.

Uneori, textul ales este foarte mare pentru un studiu introductiv (vezi p. 30–38) chiar dacă autoarea ne avertizează că acesta nu a fost publicat, iar valoarea sa este incontestabilă pentru cei care cercetează opera istoricului militar. Inserând cuvântarea ținută de nepotul generalului Ion Varlam, la inaugurarea Bibliotecii municipale din Onești la 18 octombrie 1996 Maria Georgescu își însușește mecanic punctul de vedere al acestuia, mai ales în ceea ce privește problema evreiască în viziunea istoricului militar. Au existat momente ale guvernării antonesciene, când generalul R. Rosetti, ministru al Educației Naționale, a avut o atitudine mai puțin flexibilă față de evrei (vezi *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, prefață de academician profesor doctor Nicolae Cajal, volum alcătuit de Lya Benjamin, București, Edit. Hasefer, 1996, p. 207–240 ș.a.).

În altă ordine de idei, în studiul introductiv nu se regădesc încercări de integrare a operei istorice în contextul istoriografic al vremii (școala pozitivistă, critică, noua școală istorică) așa cum reiese din lucrările reputaților istorici Al. Zăbu și Lucian Boia.

Lucrarea memorialistică a generalului Radu R. Rosetti este structurată pe șaisprezece capitole, care prezintă, printre altele, în viziunea autorului, momentele pregătitoare ale războiului de întregire, activitatea sa la Marele Cartier General, operațiunile militare din toamna anului 1916, încheștarea de la Mărășești, activitatea de ofițer de legătură la București.

Toate cele 16 capitole sunt însoțite de note explicative, bine întocmite de editor, care completează într-un mod necesar tabloul narat cu iscusință și în cele mai mici amănunte de către istoricul militar. Volumul se încheie printr-un cuprinzător indice de persoane care ușurează urmărirea diferitelor personalități politice și militare, prezente în limitele cronologice ale *Mărturisirilor (1914–1919)*.

În concluzie, volumul se constituie într-o reușită istoriografică, realizată în condiții grafice de bună calitate ce îi sporesc considerabil valoarea. Truda cercetătoarei Maria Georgescu își vede astfel împlinit dezideratul restituirii unei lucrări aparținând celui mai reprezentativ și prolific istoric militar, care a desfășurat o impresionantă activitate științifică timp de peste patru decenii.

Constantin Dinulescu

NADINE MARIE SCHWARTZENBERG, *Le KGB*, Paris, Presses Universitaires de France, 1993, 128 p.

Elaborarea unei lucrări de sinteză despre KGB în limba română este o sarcină grafică pe care le comportă prețioasă de altfel colecția *Que sais-je?* este o întreprindere temerară. În aceste condiții, orice lucru, fie și relativ, poate fi asigurat de selecția informațiilor și conceperea unei scheme riguroase pentru tratarea subiectului. Ca impresie globală autoarea a reușit această performanță.

Prima parte a lucrării este consacrată istoriei instituționale a KGB și activității sale pe plan intern. Crearea KGB (de fapt această denumire datează doar din 1954) are loc la 20 decembrie 1917 sub denumirea de Comisia panrusă extraordinară de luptă împotriva contrarevoluției, speculei și sabotajului, abreviat CEKA, și pusă sub comanda lui Felx D. Janski, o personalitate fascinantă, polonez de origine nobiliară rănit bolșevismului. Politic de partid, Ceka a fost investită în scurt timp cu atribuții exorbitante care au transformat-o într-o instituție indispensabilă în lupta pentru putere în Rusia Sovietică. Din 1918 cumulează funcțiile cele mai diverse: anchetă, instrucție judiciară, judecarea delictelor, executarea sentințelor, substituindu-se în fapt puterii judecătorești. Din februarie 1919 Ceka primește dreptul de a interna victimele în lagăre, iar după crearea administrației centrale a lagărelor (GULAG) primește responsabilitatea acestora. Tot Ceka, sub noul nume de OGPU, orchestrează primele procese spectacol începând cu cel din primăvara anului 1928, intentat unui grup de ingineri, presupuși sabotori, din bazinul Donet. În anul 1930 OGPU (apoi NKVD) este profund implicat în derivatele angustărilor a regimului sovietic în domeniul instrumental al erorii și de crimă. Doi președinți ai sinai trei instituții Iagoda, Leleșev și mișcările și așezările își găsesc moartea într-un mecanism care funcționează după o logică perversă. După al doilea război mondial, după o relativă calmie, Stalin apelează din nou la poliția politică pentru lichidarea imaginarelor sau realelor conspirații care-i periclita poziția: afacerea de la Leningrad din 1949-1950, complotul mingrelian din 1951-1952 și afacerea medicilor de la Kremlin, prolog se pare a unei vaste epurări antievreiești. După 1954 se constată eforturile partidului de a-și reinstaura controlul asupra KGB și în orice caz abandonarea politicii de eliminare fizică a adversarilor. Impunerea unui strict control asupra activităților KGB din partea partidului se pare că a fost misiunea principală a lui Iuri Andropov, președinte al redutabilei instituții între 1967-1982. Sunt interesante cifrele avansate de autoare privind efectivele KGB (inclusiv trupele de grăniceri: 490 000 în 1973, 700 000 în 1986 și 488 000 în 1991). Dincolo de aceste cifre, care nu par disproporționate, forța KGB rezida în numărul imens de colaboratori evaluat între 30-70% din populația adultă, conform diverselor surse).

Partea a doua a lucrării trece în revistă activitățile derulate în străinătate de serviciile sovietice. Organizarea lor a revenit unui departament special creat în decembrie 1920 care, în 1954, a devenit prima direcție generală a KGB. Direcțiile în care s-au exercitat aceste activități au fost multiple. Recrutarea de agenți în Occident – cum este cazul celor 5 spioni de la Cambridge – a fost indiscutabil un domeniu de activitate privilegiat. Sub direcția supraveghere a lui Beria, serviciul sovietic au excelat în spionajul nuclear, beneficiind de numeroase complicități în S.U.A. criteriul solidarității ideologice. Tot KGB (sub diversele sale denumiri) a desfășurat vaste operațiuni de dezinformare și intoxicare a serviciilor occidentale și a opiniei publice internaționale

responsabilitatea KGB a revenit și organizarea actelor teroriste în străinătate împotriva inamicilor regimului de la Moscova, dar care au fost abandonate după 1961–1962, când un delator a depus mărturie asupra activităților desfășurate în Germania federală de agenți sovietici contra naționaliștilor ucraineni. Extrem de importante erau atribuțiile KGB în Europa de Est, acestea mergând de la crearea respectivelor servicii de poliție politică până la instruirea proceselor contra diversilor lideri comuniști și la intervențiile sovietice din 1956 și 1968. Un subcapitol este dedicat relațiilor obscure dintre partidele comuniste occidentale și KGB. Dacă finanțarea acestora (Partidul comunist francez ar fi primit din U.R.S.S. între 1971–1990 suma de 34 milioane de dolari) era decisă și supervizată de departamentul internațional al PCUS, organele KGB erau investite cu misiunea de a drena aceste fonduri către destinatari.

Ultima parte se ocupă de impactul perestroikăi și dezintegrării U.R.S.S. asupra KGB, care este desființat oficial la 11 octombrie 1991. Această din urmă treime este mai puțin rezistentă decât precedentele, fiind vorba de evoluții rapide și imprevizibile, deseori contradictorii, care nu permit constatări decantate. Totuși, sunt surprinse tendințele de dezideologizare și depolitizare, care au afectat serviciile sovietice, schimbarea priorităților în activitatea specifică a instituțiilor care au succedat în 1992 KGB, pe primul loc aflându-se combaterea crimei organizate și a criminalității economice. Aflându-se pe un teren nesigur, autoarea încheie prudent: «Mais la dislocation même de l'ancien empire et les impasses sanglantes sur lesquelles elle débouche peuvent nourrir nostalgies et rêves restaurationnistes des nationalistes russes et des survivants de l'appareil du parti. Dans ce cas, tel le Phénix, le KGB ne tarderait pas à renaître de ses cendres» (p. 121).

Ovidiu Bozgan

VLADIMIR TISMĂNEANU, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, traducere de Alexandru Vlad, studiu introductiv de Dan Pavel, Iași, Edit. Polirom, 1997, 286 pag.

Deși nu-și revendică statutul de istoric, Vladimir Tismăneanu, eminent politolog american de origine română, poate fi așezat fără reținere printre cei mai reprezentativi istorici contemporanești ai României.

Vladimir Tismăneanu își propune o decriptare a mecanismelor emergenței și apoi a „degenerării” stalinismului, în variatele sale forme istorice, pornind de la preeminența grupurilor autonome, coagulate pe cu totul alte structuri mentale decât cele din mediul stalinist. Teza importanței unor grupuri sociale foarte restrânse numeric, lipsite în imensa majoritate a cazurilor de pârghiile autorității, și chiar de toleranța puterii totalitare pe segmente largi de timp – putându-se vorbi de o neutralitate armată uneori, sau de represiune fătășă alteori – este extrem de ambițioasă. Pariul intelectual al cărții este de a demonstra posibilitatea demantelării stalinism-comunismului (Tismăneanu face foarte judicios distincția între stalinism-național și comunism-național) prin puterea celor fără de putere (conform expresiei lui Václav Havel).

Nu putem fi decât în acord total cu postulatul lui Tismăneanu conform căruia motivația prăbușirii comunismului în Europa răsăriteană este – în principal – de ordin intern. Aici, V. Tismăneanu se identifică cu un model marxist (dar nu numai) rafinat de analiză istorică. Așa este. Cei care pun cauzele prăbușirii comunismului în dependență directă de „unda verde” de la Kremlin se pun în contradicție cu demarările interne ale decomunizării anterioare lui 1985 din state cum ar fi Polonia sau Ungaria. Este chiar și cazul României, unde stalinismul ceaușist, național în formă și comunist în fond, pentru a folosi jargonul stalinist, se prăbușește datorită unor blocaje generale la nivelul

întregii societăți. Este foarte posibil ca vizita lui Mihail Gorbaciov din primăvara lui 1987 la București să fi dat un avertisment serios lui Nicolae Ceaușescu, dar căderea acestuia stă în legătură nemijlocită cu colapsul intern.

Problema pe care încercăm să o punem în dezbatere este forța *reală* de distrugere pe care au avut-o aceste „polisuri paralele” (Václav Benda). Credem că motivația principală a fost reculul generalizat al „zélului ideologic”, prăbușirea misticii revoluționare, anchilozarea resorturilor staliniste de generare a totalitarismului. Acest proces este deosebit de complex și el este responsabil de explozia conștiinței traumei generate de totalitarismul comunist. Dar grupurile de rezistență, în variatele lor forme, ar fi avut oare câștig de cauză în afara unor motivații care să coboare în adâncurile culturii politice de frondă din perioada antebelică (Cercul Petöfi tocmai pe această frondă se origina)? Dacă în cazul Poloniei cu toate sincopele și revenirile luptei pentru democratizare, al Ungariei sau al Cehoslovaciei, putem găsi aceste semnale istorice ale unei fronde interne împotriva stalinismului (chiar și la nivelul elitei comuniste), de ce România apare oarecum atipică din acest punct de vedere? De ce firavele încercări de liberalizare internă nu găsim nici o rezonanță, nu angajează nici o dezbatere reală (*noi nu avem nimic de reabilitat* și chiar atunci când o facem ne oprim la începutul drumului)? V. Tismăneanu afirmă răspicat că „n-a existat opoziție nici în rangurile mai înalte ale nomenclaturii comuniste”. Aceste voci au existat (chiar și proiectul unei lovituri de stat militare), dar cert este că nu a existat nici o conștiință firavă a cliicii lui Ceaușescu de a umaniza comunismul, nici o forță a disidenților comparabilă cu Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia. Una din cauzele acestei retardări este expresia unei insuficiențe a spiritului critic și civic în întreaga istorie românească. Din nefericire, lupta dură împotriva comunismului dusă de partizani izolați în anii '50 în munți nu a putut deveni un model de subversiune permanentă împotriva regimului. Un alt factor a fost lipsa de reacție a clasei muncitoare (cu excepția unor explozii locale) în fața stalinismului ceaușist. Un al treilea factor a fost lipsa unei legături între dizidenții intelectuali și masele tineretului, puțin dornice de altfel de a încerca o revoluție sângeroasă numai cu prețul propriului sânge. Nomenclatura comunistă și Securitatea, doi stâlpi fundamentali ai ceaușismului până în ultimele clipe, nu au riscat (cu foarte vagi și încă dilematice excepții) o răfuială cu clica Ceaușescu. Birocratizarea și „degenerarea” partidului și armatei, incapabilă de gesturi sud-americe, au facilitat persistența la putere a unui regim odios. Mai trist este că ceaușismul a lăsat o serie de imagini distorsionate asupra unor realizări sociale indiscutabile. Rămânând un stat liber, cu o economie de piață, România nu ar fi riscat nicidecum să rămână la nivelul anilor 1938 sau 1944.

Revenind la lucrarea lui Vladimir Tismăneanu, putem spune că societatea civilă se naște în Europa centrală și pe baza unui acord camuflat al elitei conducătoare ce păstrează, fie și în subconștient, mândria unei culturi politice contestatate. Aici este originea unui război rece în societățile amintite. Elitele comuniste „condamnate de istorie” erau fidele de fapt nu comunismului, sau mai exact nu doar comunismului, ci și unei psihologii a căreia nu-i putem decât intui contururile. Cert este că lucrarea lui Vladimir Tismăneanu va rămâne un reper clasic în analiza societăților comuniste și post comuniste.

Florin Müller

IOAN ȚEPELEA, 1919–1920. O campanie pentru liniștea Europei. Bilanțuri paradoxale, Cluj, Edit. Dacia, 1996, 180 p.+ 6 hărți

După mărturisirea autorului, lucrarea reia tematica volumelor *1919. O campanie pentru liniștea Europei* (1995) și *1919. Sur les fronts de l'Europe nouvelle* (1996). În rețitate noua lucrare reia mare parte din conținutul acestor două cărți.

Volumul este structurat în două părți, fiecare având titluri interminabile. Prima parte se intitulă *Instaurarea la Budapesta la 21 martie 1919 a regimului bolșevic. Efectele de moment și ulterioare ale guvernării bolșevice din Ungaria asupra climatului și stabilității în Europa*. În fond autorul tratează prima parte a campaniei din 1919 atât din punct de vedere militar, cât și diplomatic, concentrându-se, contrar intențiilor afișate, asupra celor doi protagoniști, România și Ungaria. Se consideră că decizia aliaților, din 26 februarie 1919, de a crea o zonă neutră între armatele celor două state a provocat instalarea regimului comunist la Budapesta, care a considerat că menținerea integrității teritoriale a Ungariei putea conduce la ralierea populației la noul experiment politic și economic. Autorul recunoaște că la 16 aprilie 1919 trupele române sunt cele care au declanșat ofensiva contrar celor susținute până acum de alți istorici români, care încercau să acrediteze versiunea unei riposte la o ofensivă ungară. Ofensiva a durat până la 1 mai 1919, când armata română a ajuns pe cursul râului Tisa și a început operațiunea de acoperire a acestui obstacol natural (după ce au fost capturate orașele Debrețin și Bekescsaba).

Partea a doua, care este mult mai extinsă, poartă un titlu de dimensiuni respectabile *Față în față. România și Ungaria bolșevică. Sfârșitul unei campanii. Decizii și bilanțuri paradoxale*. Situația politică și militară din zonă a fost complicată de nota Clemenceau din 13 iunie care solicita retragerea trupelor române, maghiare și cehoslovace în conformitate cu frontierele stabilite la conferința de pace, demers motivat de înfrângerea trupelor cehoslovace de către armata ungară și crearea unei efemere republici sovietice în Slovacia. Autorul consideră că nota era inaplicabilă și justifică opoziția autorităților românești de a nu da curs acesteia. În același timp regimul de la Budapesta se putea prevala de nerespectarea deciziilor aliaților de către români și putea prezenta ofensiva din 19–20 iulie ca o măsură care ar fi contribuit la aplicarea acestora. Ofensiva maghiară, în pofida unor succese inițiale, a fost stopată, iar armata română a trecut la o contraofensivă susținută care s-a soldat cu ocuparea capitalei maghiare la 3–4 august 1919. Câteva pagini sunt consacrate regimului de ocupație a trupelor române, subliniindu-se aspectele legate de aprovizionare și de menținerea ordinii publice în zonele controlate de învingători. În schimb sunt puține referirile la implicația trupelor române în viața politică maghiară. Presate de aliați să se retragă, trupele române evacuează teritoriile de la vest de Tisa până la 23 noiembrie 1919, iar până la sfârșitul lunii martie 1920 toate unitățile românești se retrag dincolo de granița comună.

Sub formula de *bilanțuri paradoxale* autorul analizează tratamentul injust aplicat României de marile puteri, care pe un plan mai larg au desconsiderat interesele țărilor mici și mijlocii. Aceasta cu atât mai mult cu cât autorul oferă imaginea unei Românie care a combătut comunismul atât în Ungaria cât și pe linia Nistrului, în beneficiul întregii Europe, într-un moment în care marile puteri occidentale nu mai erau capabile de efort militar în zonă (cazul războiului civil din Rusia este elocvent, adăugăm noi). Probabil că autorul exagerează când susține (p. 168) că intervenția armatei române în Ungaria a salvat acest stat de la dispariție (desigur istoricii maghiari ar putea fi siderați de această interpretare).

Lucrarea ar fi câștigat în valoare dacă ar fi încercat să explice într-o manieră dezvoltată motivele pentru care raporturile României cu aliații oferă o imagine atât de accidentată. Uneori există asemenea tentative, dar ele eșuează din cauza unor reticențe care generează decepții și nedumeriri. La fel, impactul problemei evreiești asupra relațiilor dintre România și aliați este confuz explicat (p. 162), când totuși autorul recunoaște existența unei relații de intercondiționare dintre tratatul minorităților și satisfacerea revendicărilor românești.

Desigur, tema tratată de istoricul Ioan Țepelea este importantă și credem că interesează un public larg. Autorul a consultat o bibliografie însenuțată, a utilizat numeroase surse inedite depistate în arhive și a avansat interpretări interesante. Pornind de la aceste constatări ar fi de dorit o reluare a subiectului într-o viziune mai amplă care să ia în considerație poziția clasei politice românești, reacțiile opiniei publice din țară la aceste evenimente (de pildă pozițiile stângii românești) pentru ca rezultatele de până acum ale cercetării să fie integral fructificate.

Ovidiu Bozgan

„REVISTA ISTORICĂ” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Surse inedite, Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viața științifică, Recenzii Note, Buletin bibliografic, Revista revistelor, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

TĂLĂȘTE AURE

Autori sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografate la două rânduri, trimerile intrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului. Rezumatele vor fi traduse de autori în limbi de circulație internațională. Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa redacției, B-dul Aviatorilor nr. 1, București – 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICA
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES. Mentalités – Civilisations
THRACO-DACICA
DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE. NOUVELLE SÉRIE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
BULETINUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
ARHIVA GENEALOGICĂ
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARS TRANSILVANIAE
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE, CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL”, IAȘI
STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA TEATRU-MUZICĂ CINEMATOGRAFIE
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Conquista și reconquista peruană.

Țările Române și Marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Imperiul spaniol – etapele destrămării sale.

Imaginea Veneției în cultura română (secolele XVII-XVIII).

Două familii de „clienți” domnești în Moldova secolului al XVII-lea.

Armata otomană la începutul secolului al XVIII-lea.

Situația economică și socială în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Structura domeniului boieresc.

Portretul din 1846 al lui Hrisant Penetis.

Războiul ruso-turc (1806–1812).

Aspecte ale istoriei militare a poporului român în revoluția de la 1848.

Tranziția către modernitate în viziunea contemporanilor (secolul al XIX-lea).

Independența României și Italia.

Tratatul de pace în perioada primei conflagrații mondiale.

I. C. Filitti: Pagini de jurnal.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etioopian văzută de diplomația S.U.A.

De la războiul preventiv la tratatul de neagresiune.

O alternativă de colaborare în interiorul Axei (1941–1944).

Documente diplomatice franceze inedite.

Toponimie și demografie istorică.

Institutul de istorie „N. Iorga” în perioada 1948–1952.

Istoriografia comunistă.

Istoria comunismului românesc.

Calculatorul și metoda cantitativă în cercetarea istoriei.

O nouă direcție de cercetare: băncile de date istorice.

ISSN 1018 – 0443

43 356

Lei 24 000